

วิวัฒนาการชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราชนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิวัฒนาการมายาวนาน การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาเมืองนั้นหากได้มีการศึกษาถึงวิวัฒนาการชุมชนแล้วจะทำให้เข้าใจถึงสภาพของเมืองในอดีตจนถึงปัจจุบันได้เด่นชัดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะสภาพทางกายภาพและบทบาทของชุมชน อันจะมีประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด การศึกษาในบทนี้จะศึกษาโดยพิจารณาถึงกำเนิดชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน และปัจจัยแวดล้อมตั้งแต่ในระดับภาค จนถึงระดับชุมชนในระดับชุมชนนั้นจะศึกษาถึงวิวัฒนาการชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยได้แบ่งวิวัฒนาการออกเป็นยุคสมัย เพื่อความสะดวกต่อการศึกษาและเข้าใจ ดังจะเสนอรายละเอียดต่อไป

4.1 กำเนิดชุมชนและการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้

ภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งคลุมพื้นที่การปกครอง 14 จังหวัด คิดเป็นพื้นที่ 72,669 ตารางกิโลเมตรและประมาณร้อยละ 70 ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นเขตเนินเขาและภูเขาที่มีเทือกเขาสูงเป็นแนวยาวขนานไปกับฝั่งทะเลทั้งทางด้านทะเลอันดามัน และทะเลจีนใต้ ทิวเขาด้านตะวันตกนี้ได้แก่ เทือกเขาภูเก็ตเป็นเทือกเขาสูงต่อเนื่องมาจากเทือกเขาตะนาวศรีซึ่งยาวตลอดแนวคาบสมุทรและเกาะภูเก็ตเป็นส่วนต่อเนื่องออกไปของเทือกเขานี้ ส่วนทิวเขาด้านตะวันออกมีเทือกเขานครศรีธรรมราชวางตัวในแนวเหนือใต้ จากอำเภอชนอมจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นทิวเขาไปจรดชายฝั่งทะเลอันดามันสุดเขตแดนไทยที่จังหวัดสตูล ทางด้านใต้ใกล้เขตแดนไทยติดต่อกับประเทศมาเลเซียมีเทือกเขาสันกาลาคีรีซึ่งเป็นเทือกเขาใหญ่มีขอบเขตเป็นบริเวณกว้างเข้าไปในประเทศมาเลเซีย ทิวเขาทั้งสามแห่งรองรับด้วยหินแกรนิต ซึ่งแทรกตัวเข้ามาในหินตะกอนมหาสมุทรลิวโซอิก ทำให้เกิดเป็นภูเขาสูงมีผลสำคัญต่อการวิวัฒนาการทางด้านธรณีสัณฐานทำให้เกิดเป็นที่ราบแต่เฉพาะชายฝั่งทะเลและบริเวณระหว่างทิวเขาด้านตะวันตกและทิวเขาด้านตะวันออกเป็นที่ราบและเนินลูกฟูก ตั้งแต่อำเภอบ้านดอนลงไปทางใต้จรดชายฝั่งทะเลอันดามัน (ทิวา ศุภจรรยา 2525 : 129)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในภาคใต้ปรากฏว่าลักษณะภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อการตั้งหลักแหล่งชุมชนที่เป็นบ้านเป็นเมืองของประชาชนในภาคใต้ในสมัยโบราณเป็นอย่างมาก กล่าวคือ บริเวณที่มีความเจริญสูงขึ้นไปเป็นสังคมเมืองอยู่ทางฝั่งตะวันออก (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข 2525 : 110) ทั้งนี้เนื่องมาจากทางฝั่งตะวันตกชายทะเลเว้าแหว่งและสูงชันมักเกิดการพังทลายอันเนื่องมาจากคลื่นลมจัดลมน้ำไหลจากเทือกเขาทางด้านตะวันตกมาลงทะเลเป็นลำน้ำสายสั้น ๆ กว่า ทางตะวันออกจะมีบริเวณที่เป็นอ่าวกำบังลมและมีชายหาดมีที่ราบลุ่มและลำน้ำใหญ่ ๆ ไม่ก่แห่ง สภาพสภาพเช่นนี้ทางฝั่งทะเลด้านตะวันตกของภาคใต้จึงไม่เหมาะสมแก่การตั้งหลักแหล่งของชุมชนถาวรของมนุษย์ในระยะแรก ๆ ซึ่งสังคมต้องการที่ราบลุ่มพอสมควรที่จะทำการเพาะปลูกเพื่อผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2525 : 135) ส่วนทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกลักษณะภูมิอากาศมีคลื่นลมแรง น้อยกว่าทางชายฝั่งด้านตะวันตก การกระทำของคลื่นลมมีลักษณะสร้างสรรคให้ชายฝั่งทะเลเว้าแหว่งเห็นได้จากการมีสันทรายเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก อีกทั้งการกระทำของแม่น้ำสายสั้น ๆ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าชายทะเลด้านตะวันตกก็พัดพาเอากรวดทรายจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ทำให้เกิดการทับถมเป็นดินดอนสามเหลี่ยมขนาดเล็ก ๆ แถวใกล้ปากแม่น้ำจึงปรากฏการเช่นนี้ทำให้บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกมีที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวอันเป็นอาหารหลักของชุมชนได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2525 : 135) บริเวณที่เป็นที่ราบขนาดใหญ่และเป็นแหล่งเกษตรกรรมในการปลูกข้าวของภาคใต้ได้แก่ บริเวณอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อเนื่องไปจนถึงบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา และบริเวณทางตอนใต้ลงไปได้แก่ จังหวัดปัตตานี และนราธิวาส (ทิวา ศุภวรรษา 2525 : 130) นอกจากนี้ยังมีบริเวณที่เป็นอ่าวที่ใช้เป็นที่จอดเรือพักสินค้ากับทางตะวันออกที่มาจากจีน เวียดนาม จามปาและกัมพูชาได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2525 : 135) เช่น อ่าวชุมพร อ่าวบ้านดอน อ่าวนครศรีธรรมราชและอ่าวสงขลา เป็นต้น (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข 2525 : 110)

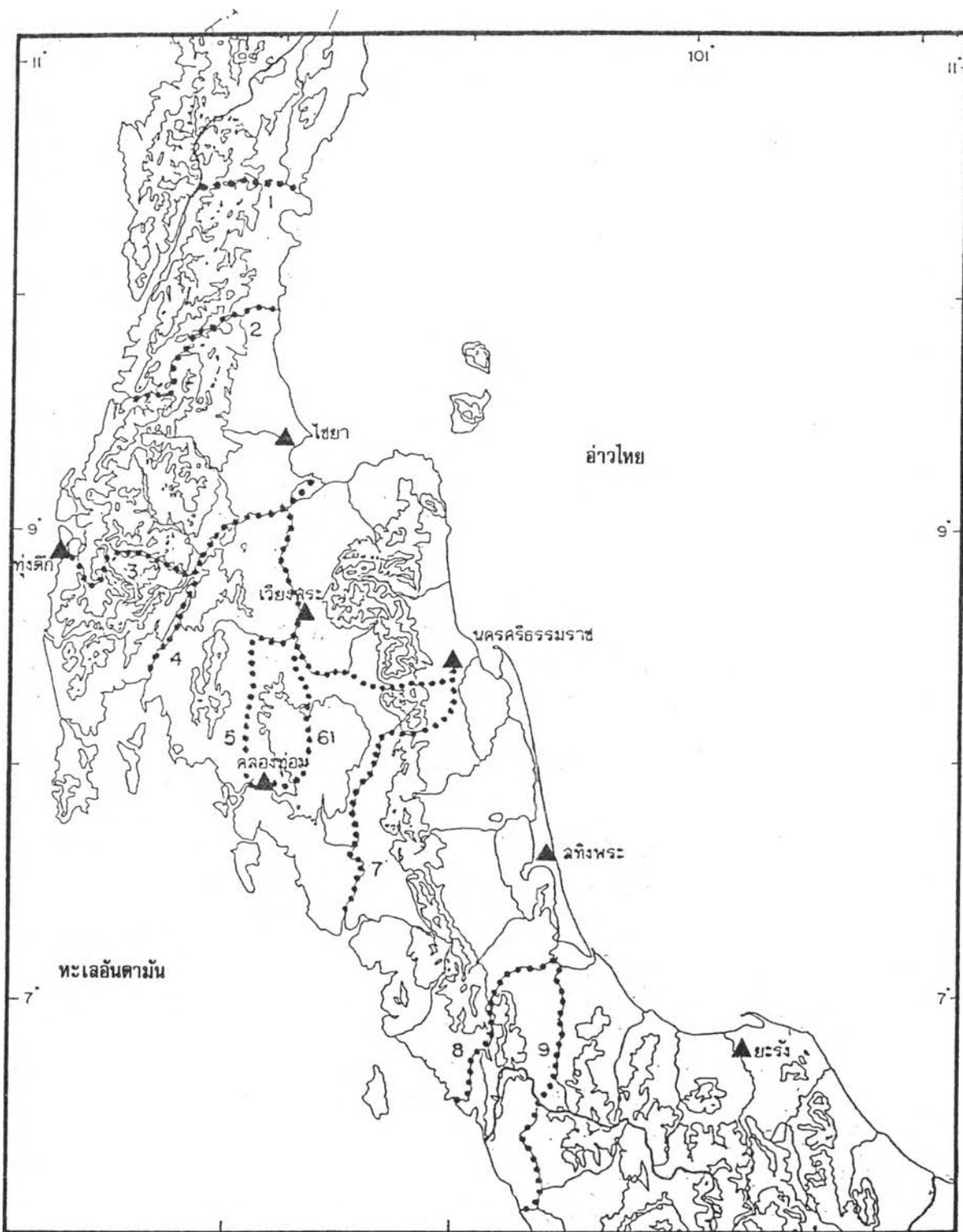
การที่มีที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าวของชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้นี้เป็นเหตุให้มนุษย์เคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างถาวร (SEDENTARY SETTLEMENTS) ได้ทั่วไปนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในภาคใต้เพราะเป็นการเกิดของชุมชนที่ตั้งหลักแหล่งถาวرنั่นคือสังคมที่เนื่องในการเพาะปลูกที่สามารถผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ ในสมัยโลหะลงมาคงได้มีผู้คนจากถิ่นต่าง ๆ เข้ามารับตั้งหลักแหล่งในบริเวณที่ใกล้กับที่ราบลุ่มทางชายฝั่งด้านตะวันออกนี้เป็นจำนวนมากพอที่จะเป็นพื้นฐานให้มิวิวัฒนาการของบ้านเมืองได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2525 : 135)

ชุมชนโบราณในบริเวณจังหวัดภาคใต้เท่าที่มีการสำรวจพบ และได้ตรวจสอบแล้ว เกือบทุกแห่งตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งทะเล ตัวชุมชนเองจะตั้งอยู่บนสันทราย บางแห่งมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ รอบ ๆ บริเวณที่ตั้งชุมชนเหล่านั้นเป็นที่ราบสามารถปลูกข้าวได้และอยู่ไม่ไกลจากฝั่งทะเลมากนัก (กิวา ศุภจรธยา 2525 : 130) บรรดาชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่าพุทธศตวรรษที่ 20 ขึ้นไปในภาคใต้เท่าที่แลเห็นจากร่องรอยของโบราณวัตถุสถานนั้นอาจกล่าวได้ว่าตั้งอยู่ในระยะ 14 กิโลเมตรจากชายฝั่งทะเลเป็นส่วนใหญ่การตั้งหลักแหล่งอาจแบ่งได้เป็น 2 อย่างคือ ตั้งอยู่บนสันทรายตามชายฝั่งทะเลมีลักษณะขนานกับฝั่งทะเลเป็นแนวยาวไปประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำหรือลำน้ำที่ไหลจากที่สูงใกล้เทือกเขาทำให้มีลักษณะเป็นแนวตัดกับสันทรายและชายฝั่งทะเลอีกประการหนึ่ง จากตำแหน่งของการตั้งหลักแหล่งดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณในภาคใต้มีพื้นฐานการดำรงชีพ เลี้ยงตัวเองด้วยการทำเกษตรกรรมปลูกข้าวและการประมงซึ่งได้แก่การจับปลาเป็นสำคัญ ชุมชนเหล่านี้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ อยู่ในบริเวณที่เอื้ออำนวยต่อการติดต่อกับภายนอกทางทะเลประการหนึ่ง ก็กับการติดต่อกับเส้นทางที่จะข้ามคาบสมุทรไปยังชายฝั่งทะเลอีกด้านหนึ่งได้สะดวก (ศรีศักร วัลลิโภดม 2525 : 135-136)

ชุมชนโบราณในภาคใต้ที่สำรวจพบได้แก่ ชุมชนโบราณบ้านทุ่งตึก จังหวัดพังงา ชุมชนโบราณในอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ซึ่งอยู่ทางด้านฝั่งทะเลตะวันตก ส่วนชุมชนโบราณทางด้านฝั่งทะเลตะวันออกก็ได้แก่ ชุมชนโบราณในอำเภอไชยาและอำเภอเวียงสระจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนโบราณในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณในอำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา และชุมชนโบราณในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ ของชุมชนดังกล่าวนี้เองก่อให้เกิดพัฒนาการเป็นบ้านเมือง และรัฐในระยะต่อมา

สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชหรือตามพรลิงค์นั้นก็เป็นเมืองหนึ่งที่กำลังเริ่มมาริมทะเลทางฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู โดยมีปัจจัยในด้านความสะดวกในการประกอบอาชีพ และติดต่อกับค้าขายทางทะเลเป็นสำคัญ ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่บนสันทราย (SAND DUNE) ซึ่งเกิดจากการกระทำของน้ำทะเล ริมฝั่งทะเลมีสันทรายยาวเหยียดอยู่ 2 แนว ขนานไปตามชายฝั่งทะเลเฉพาะสันทรายแนวนอกชิดทะเลมีความยาวจากเหนือสู่ใต้ประมาณ 100 กิโลเมตร สันทรายแนวในอยู่ห่างทะเลออกไปเป็นชั้น ๆ เหมือนลูกคลื่นมีขนาดสั้นและขาดเป็นห้วง ๆ เล็กบ้างใหญ่บ้าง แต่อยู่ในแนวช่วงละประมาณ 10-20 กิโลเมตร ขนานไปกับสันทรายแนวนอก บนสันทรายเหล่านี้เองเป็นที่ตั้งเมือง ที่ตั้งศาสนสถาน ที่ตั้งบ้านเรือนชุมชน เพราะเป็นที่ค่อนข้างไม่ท่วม ระหว่างสันทรายก็เป็นที่ราบลุ่ม ที่ราบชายทะเลที่ราบชายภูเขาด้านตะวันตก ล้วนกลายเป็นสิ่งเกื้อหนุนทางภูมิศาสตร์ ทำให้เมืองตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดบนแหลมมลายู

เพราะมีที่ทำนามากสามารถทำการเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ ได้พอเลี้ยงพลเมืองจำนวนมาก (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2523 : 89) เหตุผลดังกล่าวนี้เองทำให้ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและได้เจริญเติบโตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

แสดง ที่ตั้งชุมชนโบราณในภาคใต้

- สัญลักษณ์ ▲ ชุมชนโบราณ
 เส้นทางข้ามคาบสมุทร
 ที่มา : ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม

แผนที่ 4.1

0 50 100
กม.

การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

4.2 วิวัฒนาการชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีวิวัฒนาการอันยาวนาน เป็นเมืองที่มีอายุเก่าแก่และเป็นชุมชนใหญ่มาช้านานนับพันปี อาจกล่าวได้ว่านครศรีธรรมราชในอดีตเป็นเมืองที่มีความสำคัญที่สุดในภาคใต้ แม้ในปัจจุบันนี้เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงบทบาทสำคัญในภูมิภาคนี้อยู่ ชุมชนแห่งนี้พัฒนาการจากชุมชนเล็กริมฝั่งทะเล ขยายตัวขึ้นเป็นเมือง เป็นอาณาจักร จนมาเป็นหัวเมืองในขอบเขตที่สามของอาณาจักรไทย ต่อมาก็เป็นมณฑลและเป็นจังหวัดหนึ่งของราชอาณาจักรไทยในที่สุด ส่วนบริเวณชุมชนเมืองก็ได้พัฒนามาเป็นเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราชนั่นเอง

นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางของคาบสมุทรไทยในหลายช่วงสมัย มีชื่อปรากฏในเอกสารโบราณทั้งของไทยและของต่างชาติแทบทุกช่วงสมัย นับตั้งแต่เริ่มปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา และปรากฏหลายชื่อ เช่น ตามพลิงคม, ตมพลิงคม, ตามพรลิงค์, มาทมาลิงคม, ตังมาหลิ่ง, ตัน-มา-ลิง, ตัน-เหมย-หลิว, ตมลิงคาม, ตามพลิงเคศวร, โยลิง, โพลิง, เทียะโก้ว, นิริธรรมนคร, ศรีธรรมราช, ลิกอร์, ละคร, คิวคูน, ปาณัฐบุตร, และเมืองนคร เป็นต้น

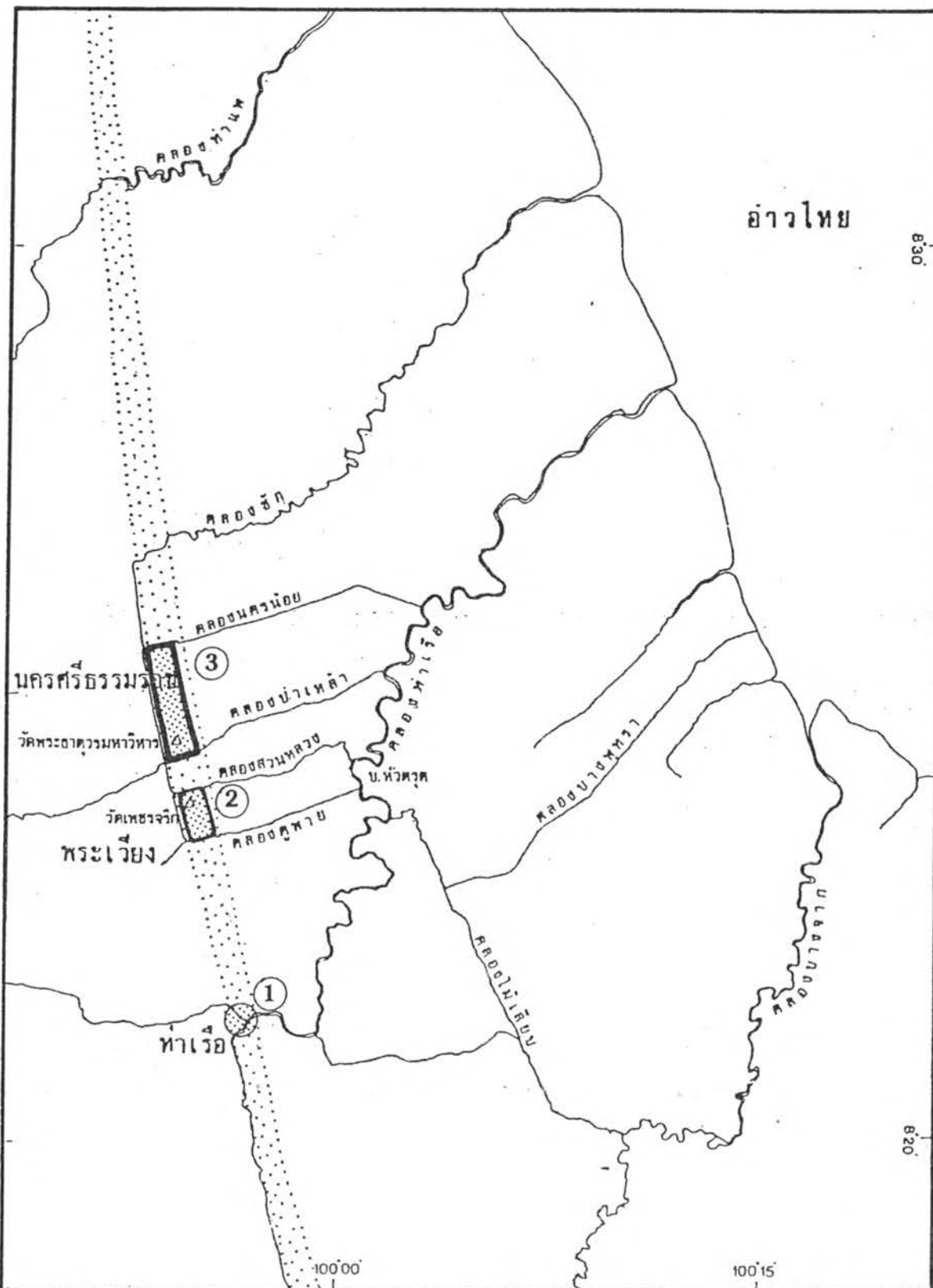
แต่ในบรรดาชื่อเหล่านี้ ดูเหมือนว่าชื่อที่รู้จักกันดีคือ "ตามพรลิงค์" "ลิกอร์" และ "นครศรีธรรมราช" นักวิชาการสามารถที่จะชี้ให้เห็นความต่อเนื่องของเรื่องต่าง ๆ ของนครศรีธรรมราชที่ปรากฏในเอกสารโบราณทั้งของไทยและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี แม้ว่าเมืองนี้จะปรากฏชื่อในเอกสารโบราณต่าง ๆ หลายชื่อก็ตาม กล่าวคือ สามารถเชื่อมโยงได้ว่าชื่อ "ตมพลิงคม" (TAMBALINGAM) ที่ปรากฏเป็นครั้งแรกในคัมภีร์มหานิทเทศเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 นั้นถือชื่อ "ตามพรลิงค์" ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 24 ซึ่งสลักเมื่อ พ.ศ. 1773 และมีศูนย์กลางหรือเมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมือง "ลิกอร์" (LIGOR) ที่ชาวยุโรปรู้จักในพุทธศตวรรษที่ 20-21 ทำให้เชื่อได้ว่า "ตามพรลิงค์" ได้ถือกำเนิดมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7-8 เป็นอย่างน้อย และชื่อตามพรลิงค์นี้ได้ปรากฏตามเอกสารจีนว่า "ตันมาลิง" (DAN-MA-LING) หรือ "ตันเมลิว" (TAN-MEI-LIU) ส่วนพวกมลายูเรียกเมืองนครศรีธรรมราชว่า "ลิกอ" หรือ "ลิกอร์" อันอาจจะเป็นเป็นเหตุให้ชาวยุโรปเรียกตามแต่เพื่อนไปเป็น "ลิกอร์" (LIGOR) หรือ "ลุกอร์" (LUGOR) ส่วนชาวพื้นเมืองเรียกชื่อเมืองตนเองว่า "เมืองคอน" (หรือ คอน, คร, นคร,

สำหรับชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชหรือบริเวณตัวเมืองในปัจจุบันนั้น ปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐาน แสดงให้เห็นว่าได้อาศัยแนวเส้นทางธรรมชาติข้ามฝั่งทะเลในการตั้งหลักแหล่งพักอาศัย เป็นที่ยอมรับกันว่าชุมชนได้ขยายตัวขึ้นมาทางเหนือตามแนวเส้นทางตลอดมา โดยประมุขชุมชนเพ็งพันธ์ ได้สรุปในการศึกษาเรื่องอาณาจักรตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราชว่าชุมชนแห่งนี้เริ่มต้นจากเมืองที่บ้านท่าเรือในยุคแรก และเมืองพระเวียงในช่วงต่อมาจนเป็นเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงหลังสุด และได้พัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ดูแผนที่ 4.2) ส่วนอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวไว้ในการศึกษาชุมชนโบราณในภาคใต้ว่า เขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่รบลุ่มกว้างใหญ่มีเมืองโบราณตั้งอยู่บนเส้นทางเดียวกันในบริเวณที่ใกล้เคียงกันสองแห่ง แห่งหนึ่งอยู่ในเขตวัดพระเวียงร้าง อีกแห่งหนึ่งคือเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ทั้งสองแห่งนี้มีโบราณวัตถุสถานมากมาย นอกจากนี้ในการศึกษาชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ โดยอาจารย์ทิวา ศุภจรรยา ก็ปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณซึ่งแสดงตำแหน่งได้แน่นอนจากคั่นดินที่ปรากฏให้เห็นได้จากภาพถ่ายทางอากาศแต่ละแห่ง ซึ่งสามารถอธิบายถึงการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ได้เป็นอย่างดี ดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

บริเวณชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชนี้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีการค้นพบสามารถแบ่งพัฒนาการออกเป็นยุคสมัยๆ ได้คือ

1. ยุคเมืองบ้านท่าเรือ (สมัยหินใหม่-พุทธศตวรรษที่ 17)
2. ยุคเมืองพระเวียง (พุทธศตวรรษที่ 17-18)
3. ยุคเมืองนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 19-ปัจจุบัน)

พัฒนาการของเมืองในแต่ละยุคสมัยสามารถกล่าวถึงรายละเอียดได้ดังนี้

แสดง ที่ตั้งชุมชนโบราณในเขตเมืองนครศรีธรรมราช

สัญลักษณ์ แนวเส้นทาง

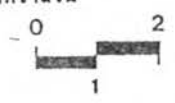
- ① เมืองท่าเรือ
- ② เมืองพระเวียง
- ③ เมืองนครศรีธรรมราช

ที่มา ทิวา ศุภจรรยา, 2531

แผนที่ 4.2

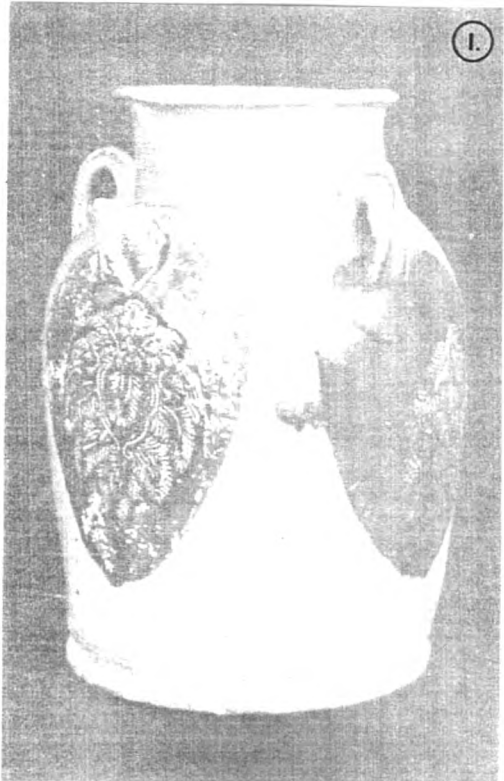
มาตราส่วน

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

4.2.1 ยุคเมืองบ้านท่าเรือ (ยุคหินใหม่-พุทธศตวรรษที่ 17)

เมืองบ้านท่าเรืออยู่ในเขตตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งเมืองในยุคแรกบนสันทรายแห่งนี้ เมืองบ้านท่าเรืออยู่ในทำเลที่เหมาะสมในการติดต่อค้าขายทางทะเลมาก มีลำน้ำคือคลองท่าเรือที่สามารถออกสู่ทะเลได้สะดวกและเรือเดินทะเลเข้าถึงได้ ชุมชนแห่งนี้ไม่ปรากฏคูคันดินแต่มีการค้นพบหลักฐานที่สนับสนุนว่าเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกได้แก่ การพบโบราณศิลปวัตถุในบริเวณบ้านท่าเรือนี้ มีตั้งแต่เครื่องมือหินขัดสมัยหินใหม่ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญรองลงมาถึงเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ พระพุทธรูป ลูกปัด เครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธ ฯลฯ ในสมัยศรีวิชัยและเครื่องถ้วยชามในสมัยราชวงศ์ชองของจีน สิ่งเหล่านี้พบเป็นจำนวนมากแม้ทุกวันนี้ยังมีผู้อยู่เสมอ (ประชุมพิมพ์พันธ์ 2521 : 102) ส่วนหลักฐานอื่น ๆ ที่บ่งบอกถึงสภาพเมืองนั้นไม่ปรากฏร่องรอยเหลืออยู่ในปัจจุบัน

1. หม้อมน้ำเคลือบ สมัยราชวงศ์ถัง พบในคลองท่าเรือ
2. สภาพเมืองท่าเรือในปัจจุบัน

ก. ฐานะและบทบาทของเมือง

บทบาทระดับชาติและภูมิภาค

- บทบาทด้านเศรษฐกิจ : เมืองท่าและศูนย์กลางการค้าในคาบสมุทร
มาเลย์

เมืองท่าเรือมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจในอดีตโดยเป็นเมืองท่า
และศูนย์กลางการค้าสำคัญทางฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งนักจักร จันทวีช ได้สรุปไว้ว่า

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่า เมืองนครศรีธรรมราช
เป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในคาบสมุทรมาเลย์ ตามบันทึกจากจดหมายเหตุ
จีนในพุทธศตวรรษที่ 16 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 10 เรียกบริเวณเมืองเก่านั้นว่า "ต้าหม่าหลิง"
หรือ "ตามพริงค์" ในชื่อภาษาสันสกฤต แต่ก่อนหน้านั้นนครศรีธรรมราชคงจะเป็นเมืองสำคัญริม
ทะเลมาก่อนแล้ว เพราะมีร่องรอยเมืองเก่าอยู่ริมคลองท่าเรือที่ห่างจากปากน้ำ ซึ่งไหลลงสู่
ทะเลไม่ไกลนัก บริเวณนี้ได้พบเครื่องถ้วยจีนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งศิลปวัตถุของจีนอย่างอื่นด้วย
เช่น ได้พบเครื่องถ้วยตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังในคลองท่าเรือเป็นจำนวนหลายชิ้นมีทั้งเครื่องถ้วย
เคลือบสามสี ไหเคลือบสีเขียว และเหยือกน้ำจากเตาฉางซ่า อันเป็นเครื่องถ้วยที่มีลักษณะ
โดยเฉพาะของจีนในสมัยถัง (นักจักร จันทวีช 2525 : 215) ส่วนที่คลองท่าเรือได้พบสมอเรือ
ขนาดใหญ่ พบลูกปัดแก้ว สีน้ำเงินเข้มมีลายสีขาวเรียกว่า อายบีด (EYE BEADS) อันมีลักษณะ
คล้ายกับลูกปัดที่ประดับบนคันทองสำริดของจีนในสมัยวอริง สเตท (WARRING STATE) สำหรับที่
หมู่บ้านจันทน์ใกล้ตำบลท่าเรือก็ได้พบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวไขจากเตาหลงฉวน สมัยราชวงศ์
ซ่ง อยู่ปะปนกับลูกปัดแก้วคันทองสำริด กลองมโหรีที่กษัตริย์แบบวัฒนธรรมดองซอนซึ่งคล้องกับ
กลองมโหรีที่พบแถบมณฑลกานสูและมณฑลกว่างตุงในประเทศจีน (นักจักร จันทวีช 2525 : 215)

หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าดินแดนแห่งนี้ได้กำเนิดมา
นานแล้วและได้มีการติดต่อกับชาวจีนและชาติอื่น ๆ อีกทั้งเป็นเมืองท่าสำคัญของภูมิภาคในอดีต
สำหรับบทบาทในด้านอื่น ๆ ของเมืองแห่งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานที่จะ
สามารถบ่งบอกได้

ข. สภาพทางฝั่งเมือง

เมืองบ้านท่าเรือไม่มีร่องรอยที่สามารถบ่งบอกถึงสภาพเมืองได้ นอก
จากการพบโบราณวัตถุที่พอจะบอกถึงช่วงเวลาของเมืองในพื้นที่บริเวณนี้ แต่จากการพิจารณาถึง
ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองนั้น พอกล่าวได้แต่เพียงว่าเมืองแห่งนี้มีสภาพเป็นเมืองท่า สามารถติดต่อกับ
ทะเลได้สะดวกโดยมีลำน้ำธรรมชาติคือคลองท่าเรือไหลผ่าน อีกทั้งในอดีตฝั่งทะเลอยู่ลึกเข้า

มาในแผ่นดินมากกว่านี้ การติดต่อกับภายนอกจึงทำได้สะดวก ดินแดนแห่งนี้จึงเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญของภูมิภาค

การเสื่อมสลายของเมืองบ้านท่าเรือ

เมืองบ้านท่าเรือซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญและรุ่งเรืองอยู่นั้นต่อมาก็ได้เสื่อมลงทั้งนี้เมืองท่าเรื่อน่าจะถูกเผาทำลายเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าราเชนทรโงษิตะ ตามปรากฏในจารึกของพระองค์ในปี พ.ศ. 1569 ที่เมืองตามพริลึงคักเผาในครั้งนั้นด้วย หลังจากนั้นฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจของตามพริลึงคักตกต่ำมาก (ประทีป ชุมพล 2525 : 104) และชุมชนแห่งนี้ก็ได้เสื่อมสลายไปในที่สุด

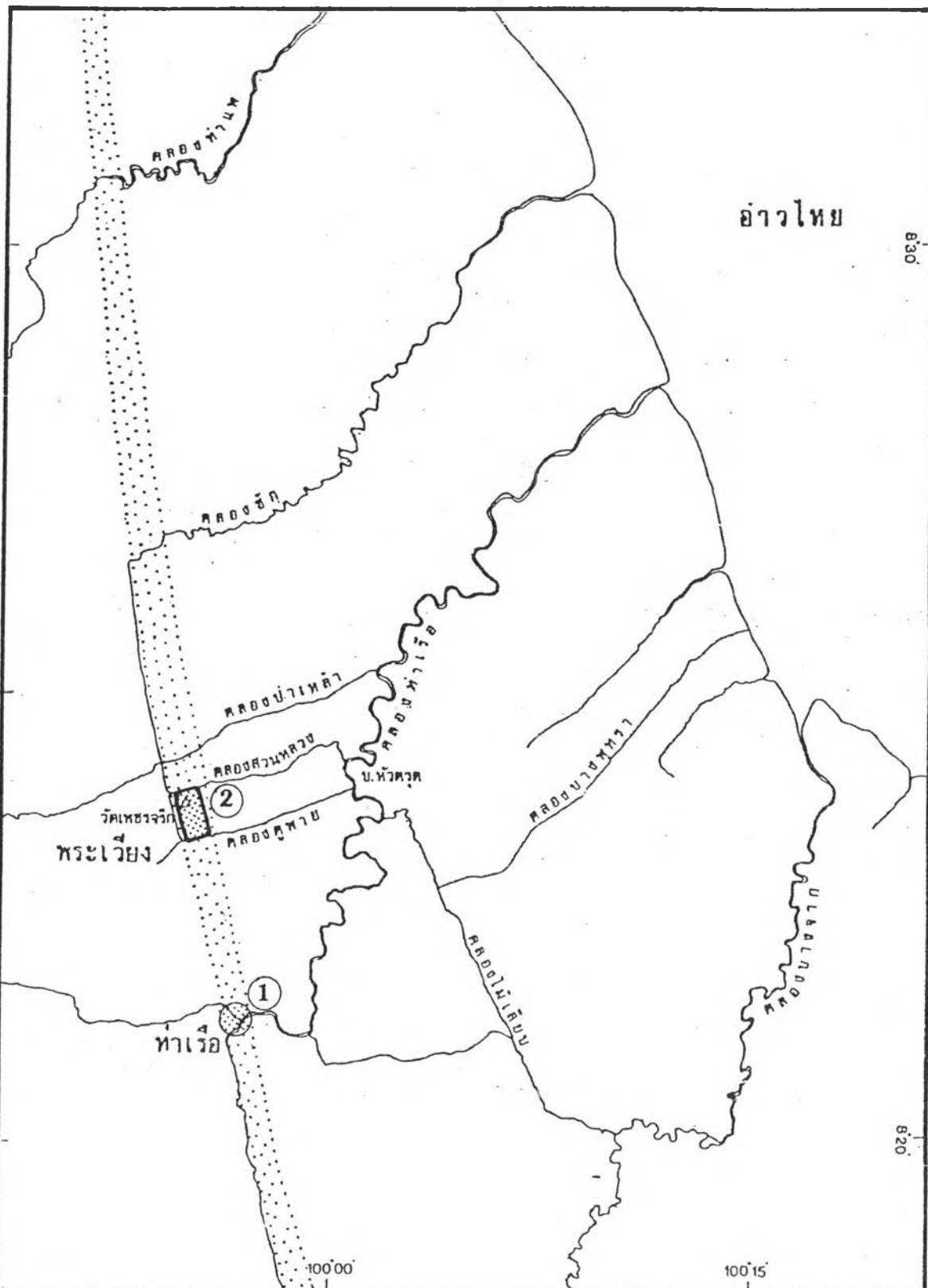
4.2.2 ยุคเมืองพระเวียง (พุทธศตวรรษที่ 17-18)

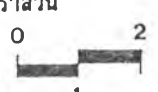
เมืองพระเวียงอยู่ในเขตตำบลศาลามชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน (ดูแผนที่ 4.4) เป็นที่ตั้งเมืองในยุคที่สอง ลักษณะของเมืองมีขนาดใหญ่ขึ้นมีกำแพงเมืองแข็งแรง อยู่ในทำเลที่มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกทำนามากขึ้น สามารถเลี้ยงพลเมืองจำนวนมาก ๆ ได้ เหตุที่ย้ายจากเมืองบ้านท่าเรือมาตั้งเมืองใหม่ทางทิศเหนือ (เมืองพระเวียง) ก็คงเป็นเพราะที่ตั้งเดิมคับแคบมีพื้นที่ทำกินน้อย พลเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ที่สำคัญคือชัยภูมิไม่เหมาะในการป้องกันข้าศึกศัตรูที่มาจากทะเล เช่น พวกโจรสลัด พวกอาณาจักรทะเลใต้ ซึ่งแม้อำนาจขึ้นมาปกคลุมแหลมมลายู จนอาณาจักรตามพรลิงค์ต้องตกอยู่ใต้อำนาจ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2521 : 102) เมืองพระเวียงเป็นเมืองที่สามารถกำหนดตำแหน่งได้แน่นอนจากร่องรอยของคูคันดินที่ปรากฏให้เห็นบนภาพถ่ายทางอากาศ มีแนวคูและกำแพงยาวตามแนวเส้นทรายนครศรีธรรมราชกว้างยาวประมาณ 263 X 526 วา ประมาณเนื้อที่ได้ 346 ไร่ ในรายละเอียดของรูปแบบเมืองจะพบว่า มีลักษณะค่อนข้างเป็นแบบมอมน (ทิวา ศุภจรรยา 2531 : 95)

การสร้างเมืองพระเวียงนั้น เมื่อเมืองบ้านท่าเรือได้เสื่อมสลายลงแล้ว ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 17 การเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในคาบสมุทรลงมาสู่ดินแดนทางตอนใต้ ซึ่งปรากฏในตำนานเมือง ตำนานพระบรมธาตุ รวมถึงการเข้ามาของกลุ่มชนชาวลังกา โดยเฉพาะคณะสงฆ์ในพุทธศาสนา การรวมตัวของกลุ่มชนพื้นเมือง (อินเดีย-ชาวพื้นเมืองเดิม) กลุ่มชนในคาบสมุทร และกลุ่มชนจากลังกาได้สร้างเมืองใหม่อีกครั้งหนึ่งตามปรากฏในตำนานเมืองกล่าวว่า "เกลี่ยกลุ่มผู้คน ซึ่งอยู่ในดงป่าเข้ามาประชุมกันเป็นอันมาก...ก็ตรึกกันจะตั้งมฤคเจดีย์ และพระพุทธรูปไว้ให้วันทนาในตำบลแห่งหนึ่ง ตามพุทธคำเพียรสนทนา ถึงพระกัณฑ์ธาตุ พระพุทธเจ้านั้นแล... ปั้นนพญาศรีธรรมราชโศกราชสร้างสถานลหาดซ้ายเป็นกรุงเมืองชื่อ เมืองนครศรีธรรมราช" (ประทีป ชุ่มพล 2525 : 104) ซึ่งก็หมายถึงตามพรลิงค์นั่นเอง

เมืองพระเวียงในปัจจุบัน

<p>แสดง ที่ตั้งเมืองพระเวียง</p> <p>② เมืองพระเวียง</p>	<p>แผนที่ 4.4</p> <p>มาตราส่วน</p> <p>0 2 1 กม.</p>
---	---

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

การเลือกสถานที่ตั้งเมืองบนหาดทรายเป็นที่ราบอยู่ห่างจากตัวเมืองเก่าใน ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองประมาณ 2 กิโลเมตร เมืองที่ตั้งใหม่เรียกในตำนานว่า "เมือง พระเวียง" หรือเมืองโคกกระท่อม" (ประทีป ชุมพล 2525 : 105) การสำรวจภายในตัว เมืองมีซากโบราณสถานมากมาย มีเนินดินขนาดใหญ่ซึ่งน่าจะเป็นฐานเจดีย์และวิหารประมาณ 11 แห่ง บนผิวดินมีเศษกระเบื้องถ้วยชาม เศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ้องและเหม็ง เศษ เครื่องถ้วยสังคโลกสุโขทัยปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก ร่องรอยอื่น ๆ ที่สามารถค้นได้ซึ่งได้มีการขุด ค้นทางโบราณคดีเมื่อปี พ.ศ. 2515 ได้พบเหรียญเงินตราละโว้ ถ้วยชามหม้อดินเผา และ ศิลปเขมร ได้แก่พระนิมน์ ตะเกียงสำริดรูปหัวนก กำไลสำริด และพบเครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์ซ้อง โบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของชุมชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา (ประทีป ชุมพล 2525 : 105)

ก. ฐานะและบทบาทของเมือง

เมืองนครศรีธรรมราชหรือตามหลักฐาน ในยุคนั้นเมืองพุมักมีฐานะเป็น อาณาจักรสำคัญในภูมิภาค สามารถขยายอาณาเขตออกไปกว้างใหญ่มีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ การค้า การปกครอง การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม เป็นอย่างมาก กล่าวคือ

บทบาทระดับชาติและภูมิภาค

- บทบาทด้านเศรษฐกิจ เมืองท่าและศูนย์กลางการค้าในคาบสมุทรมาเลเซีย เมืองพระเวียงยังคงเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภูมิภาค เนื่องจากอยู่ริมทะเลและอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลาง โดยมีอาณาจักรสำคัญ ๆ อยู่ในรัศมีโดยรอบทั้ง ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ในระยะทางที่ไม่แตกต่างกันมากนักมีแม่น้ำลำคลองหลาย สายที่สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือเข้าสู่ตัวเมืองได้สะดวก จึงเหมาะที่จะเป็นศูนย์กลาง ของบรรดาเมืองท่าค้าขายทะเลทั้งหลายด้วย คือ อาศิยหลบลคลื่น หอคเวหาเสียบึงอาหาร ชื่อชายแลกเปลี่ยนสินค้า ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐาน ฯลฯ เพราะเป็นเส้นทางผ่านของเรือที่จะขนมา ยังดินแดนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา หรือเรือที่จะแล่นลงไปยังดินแดนปลายแหลมมลายู ตลอดจนเรือที่ จะแล่นไปยังดินแดนฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย คือเมืองต่าง ๆ ทางภาคตะวันออก (ปราจีนบุรี) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานปุระ) หรือไปยังแหลมอินโดจีน คืออาณาจักรขอม พุาน และจามปา ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยแล่นเรือตัดข้ามอ่าวไทยซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้าม อาณาจักร ความพหุพลังจึงเปรียบเสมือน "ประตูทางผ่านหรือ "ชุมทาง" เดินเรื่อนานาชาติอย่างแท้จริง (ประทุม ชุมเพ็งพันธ์ 2521 : 88)

- บทบาทด้านการเมืองการปกครอง : อาณาจักรตามพหุรงค์

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้มีฐานะเป็นอาณาจักรสำคัญในแหลมมลายู ในยุคนั้นเป็นช่วงเวลาในเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจยิ่งใหญ่มีฐานะเป็นอาณาจักรคืออาณาจักรตามพหุรงค์โดยที่นครศรีธรรมราชมีบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลางการปกครอง ได้มีการขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ดังปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่ามีเมืองขึ้นโดยรอบอาณาเขตราว 12 เมือง หรือเรียกว่า "เมือง 12 นักษัตริ" (กรมศิลปากร 2505 : 51) มีอาณาเขตตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปจนถึงเมืองปัตตานี สายบุรี ตรัง กงปาดัง และไทรบุรีในเขตประเทศมาเลเซีย ยิ่งกว่านั้นยังพยายามที่จะขยายอำนาจครอบคลุมบริเวณแหลมมลายูทั้งหมดด้วย เพราะปรากฏในจดหมายเหตุจีนว่าบ้านเมืองทางมลายูได้ส่งทูตไปฟ้องจักรพรรดิจีนว่าถูกเสียม รุกฐาน เสียมหรือสยามที่ไปรุกรานมลายูในที่นี้คงหมายถึงนครศรีธรรมราชอย่างไม่ต้องสงสัย (ศรีศักร วัลลิโภดม 2533 : 78) เมือง 12 นักษัตริแต่ละเมืองกำหนดให้ใช้สัตว์ประจำปีเป็นตราของเมืองนั้น ๆ คือ

1. เมืองสายบุรี	ใช้ตราหนู	(ชวด)
2. เมืองปัตตานี	ใช้ตราวัว	(ฉลู)
3. เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือ	(ชกาล)
4. เมืองปะหัง	ใช้ตรากระต่าย	(เถาะ)
5. เมืองไทรบุรี	ใช้ตรางูใหญ่	(มะโรง)
6. เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็ก	(มะเส็ง)
7. เมืองตรัง	ใช้ตราม้า	(มะเมีย)
8. เมืองชุมพร	ใช้ตราแพะ	(มะแม)
9. เมืองบันไทยสมอ	ใช้ตราลิง	(วอก)
10. เมืองสะอูเลา (สงขลา)	ใช้ตราไก่	(ระกา)
11. เมืองตะกั่วป่า	ใช้ตราหมา	(จอ)
12. เมืองกระบี่	ใช้ตราหมู	(กุน)

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าตราประจำปีเหล่านี้ได้ถูกใช้เป็นตราประจำ

จังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนั่นเอง

แผนที่ 4.5 แสดงเมืองขึ้น 12 นครของรัฐอาณาจักรตามพรลิงค์

- บทบาทด้านการศาสนา : ศูนย์กลางทางศาสนา

ดินแดนนี้เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาที่สำคัญกล่าวคือในสมัยพระเจ้าจันทรภาณุ ซึ่งปกครองเมืองพระเวียง หรืออาณาจักรตามพรลิงค์จะต้องมีการติดต่อกับพวกเกาะลังกา มีการส่งสมณทูตไปศึกษาลัทธิลังกาวงศ์แล้วนำมาปฏิบัติเป็นครั้งแรกด้วย พวกลัทธิลังกาวงศ์ก็ได้ติดตามเข้ามามากมาย แล้วช่วยกันคิดซ่อมแซมองค์พระบรมธาตุซึ่งมีมาแต่เดิมจนองค์พระธาตุกลายเป็นแบบทรงลังกาดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้

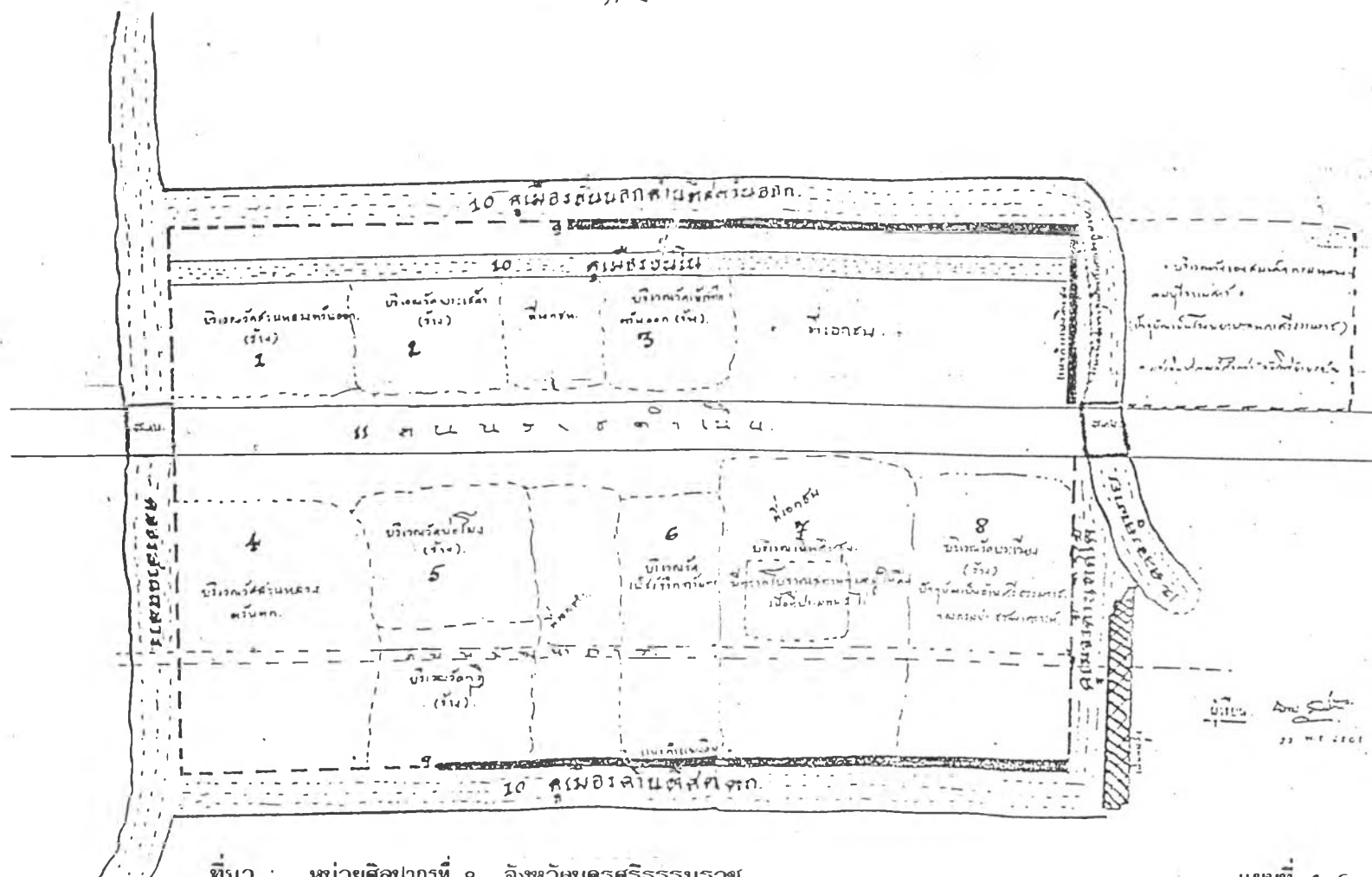
ในสมัยต่อมาพระองค์ได้ทรงติดต่อกับดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน คือ อาณาจักรสุโขทัยยุคนั้น (ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18) ดังจะเห็นได้จากเรื่องพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเชิญจากเมืองนครศรีธรรมราชไปยังสุโขทัย ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า "พ่อขุนรามคำแหงกระทำรอยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชเรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปุครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา" ผลจากการติดต่อกับอาณาจักรทางเหนือของพระเจ้าจันทรภาณุทำให้เกิดลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายไปเจริญขึ้นอย่างมากภายในอาณาจักรสุโขทัย จนต่อมาลัทธิมหายานซึ่งชาวเมืองนับถือกันอยู่แต่เดิมก็เสื่อมคลายลงในที่สุดก็สูญสิ้นไป (นิคม สุทธิรักษ์ 2509 : 60-61) ลัทธิลังกาวงศ์ได้รับการเผยแพร่และนับถือมาจนปัจจุบันนี้

๗. สภาพทางผังเมือง

ปัจจุบันตัวเมืองพระเวียงตั้งอยู่ในตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง ภายในตัวเมืองกว้าง 600 เมตร ยาว 1 กิโลเมตร (ประทีป ชุ่มผล 2525 : 105) ตั้งอยู่บนสันทรายธรรมชาติ อยู่ระหว่างบ้านศรีธรรมราช (บ้านราชประชานุเคราะห์) กับหน่วยศิลปากรที่ 8 ในปัจจุบัน โบราณสถานภายในตัวเมืองถูกทำลายหมดสิ้นแล้วเพราะเนื้อที่กลายเป็นสถานที่ราชการหลายหน่วยงาน

เมืองพระเวียงปัจจุบันตั้งอยู่ห่างจากเมืองท่าเรือประมาณ 2 กิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบันประมาณ 700 เมตร และห่างจากพระบรมธาตุประมาณ 1 กิโลเมตร ตัวเมืองอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินกว่าเมืองท่าเรือแต่มีเส้นทางเรือออกปากอ่าวได้สะดวก (ประทีป ชุ่มผล 2525 : 105) เนื่องจากมีคลองขุดเชื่อมคูทางด้านเหนือเรียกว่า คลองสวนหลวง และด้านใต้ เรียกว่า คลองคูนาย คลองทั้งสองเชื่อมกับคลองท่าเรือ ทำให้ใกล้กับชายฝั่งทะเลได้มากกว่าเมืองที่บ้านท่าเรือ (ทิวา สุภจรรยา 2531 : 95) จะเห็นได้ว่าเมืองในยุคที่สองนี้ได้ถอยร่นขึ้นมาทางเหนือ และยังมีอาศัยแนวสันทรายธรรมชาติในการตั้งบ้านเมือง

แผนผังโรงเรียนเวียงศิลาเหล็ก

ที่มา : หน่วยศึกษากรที่ 8 จังหวัดนครศรีธรรมราช

แผนที่ 4.6

เมืองพระเวียงซึ่งมีความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร นับจากคลอง
ส่วนหลวงไปจนถึงคลองคูพาย หรือมีขนาดกว้างยาวประมาณ 263 X 526 วา ประมาณพื้นที่
ได้ 346 ไร่ (ทิวา ศุภจรรธา 2531 : 95) ได้มีการสำรวจซากเมืองโบราณแห่งนี้
พบซากปราสาทราชวัง และวัดวาอารามภายในเมืองหลายวัดกล่าวคือ

พระราชวังที่ประทับของพระองค์นั้นอยู่บริเวณข้างวัดพระเวียง (ปัจจุบัน
ยังมีซากอาคารฝังอยู่เป็นเนินสูงกว้างกว่าทุกแห่ง) มีอาณาเขตอยู่ในเนื้อที่กว่า 2 ไร่ นอกจากนี้
นี่ก็เป็นเนื้อที่สำหรับที่อยู่อาศัยของชาวเมืองและวัดต่าง ๆ (นิคม สุทธิรักษ์ 2509 : 59)
ในการสำรวจซากเมืองพระเวียงในปี พ.ศ. 2501 นั้น นิคม สุทธิรักษ์ ได้สรุปถึงรายละเอียด
ตามหลักฐานที่ยังปรากฏอยู่ได้ดังนี้ (ดูแผนที่ 4.6 ประกอบ)

1. บริเวณวัดส่วนหลวงตะวันตก (ร้าง) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งที่ทำการ
หน่วยศิลปากรที่ 8 ของกรมศิลปากร ไม่มีซากโบราณสถานใดเหลืออยู่
2. บริเวณวัดพระเสด็จ (ร้าง) เป็นบริเวณเดียวกันกับวัดส่วนหลวง
ตะวันตก ไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เช่นเดียวกัน ปัจจุบันเป็นที่ของกรมศิลปากร
3. บริเวณวัดเพชรจริกตะวันตก (ร้าง) ปัจจุบันเป็นที่ของกรมศิลปากร
และไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่
4. บริเวณวัดส่วนหลวงตะวันตก ปัจจุบันยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ อยู่
โบราณสถานอาจถูกซ่อมแซมใหม่ตลอดมาจนเดี๋ยวนี้ หลักฐานอันเป็นของเก่าไม่มีเหลืออยู่
5. บริเวณวัดบ่อโพง (ร้าง) และวัดกุฎี (ร้าง) ปัจจุบันเป็นสถานที่
ราชการของการไฟฟ้าลิกไนท์ ภายในวัดจึงถูกทำลายไปแต่ตอนริมด้านตะวันตกมีแนวกำแพงที่มอง
เห็นได้ชัดพร้อมทั้งคูเมืองที่ศตะวันตก
6. บริเวณวัดเพชรจริกตะวันตก ยังมีพระสงฆ์อยู่ ไม่มีหลักฐาน
เก่าเหลืออยู่เช่นเดียวกัน
7. ที่ช่องเอกชน มีบริเวณเนินดินสูงประกอบด้วยอิฐและหินเป็นชั้นลึกลงไปราว 3-4 เมตร (คำบอกเล่าของเจ้าของที่ซึ่งขุดปลูกยางและอื่น ๆ) อยู่เต็มบริเวณเนื้อที่
ราว 2 ไร่ สันนิฐานว่าน่าจะเป็นตัวมหาราชวังเพราะบริเวณดังกล่าวถูกเรียกว่า บ้านพระเวียง
มาแต่เดิม
8. บริเวณวัดพระเวียง (ร้าง) ปัจจุบันเป็นบ้านนครศรีธรรมราชของ
กรมประชาสังเคราะห์ ไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่

9. กำแพงเมือง เป็นแนวกำแพงถมดินสูงบางแห่งถูกทำลายไปบ้าง แต่ก็สามารถมองเห็นแนวส่วนมากทั้งทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ทางด้านตะวันตกตั้งแต่ริมวัดกุฎี (ร้าง) ทางด้านตะวันออกจากเขตวัดเพชรจริกตะวันออก (ร้าง) ไปจนถึงคลองคูพาย แล้วหักมุมตรงกับแนวกำแพงด้านตะวันตกไปจนจรดถนนราชดำเนิน

10. คูเมือง ด้านตะวันออกมีคูเมืองชั้นนอกและคูเมืองชั้นในมองเห็นได้อย่างชัดเจน ส่วนทางด้านตะวันตกนั้นส่วนมากยังมองเห็นตลอดแนวนอกจากบางตอนถูกทำเป็นที่นาไปบ้าง ทางทิศเหนือและทิศใต้ก็ยังเป็นคลองอยู่ในปัจจุบัน

11. ถนนราชดำเนิน เป็นถนนที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

12. คลองคูพาย ขุดขึ้นใหม่ในสมัยกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ไปเป็นอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช (นิคม สุทธิรักษ์ 2509 : 60)

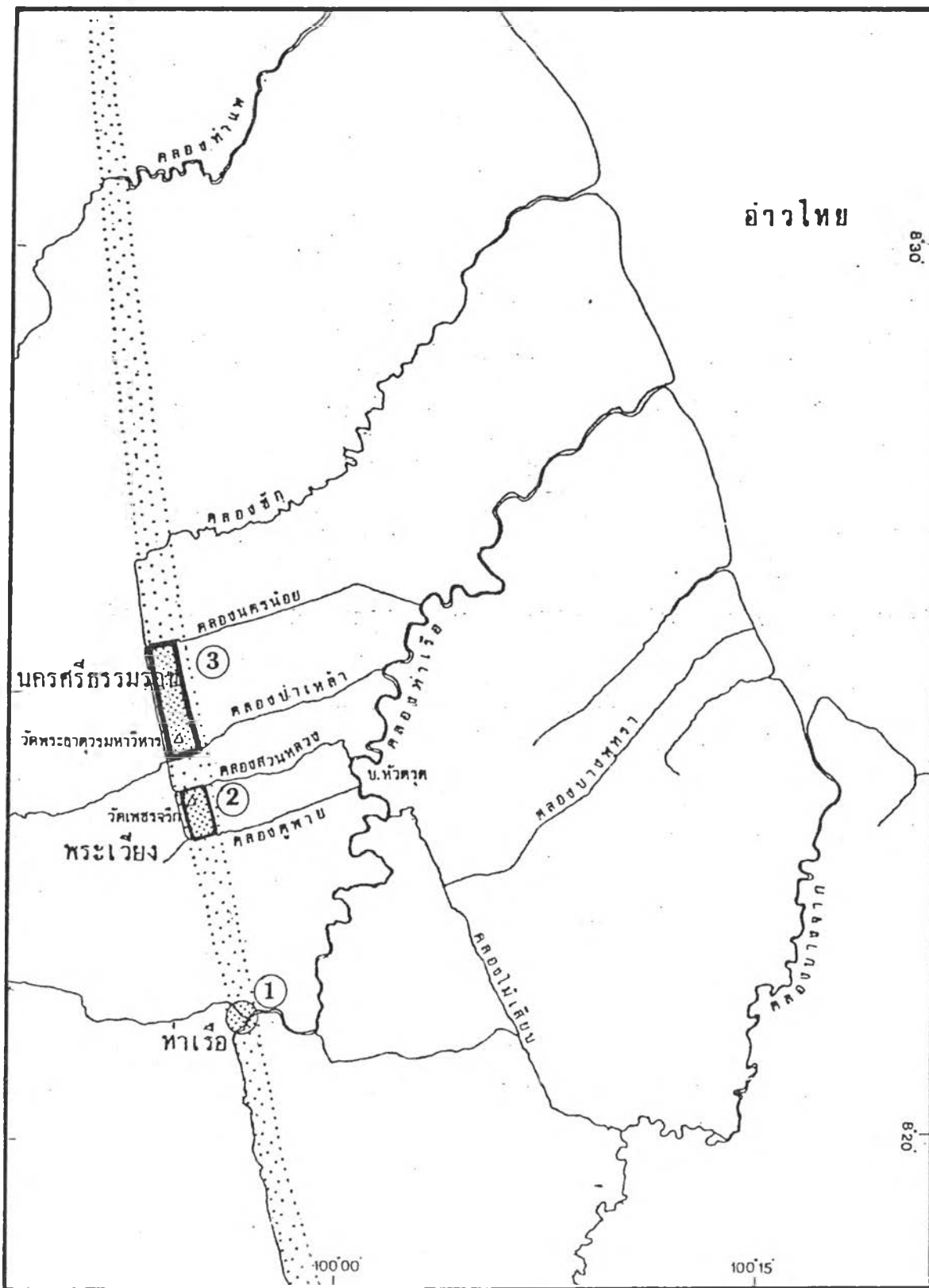
สำหรับในปัจจุบันนั้นบริเวณเมืองพระเวียงแห่งนี้ได้ถูกชุมชนพักอาศัยเข้าแทนที่มีการก่อสร้าง อาคาร ถนนหนทาง ไม่เหลือร่องรอยของเมืองเก่าอยู่เลย สภาพของเมืองสามารถดูได้จากภาพถ่ายทางอากาศเท่านั้นที่ยังปรากฏร่องรอยของแนวคูเมืองให้เห็น

การเสื่อมสลายของเมืองพระเวียง

เมืองพระเวียง หรือตามพรลงค์ได้เจริญรุ่งเรือง และมีบทบาทสำคัญในภูมิภาคนี้ตลอดมาในที่สุดก็ได้เสื่อมลง โดยมีสาเหตุมาจากถูกพวกชาวมลายูเผาทำลายถูกข้าศึกทางทะเลรบกวนอยู่เสมอ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2521 : 103) และพอดีเกิดโรคระบาดร้ายแรงผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ที่เหลือก็อพยพหนีเข้าไปอยู่ตามป่าตามเขาทั้งเมืองร้างอยู่จนปัจจุบันนี้ (นิคม สุทธิรักษ์ 2509 : 61) เมืองพระเวียงคงสิ้นสุดลงในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และกลายเป็นเมืองร้างดังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้

4.2.3 ยุคเมืองนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 19-ปัจจุบัน)

ราวพุทธศตวรรษที่ 19 นั้นได้มีการย้ายตัวเมืองมาตั้งใหม่ทางตอนเหนือในบริเวณที่เป็นวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช อันเป็นตัวเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภดม 2533 : 76) เมืองนครศรีธรรมราชสร้างบนสันทรายใกล้เคียงกับเมืองท่าเรือและเมืองพระเวียง (ดูแผนที่ 4.7) ตัวเมืองใหญ่ห่างจากเมืองพระเวียง 700 เมตร ซึ่งลึกเข้าไปในแผ่นดินกว่าเมืองพระเวียง อาจจะเป็นเหตุผลในทางยุทธศาสตร์ หรือเหตุผลของความเหมาะสมด้านที่อยู่อาศัย (ประทีป ชุ่มพล 2525 : 106) เมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนับว่าเป็นที่ตั้งเมืองในยุคที่สามหลังจากที่เมืองตามพรลงค์ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเมืองพระเวียงได้สลายลง

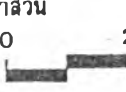
แสดง ที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราช

③ เมืองนครศรีธรรมราช

แผนที่ 4.7

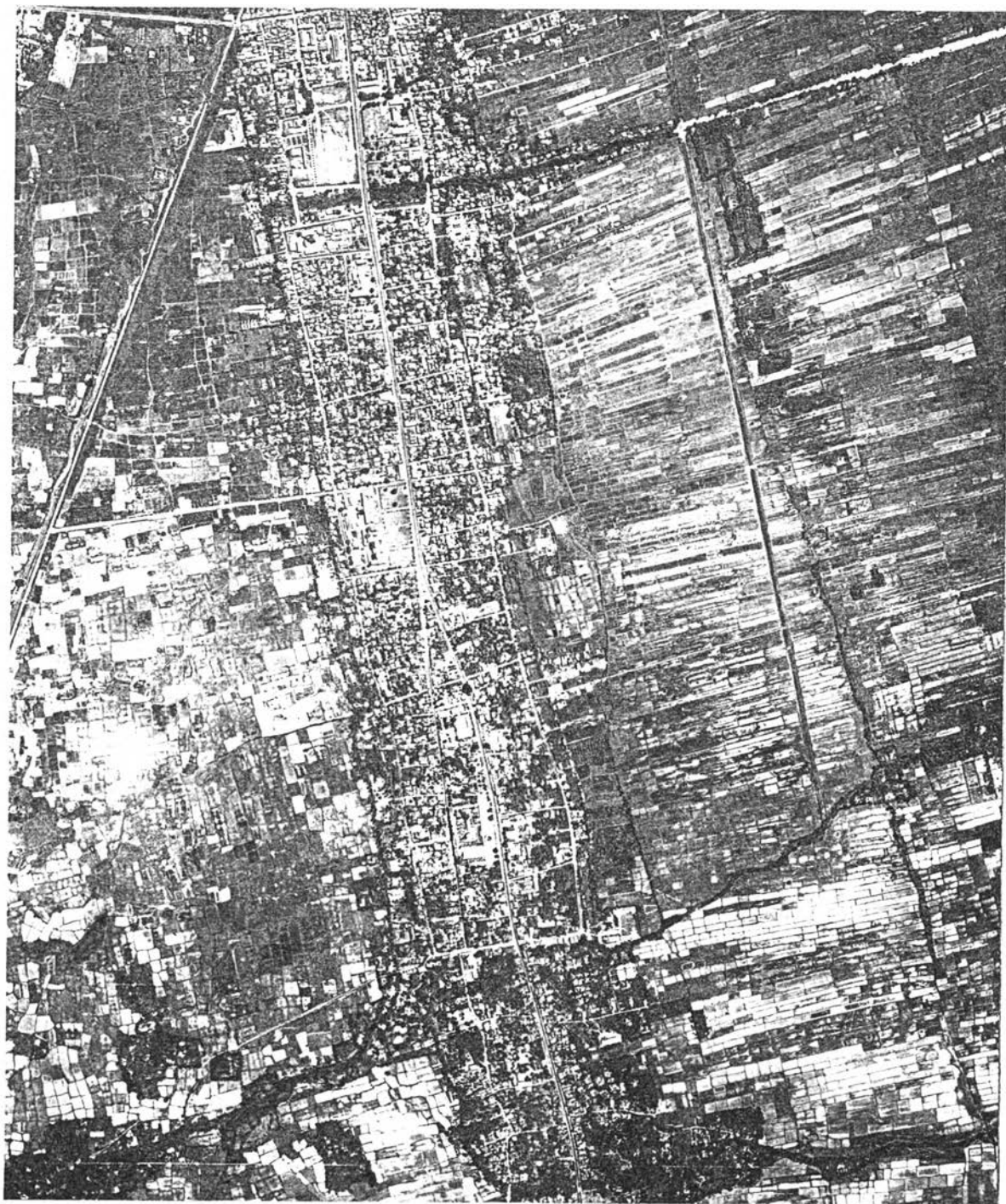

มาตราส่วน

0 2 กม.

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเก่านครศรีธรรมราช

แผนที่ 4.8

ตัวเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบันนี้ เคนน่าจะมีชุมชนเล็ก ๆ อยู่ก่อนแล้วโดย อาจารย์นิจ ใหญ่ชระนันท์ ได้กล่าวได้ว่า ตัวเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบันนี้สร้างทับลงไปบน เมืองนครศรีธรรมราชโบราณซึ่งตั้งซ้อนชุมชนเล็ก ๆ ที่ก่อตัวอยู่แต่เดิมอีกที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้มาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโบราณซึ่งตั้งซ้อนชุมชนเล็ก ๆ ที่ก่อตัวอยู่แต่เดิมอีกที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้มาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโบราณซึ่งตั้งซ้อนชุมชนเล็ก ๆ ที่ก่อตัวอยู่แต่เดิมอีกที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้มาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโบราณซึ่งตั้งซ้อนชุมชนเล็ก ๆ ที่ก่อตัวอยู่แต่เดิมอีกที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้มาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโบราณซึ่งตั้งซ้อนชุมชนเล็ก ๆ ที่ก่อตัวอยู่แต่เดิมอีกที่หนึ่ง

- เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีหลักฐานร่องรอยชัดเจนจนถึงปัจจุบัน ลักษณะคูรอบเมืองมีรูปแบบเป็นเหลี่ยมมุม และมีคลองเชื่อมคูด้านเหนือเรียกว่า คลองนครน้อย และคลองเชื่อมคูด้านใต้เรียกว่า คลองป่าเหล่า คลองเหล่านี้เชื่อมไปจนถึงคลองท่าเรือ ซึ่งทำให้การติดต่อกับชายฝั่งทะเลใกล้และสะดวกยิ่งขึ้น (ประทุม ชุมเพ็งพันธ์ 2521 : 103) หลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุสถานที่พบในเขตเมืองนครศรีธรรมราชยุคก่อนอย่างเก่าสุดก็มีอายุแต่สมัยสุโขทัยซึ่งก็พบไม่มากนัก ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในสมัยอยุธยาทั้งสิ้น (ทิวา สุภจรรยา 2531 : 95) ดังนั้นเมืองยุคนี้จึงน่าจะสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลายหรืออยุธยาตอนต้น

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้เองที่มีพัฒนาการเจริญเติบโต เป็นบ้านเป็นเมืองอยู่ในปัจจุบัน เมืองในยุคนี้พอจะแบ่งพัฒนาการออกเป็นช่วง ๆ ได้ดังนี้

- 4.2.3.1 เมืองนครศรีธรรมราชยุคสะสมความเจริญ
[สมัยอยุธยา - สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2410)]
- 4.2.3.2 เมืองนครศรีธรรมราชยุคปฏิรูป
[สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411) - พ.ศ. 2500]
- 4.2.3.3 เมืองนครศรีธรรมราชยุคแผนพัฒนาประเทศ
(พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน)

พัฒนาการของเมืองแต่ละช่วงนี้นั้นพอจะกล่าวถึงรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

- 4.2.3.1 เมืองนครศรีธรรมราชยุคสะสมความเจริญ
[สมัยอยุธยา - สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2410)]

ยุคปัจจุบัน หลังจากที่เมืองเดิมคือ เมืองพระเวียงได้ล่มสลายลงและได้ย้ายมาตั้งเมืองใหม่คือ เมืองนครศรีธรรมราชแห่งนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ในช่วงนี้ชื่อเมืองนั้นใช้ชื่อ นครศรีธรรมราชแล้วแต่ชาวตะวันตกเรียกเมืองนี้ว่า ลิกอร์

ก. ฐานะและบทบาทของเมือง

บทบาทระดับภาค

- บทบาทด้านการเมืองการปกครอง : หัวเมืองเอกฝ่ายใต้

นับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีเป็นต้นมาเมืองนครศรีธรรมราชที่เคยเป็นอาณาจักรอิสระก็ได้ถูกลดฐานะ และบทบาทลงมาเป็นหัวเมืองในขอบเขตที่สามของไทยตลอดมา แต่กระนั้นก็มีฐานะเป็นหัวเมืองเอกเมืองเดียวในบรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้ที่มีบทบาทควบคุมและกำกับหัวเมืองปักษ์ใต้ ตลอดจนหัวเมืองมลายูมาหลายยุคหลายสมัย จึงนับว่าเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นมีบทบาทสำคัญในด้านการเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครอง และดูแลผลประโยชน์ในภูมิภาคนี้เป็นอย่างดี กล่าวคือ สมัยอยุธยา สมัยเริ่มตั้งกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ไปจนถึงสมัยพระราเมศวร เข้าใจว่ากรุงศรีอยุธยาคงจะกำกับเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะ "เมืองประเทศราช" หรือ "เมืองพระยามหานคร" (วิเชียร ณ นคร และคณะ 2521 : 88) เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชย์ คงจะทรงดำริเห็นว่าเมืองนี้เป็นหัวเมืองปักษ์ใต้ที่มีความสำคัญต่อเมืองหลวงมากที่สุด เพราะเป็นเมืองศูนย์กลางในการขยายอำนาจของเมืองหลวงลงไปควบคุมหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และมะละกา ดังนั้นจึงทรงประกาศใช้พระอัยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง เปลี่ยนฐานะหัวเมืองนครศรีธรรมราชจากหัวเมืองพระยามหานครมาเป็นหัวเมืองเอกใน พ.ศ. 1998 (วิเชียร ณ นคร และคณะ 2521 : 89) ในสมัยอยุธยาแม้จะปรากฏว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีศักดิ์แต่เพียงเป็นเมืองเอกอยู่ในราชอาณาจักรไทยก็ตาม แต่ก็นับว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอกเมืองเดียวทางปักษ์ใต้ที่คอยป้องกันปัจจามิตรมิให้มารุกรานอาณาจักรทางทะเล และคอยดูแลประเทศราชมิให้กระด้างกระเดื่องต่อกรุงศรีอยุธยา มีเมืองตรีเมืองโทขึ้นอยู่ในการปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชหลายเมือง ดังปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชคือ เมืองสาย เมืองตานี เมืองกลันตัน เมืองปะหัง เมืองไทร เมืองพัทลุง เมืองศรีรัง เมืองชุมพร เมืองบันไทยสมอ เมืองสะอูเลา เมืองตะกั่วถกลาง เมืองกระ และเมืองเหล่านี้ยังมีเมืองเล็กเป็นเมืองขึ้นอีกหลายเมือง เมื่อรวมกันทั้งหมดแล้วจะเห็นว่านครศรีธรรมราชปกครองเมืองต่าง ๆ เกือบตลอดแหลมมลายู (ตรี อมาตยกุล 2521 : 200) จึงนับว่าเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นเป็นศูนย์กลางการปกครองของภูมิภาคอย่างแท้จริง

สมัยธนบุรี ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 หลวงสิทธินาथเวรผู้เป็นปลัดเมือง (พระปลัดหนุ) จึงได้ตั้งตัวขึ้นเป็นอิสระเรียกว่า "ชุมชนเจ้านคร" (วิเชียร ฌ นคร และคณะ 2521 : 97) จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงชกกองทัพไปได้เมื่อ พ.ศ. 2312 เมืองนครศรีธรรมราชจึงมารวมอยู่ในราชอาณาจักรไทยอย่างเดิม และยกฐานะเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นเป็นประเทศราช

จึงเป็นอันว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นประเทศราชมีบทบาทในด้านการปกครองปัตตานี ไทบุรี และตรังกานู ตลอดจนหัวเมืองชายทะเลหน้าอกทั้งหมดตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยมีเจ้านราศรีวงศ์ครองตำแหน่งผู้รั้งเมือง (วิเชียร ฌ นครและคณะ 2521 : 101) ต่อมาในสมัยพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนุ) ครองเมืองนครศรีธรรมราชนั้นแม้จะทรงมีฐานะเป็นเจ้าประเทศราช แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชปกครองแต่เพียงเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น (วิเชียร ฌ นครและคณะ 2521 : 103) จะเห็นได้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีก็ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางปกครองและดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ในปักษ์ใต้และแหลมมลายูเช่นเดิม

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชและสถาปนารุงเทพฯเป็นราชธานีใน พ.ศ. 2325 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลดฐานะเมืองนครศรีธรรมราชจากฐานะเป็นเมืองประเทศราชลงมาเป็นหัวเมืองชั้นเอกเช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก พร้อมกันนั้นก็ได้แยกเมืองสงขลา ปัตตานี ไทบุรี ตรังกานู และกลันตัน ซึ่งอยู่ในความปกครองของนครศรีธรรมราชให้ไปขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ (วิเชียร ฌ นครและคณะ 2521 : 104) ต่อมาก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนุ) หนีจากตำแหน่งและแต่งตั้งอุปราช (พัฒน์) ขึ้นเป็น "เจ้าพระขานนครศรีธรรมราช"

ในสมัยเจ้าพระขานนคร (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนครนั้นทางราชธานีไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในตัวเจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชมากนัก จึงได้ถือโอกาสลดอำนาจหน้าที่และบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปอย่างมาก เช่นโปรดให้ยกหัวเมืองชั้นของเมืองนครศรีธรรมราชบางเมืองคือ เมืองสงขลา และเมืองตรังขึ้นตรงต่อราชธานี หรือโปรดให้ยกหัวเมืองประเทศราชมลายูบางเมือง คือเมืองปัตตานี และเมืองตรังกานูกับเมืองกลันตัน ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา เป็นต้น จึงนับว่าทางฝ่ายราชธานีได้ลดอำนาจหน้าที่ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ลงไปอย่างมาก (วิเชียร ฌ นคร และคณะ 2521 : 107)

เจ้าพระยานคร (พจน) รับราชการมาจนถึงปลายรัชกาลที่ 2 จึงได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช รัชกาลที่ 2 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรม

ราชแทน คนทั่วไปรู้จักกันในนาม "เจ้าพระยานครน้อย" หรืออีกนามหนึ่งคือ "เจ้าพระยานครน้อยคืนเมือง" ... เจ้าพระยานครน้อยคืนเมืองนี้ว่าเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีอำนาจและอำนาจภาพมากกว่าเจ้าเมืองคนอื่น ๆ เพราะแม้จะไม่ได้ปกครองเมืองนครในฐานะเจ้าประเทศราช ดังเช่น พระเจ้านครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี แต่ในทางพฤตินัยเจ้าพระยานครน้อยคืนเมืองมีอำนาจในการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมด ตลอดถึงไทรบุรี ตรัง กานู เประ นอกจากนี้ยังเป็นผู้สำเร็จราชการทัพศึกทางภาคใต้ฝ่ายตะวันตกอีกด้วย (วิเชียร ฌ นคร และคณะ 2521 : 109-110)

เมื่อเจ้าพระยานคร (น้อย) ผู้ได้รับมอบหมายและหน้าที่จากราชธานีมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงแก่อสัญกรรมลงในปี พ.ศ. 2382 ทางฝ่ายราชธานีก็ได้ดำเนินนโยบายโอนอำนาจจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาไว้ในราชธานีอีกครั้ง (วิเชียร ฌ นคร และคณะ 2521 : 114)

ในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสืบทอด เมื่อปลาย พ.ศ. 2382 โดยมีพระนามในตราตั้งว่า "พระยานครศรีธรรมราช" แต่บุคคลทั่วไปเรียกกันว่า "พระยานครน้อยกลาง"

พระยานคร (น้อยกลาง) ได้มีส่วนช่วยในการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชมากพอควรแต่เนื่องจากกรุงเทพฯ มีความประสงค์จะลดอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชลงไปเป็นที่น่าสังเกตว่าทางราชธานีพยายามลดอำนาจและความสำคัญของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปเรื่อย ๆ บทบาทของพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) จึงลดลงไปเหลือเพียงเจ้าเมืองเอกเมืองหนึ่ง และมีหน้าที่แต่เพียงกำกับหัวเมืองปักษ์ใต้อื่น ๆ ตามคำสั่งของกรุงเทพฯ เท่านั้น (วิเชียร ฌ นคร และคณะ 2521 : 114) พระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2410 หลังจากนั้นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ก็ขึ้นครองเมืองในปีถัดมานั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงขึ้นเสวยราชสมบัติ และมีดำริที่จะจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้เสียใหม่และเมืองนครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งในระยะต่อมา

จะเห็นได้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์สำคัญในการเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้อยู่ แม้ในบางช่วงสมัยจะถูกลดบทบาทลงไปก็ตาม แต่เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงบทบาทเป็นหัวเมืองสำคัญในปักษ์ใต้เสมอมา

- บทบาทด้านเศรษฐกิจ : เมืองอู่ข้าว อู่น้ำ

เมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทในการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของภาค มีอาณาบริเวณโดยรอบกว้างใหญ่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีที่ราบลุ่มทั้งด้านตะวันตกและตะวันออกของตัวเมืองที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว แม้ในปัจจุบันก็ยังปรากฏที่นากว้างใหญ่โดยรอบตัวเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นด้านตะวันตกของเมืองถัดจากที่ราบไปก็เป็นพื้นที่เชิงเขาที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช ผัก ผลไม้ ผลผลิตต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกนำเข้าสู่เมืองและนำไปขายและแลกเปลี่ยนกับเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาค

- บทบาทด้านการศาสนา : เมืองพระธาตุ

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งตามตำนานเมืองกล่าวว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช และได้มีการซ่อมแซมเรื่อยมา นับว่าเป็นเจดีย์คู่บ้านคู่เมืองของนครศรีธรรมราชและภาคใต้ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธซึ่งนับว่าดินแดนแห่งนี้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญของภูมิภาค

บทบาทระดับเมือง

- บทบาทด้านการปกครอง : ศูนย์กลางการปกครองของเมือง

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นปรากฏในแผนที่ชัดเจนว่าในบริเวณกลางเมืองเป็นที่ตั้งของวังเจ้าเมือง ซึ่งบริเวณดังกล่าวจะเป็นศูนย์กลางในการว่าราชการเมืองแม้ในปัจจุบันบริเวณวังเจ้าเมืองเก่าก็กลายเป็นศาลากลางจังหวัด ซึ่งมีส่วนราชการต่าง ๆ รวมอยู่ในบริเวณแห่งนี้

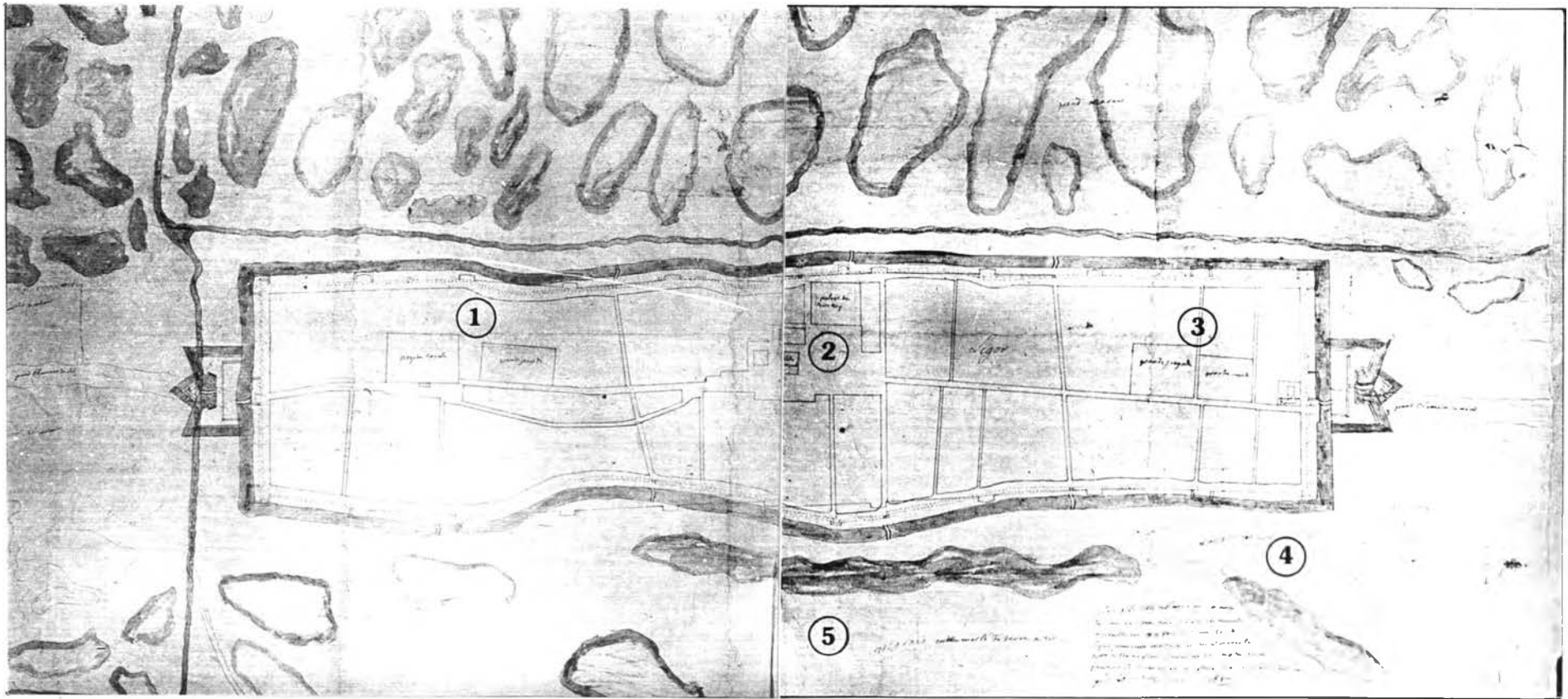
ข. สภาพทางผังเมือง

เมืองนครศรีธรรมราชนั้นตั้งอยู่บนสันทราย (Sand Dune) ซึ่งมีขนาดความกว้างประมาณครึ่งกิโลเมตรเศษ กระจหน้าอยู่ด้วยที่ราบลุ่มทั้งทางตะวันตกและทางตะวันออก ความกว้างที่ถูกจำกัดอยู่ด้วยขอบเขตของพื้นที่เช่นนี้เป็นเหตุให้ผังเมืองนครศรีธรรมราชมีลักษณะยาวไปตามแนวสันทราย โดยมีความยาวประมาณ 2,238 เมตร และกว้างประมาณ 456 เมตร คิดเป็นเนื้อที่ 638 ไร่ อ.นิจ ใหญ่ธีระนันท์ ได้กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชเอาไว้ว่า "ลักษณะเมืองซึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันยาวมากเช่นนี้ แสดงถึงการวาง

แผนที่ 4.9 แสดงประเทศสยาม นราวพุทธศตวรรษที่ 23
 เขียนโดย ปีแอร์ ฟานเดอร์อา ชาวฮอลันดา บรากฎชื่อเมือง
 ลิกอร์ (LIGOR) อยู่บริเวณที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แสดง แผนที่เมืองนครศรีธรรมราช ใม่ พ.ศ. 2230 เขียนโดย เตอลามาร์

แผนที่ 4.10

- ①. วัดพระบรมธาตุ ②. วังเจ้าเมือง ③. วัด ④. บ้านเรือน ⑤. นา

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ผังและสร้างเมืองให้สวมเข้ากับสภาพของสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์อย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดเมืองซึ่งมีระดับสูงกว่าที่ราบลุ่มที่กระหนาบอยู่ทั้งด้านตะวันออกและด้านตะวันตก และแผ่ตัวทางยาวยึดออกไปทั้งทางด้านเหนือ และด้านใต้ (นิจ วิทยุระนันท์ 2522 : 28)

ตัวเมืองนครศรีธรรมราชเดิมน่าจะก่อเป็นคันดินและปึกเสาเหนียด ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกำแพงอิฐในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าพระองค์ได้โปรดให้มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ ชาวฝรั่งเศสเป็นนายช่าง (ประทีป ชุมพล 2525 : 106) กำแพงเมืองและคูเมืองสมัยนั้นยังปรากฏหลักฐานและร่องรอยจนถึงปัจจุบัน

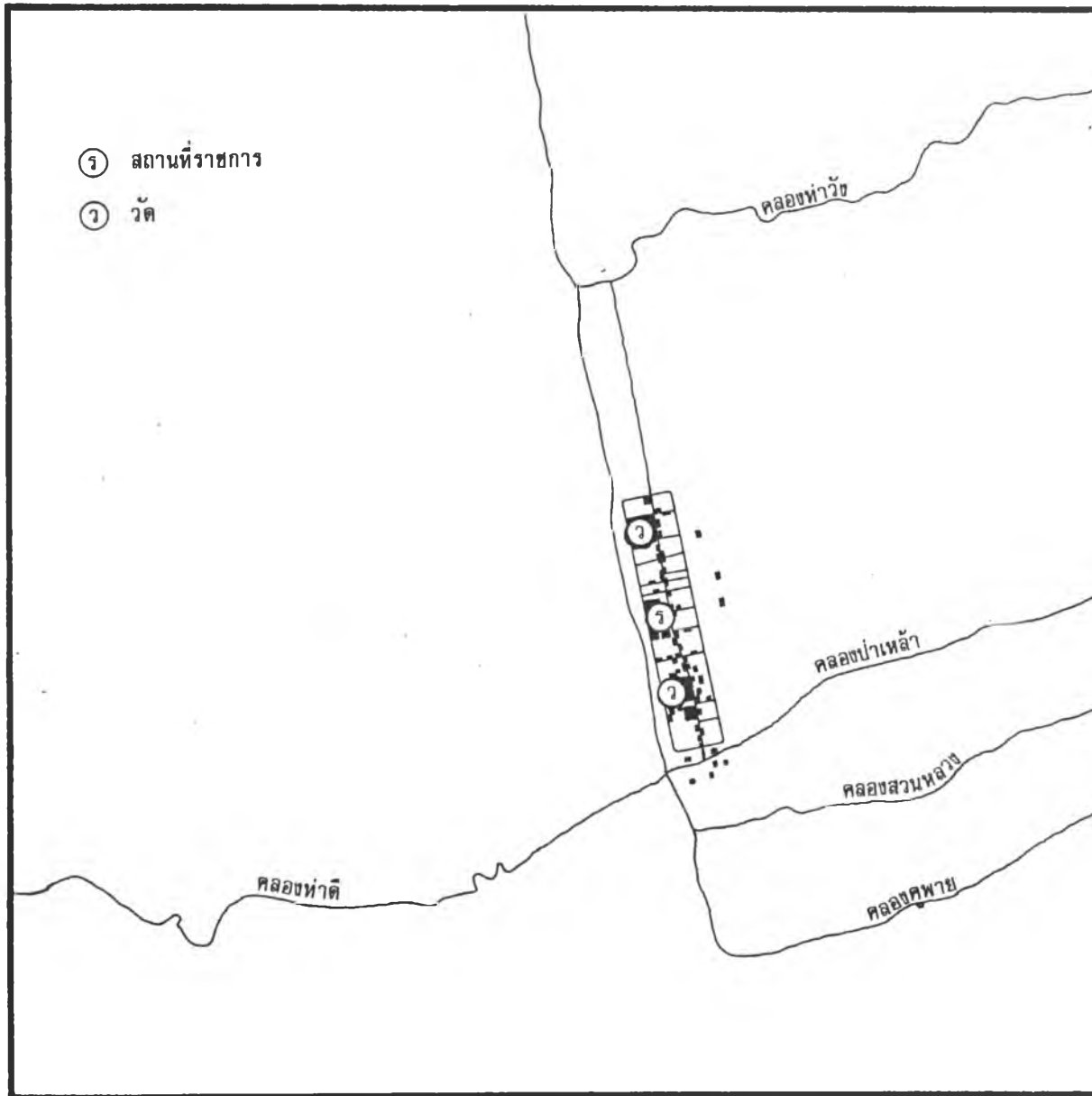
บริเวณที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นเท่าที่ปรากฏในแผนที่ของเดอลามาร์ จะมีคูเมืองเพียง 2 ด้าน คือ ด้านใต้และด้านตะวันตก ซึ่งใช้ลำน้ำธรรมชาติเป็นคูเมือง ลำน้ำดังกล่าวตอนต้นน้ำเรียกว่า คลองท่าดี ซึ่งต้นน้ำเกิดจากแหล่งน้ำหลายสาขาเขตเทือกเขานครศรีธรรมราชโดยเฉพาะในเขตอำเภอลานสกา เมื่อไหลมาถึงสันทรายที่ตั้งเมือง คลองจะแบ่งออกเป็นหลายสาขา สาขาที่ไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศใต้เรียกว่าคลองป่าเหล่า ซึ่งใช้เป็นคูเมืองทางด้านใต้คลองสาขานี้จะไหลไปรวมกับคลองท่าเรือไหลออกสู่อ่าวไทย ส่วนอีกสาขาหนึ่งเลียบตัวเมืองทางด้านตะวันตกใช้เป็นคูเมืองด้านตะวันตก คลองสาขานี้ไหลผ่านสันทรายที่ตำบลท่าวัง ผ่านตำบลท่าซึกไหลออกทะเลที่ปากพญา เรียกว่า คลองปากพญา หรือคลองท่าซึก ส่วนลำน้ำที่ใช้เป็นคูเมืองทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกนั้นไม่ปรากฏในแผนที่ดังกล่าว

การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินของเมืองนครศรีธรรมราช เท่าที่ปรากฏในแผนผังเมืองซึ่ง "เดอลามาร์" วิศวกรชาวฝรั่งเศสได้เขียนไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ระบปีที่เขียนไว้ว่าปี 1687 หรือ พ.ศ. 2230) นั้น สามารถบ่งบอกถึงสภาพการใช้ที่ดินในเมืองในจุดสำคัญได้ ซึ่งการใช้ที่ดินในช่วงนี้จะอยู่ในบริเวณตัวเมือง หรือกำแพงเมืองกล่าวคือ (ดูแผนที่ 4.10 ซึ่งเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส)

วัด

ทางด้านใต้ของเมืองหรือ "ทิศห้วนอน" ตามคำเรียกของชาวเมืองจะเป็นที่ตั้งของวัด คือ วัดพระบรมธาตุนั่นเอง อาจารย์นิจ วิทยุระนันท์ ได้กล่าวไว้ว่า การวางผังเมืองนครแต่เดิมนั้นเชื่อได้ว่าการจัดวางขอบเขตของกำแพงเมืองให้พระบรมธาตุเจดีย์ได้ประดิษฐานอยู่ที่ส่วนใต้ของเมือง เพื่อให้ประชาชนทั้งปวงในเมืองหันห้วนอนไปสู่พระมหาธาตุเจดีย์ด้านทิศใต้ซึ่งเป็นด้าน "เบื้องห้วนอน" ตามขนบธรรมเนียมไทยแต่โบราณมา (นิจ วิทยุระนันท์ 2522 : 28) ส่วนด้านทิศเหนือก็เป็นที่ตั้งของวัดเช่นกัน อยู่ในบริเวณที่เป็น

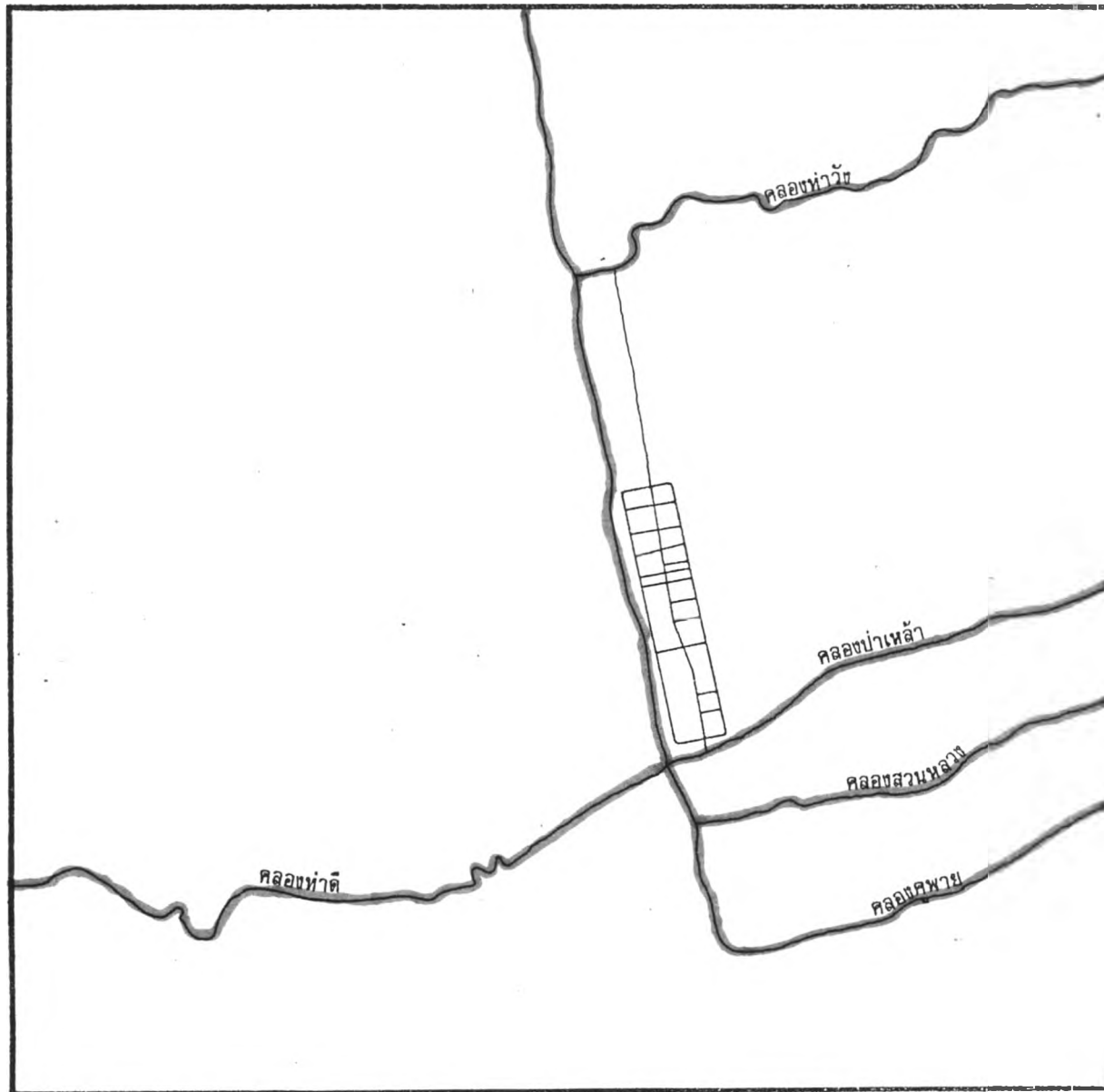

การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินของเมืองในยุคนี้อยู่ในบริเวณกำแพงเมืองเก่าที่ปรากฏในแผนที่ของเดอลมาร์ ปี พ.ศ. 2230 มีวัดอยู่ทางด้านเหนือและใต้ของเมือง มีวังเจ้าเมืองอยู่บริเวณกลางเมือง ส่วนบ้านเรือนชาวเมืองกระจายอยู่ทั่วไปตามบริเวณศูนย์กลาง เช่น บริเวณวัดและวัง

แสดง การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2230

แผนที่ 4.11

การสัญจร

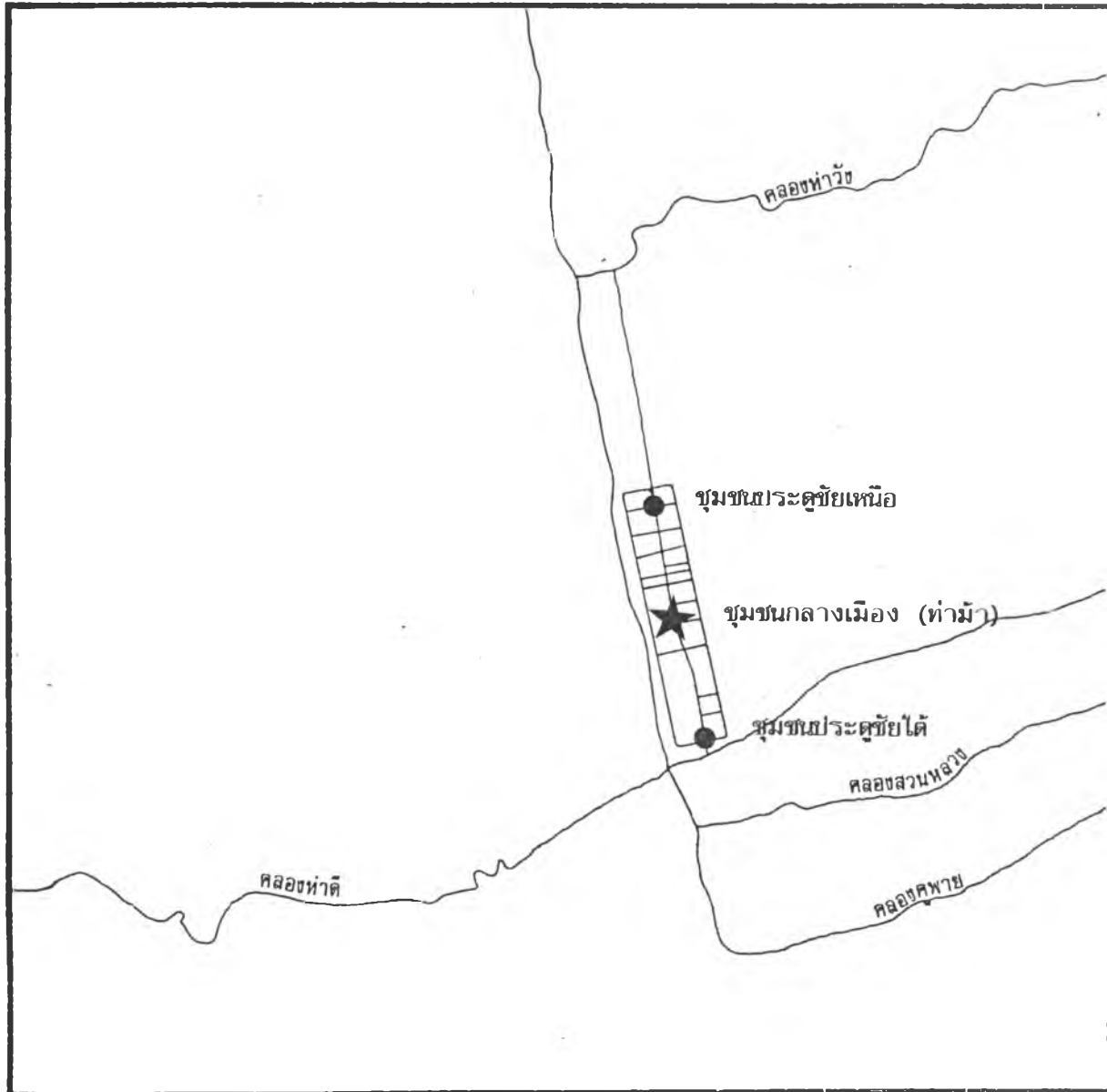
การสัญจรในยุคนี้ใช้การสัญจรทางน้ำ
ในการติดต่อกับชุมชนโดยรอบ ส่วนการสัญจรภายใน
ชุมชนนั้นมียกถนนตัดผ่ากลาง ไซ้ติดต่อกันได้ตลอดแนวของ
เมือง

แสดง ระบบการสัญจร

— การสัญจรทางบก

▬ การสัญจรทางน้ำ

แผนที่ 4.12

ระบบชุมชน

ชุมชนภายในเมืองพอจะแบ่งได้เป็น 3 ช่วง
คือ ชุมชนประตูลี้เหนือ ชุมชนประตูลี้ใต้ และชุมชน
กลางเมือง (ท่าม้า) ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชน

แสดง

ระบบชุมชน

★ ศูนย์กลางชุมชน

แผนที่ 4.13

วัดเสมาเมืองในปัจจุบัน

วัง

ตอนกลางของเมืองก็จะเป็นที่ตั้งของวังเจ้าเมืองและสถานที่ราชการซึ่งอยู่ในบริเวณที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดในปัจจุบัน

บ้านเรือน

บ้านเรือนของชาวเมืองก็กระจายอยู่ทั่วไปในเมือง และกระจายอยู่เบาบางรอบนอกกำแพงเมือง

พื้นที่เกษตรกรรม

บริเวณโคตรรอบของเมืองโดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกและตะวันออกที่เป็นที่ลุ่มซึ่งชนาบสันทรายที่ตั้งของเมืองนั้นก็เป็นที่ทำนาและมีบ้านเรือนกระจุกกระจายอยู่บ้าง

สำหรับพื้นที่ภายนอกเมืองไม่มีหลักฐานใดบ่งบอกถึงสภาพการใช้ที่ดินเอาไว้โดยเฉพาะบริเวณท่าวัง ซึ่งในช่วงนี้คงใช้เป็นที่ขนส่งสินค้า และติดต่อกับเมืองแล้ว

การสัญจร

การสัญจรภายในเมือง

มีโครงข่ายถนนติดต่อได้ทั่วถึงตลอดทั้งเมือง โดยมีถนนซอยตามระยะของชุมชน และมีถนนสายหลักผ่ากลางเมือง คือถนนราชดำเนินในปัจจุบันใช้ติดต่อภายในเมืองตั้งแต่ด้านทิศเหนือถึงด้านทิศใต้และยังเชื่อมต่อก่อนนอกประตูเมืองทั้งด้านเหนือและด้านใต้ (ดูแผนที่ 4.10)

การสัญจรติดต่อกับชุมชนภายนอก

ในช่วงนี้คงใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก โดยอาศัยคลองท่าซึก (คลองท่าวัง) คลองป่าเห่ล้า คลองท่าดี ในการติดต่อกับชุมชนโคตรรอบ

ระบบชุมชน

ชุมชนในเมืองพอจะแบ่งได้เป็น 3 ช่วง กล่าวคือ

ชุมชนด้านเหนือ (ประตูซ้อเหนือ)

ชุมชนด้านใต้ (ประตูซ้อใต้)

ชุมชนกลางเมือง (บริเวณตลาดท่าม้าในปัจจุบัน)

ศูนย์กลางชุมชนในอดีตนั้นจะอยู่บริเวณวัดและวัง ละนั้นศูนย์กลางของชุมชนในยุคนี้คงจะอยู่บริเวณกลางเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวังเจ้าเมืองและสถานที่ราชการ อีกทั้งบริเวณนี้จะเป็นย่านการค้าในอดีต ซึ่งอยู่บริเวณตลาดท่าม้าในปัจจุบัน ซึ่งขณะนั้นก็ยังเป็นศูนย์กลางการค้าขนาดย่อมที่อยู่กลางเมืองเก่า

ส่วนชุมชนด้านเหนือและด้านใต้ก็ยังมีศูนย์กลางทางศาสนา โดยที่ชุมชนด้านเหนือมีวัดปรากฏอยู่ในแผนที่เมื่อปี พ.ศ. 2230 ในบริเวณที่เป็นวัดเสมาเมืองในปัจจุบัน สำหรับชุมชนด้านใต้ก็มีวัดพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของเมือง

สรุป

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมืองมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ถูกลดบทบาทลงอย่างมากเนื่องจากถูกรวมเข้าอยู่ในราชอาณาจักรไทย และถูกปกครองจากเมืองหลวงแต่ก็ยังได้รับบทบาทให้เป็นหัวเมืองเอกทางปักษ์ใต้ในการปกครองดูแลผลประโยชน์ในปักษ์ใต้รวมทั้งหัวเมืองมลายูตลอดมา จึงนับว่าเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงนี้ก็ยังคงทรงอิทธิพลในระดับภาคอยู่

ในด้านการเจริญเติบโตของเมือง นับว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่และเข้มแข็งมีป้อมปราการแข็งแรง มีอาณาบริเวณกว้างขวาง อุดมไปด้วยทรัพยากร มีพื้นที่เพาะปลูกโคธรรอบของเมือง นับเป็นเหตุผลเกื้อกูลให้เมืองนครศรีธรรมราชยิ่งใหญ่ที่สุดในภาคใต้และได้เจริญเติบโตเรื่อยมา

4.2.3.2 เมืองนครศรีธรรมราชยุคปฏิรูป

[สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411) - (พ.ศ. 2500)]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. 2411 ก็ทรงมีดำริที่จะจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้เสียใหม่ และได้ทรงจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ในรูปของมณฑล เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้จึงเปลี่ยนฐานะเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย

ก. ฐานะและบทบาทของเมือง

บทบาทระดับภาค

- บทบาทด้านการปกครอง : มณฑลนครศรีธรรมราช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้เสียใหม่ ในรูปของมณฑล และได้จัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช โดยรวมเมืองสงขลา เมืองพัทลุง และหัวเมืองมลายู 7 หัวเมือง คือ เมืองยะลา เมืองรามันห์ เมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่ง เมืองสาขบุรี และเมืองระแงะ เข้ามาอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช โดยมีพระยาสุโขทัยวินิตไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นจึงมีฐานะเป็นมณฑลและมีบทบาทในการปกครองดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้ตอนล่างอยู่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ตรงกับรัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ในรูปของจังหวัด มณฑลนครศรีธรรมราชก็ถูกยกเลิก และนครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของราชอาณาจักรไทยนับแต่นั้นมา

- บทบาทด้านเศรษฐกิจ : เมืองอยู่หัว อู่ข้าว

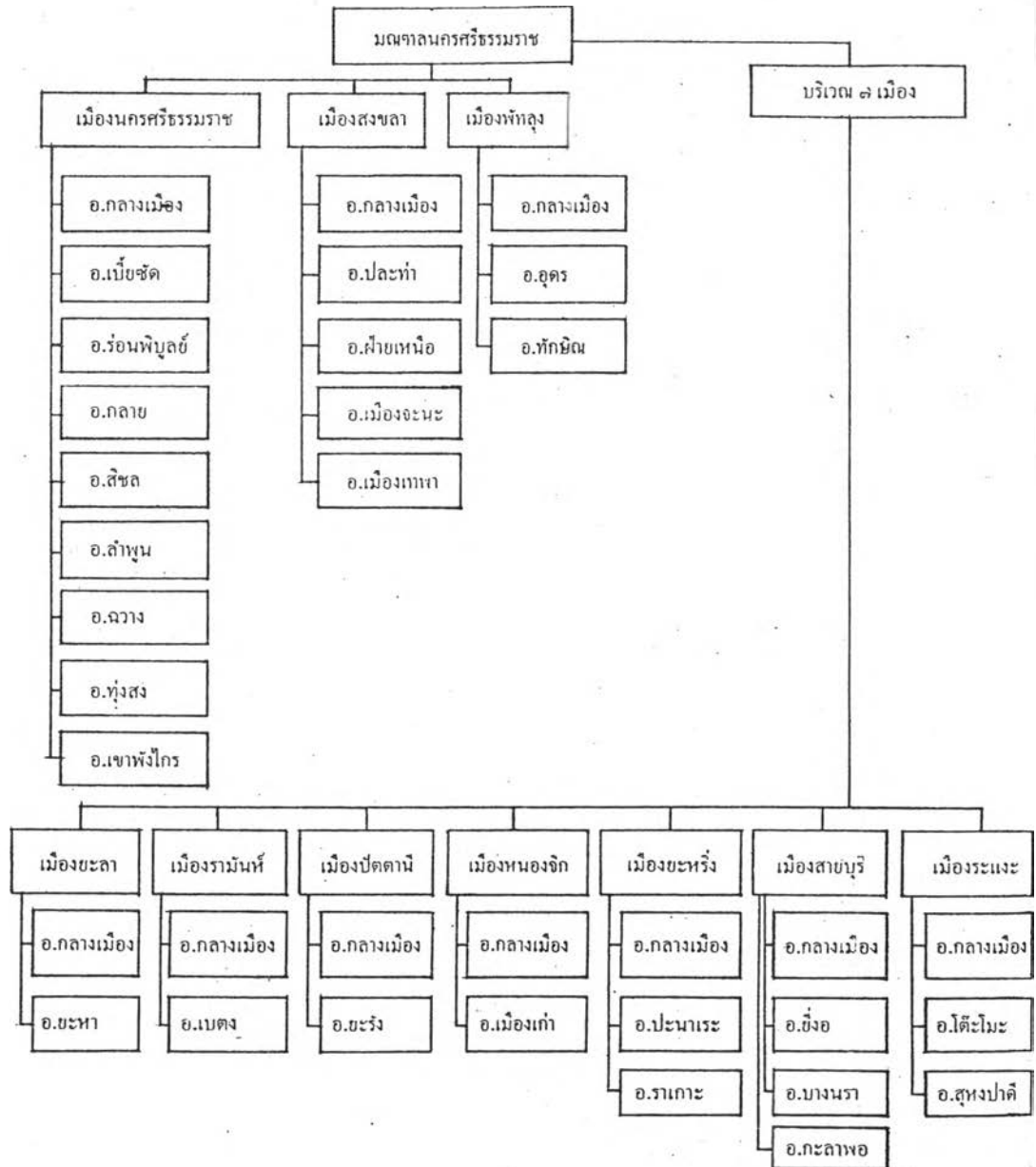
เมืองนครศรีธรรมราชนับว่าเป็นแหล่งผลิตสินค้าและอาหารที่สำคัญของภูมิภาค นับเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำโดยแท้สามารถส่งสินค้าไปขายยังเมืองอันรวมทั้งต่างประเทศอีกด้วย โดยในรายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 116 ของพระยาสุโขทัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงการค้าขายในเมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่า "การค้าขายเมืองนครศรีธรรมราช คือสินค้าซึ่งเกิดขึ้นในพื้นบ้านเมืองมีเข้าได้ ยาสูบ คราม ดีบุก เรือมาด เป็นต้น... ซึ่งราษฎรพามาจำหน่ายที่ปากน้ำพ่วงลงเรือไปเมืองสิงคโปร์ เมืองแขกบ้าง กรุงเทพฯ บ้าง" (เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช 2520 : 170)

- บทบาทด้านการศึกษา : เมืองพระธาตุ

เมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทเด่นชัดในการเป็นเมืองศูนย์กลางพุทธศาสนาของภาคใต้มากทุกยุคทุกสมัย เนื่องจากมีเจดีย์เก่าแก่ อันเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุอยู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธและชาวเมืองนครศรีธรรมราช และพระบรมธาตุเจดีย์นี้ นับว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย

แผนภูมิที่ 4.1

แสดงหัวเมืองในบังคับบัญชาของมณฑลนครราชสีมาและอำเภอที่ขึ้นกับหัวเมืองนั้น ๆ

ที่มา : องค์กร หน้ทอง การจัดการปกครองในมณฑลนครราชสีมา

บทบาทระดับเมือง

- ด้านการปกครอง : ศูนย์กลางการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนครศรีธรรมราชเป็นมณฑลนั้นมีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมือง โดยในยุคนครศรีธรรมราชเป็นการปกครองเป็นมณฑลในส่วนของเมืองนครศรีธรรมราช แบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ คือ อำเภอกลางเมือง อำเภอเบ็ญียง อำเภอรัตนบุรี อำเภอกลาง อำเภอสีชล อำเภอลำพูน อำเภอฉวาง อำเภอทุ่งสง อำเภอเขาพังไกร โดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ในบริเวณชุมชนเมือง อันเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด

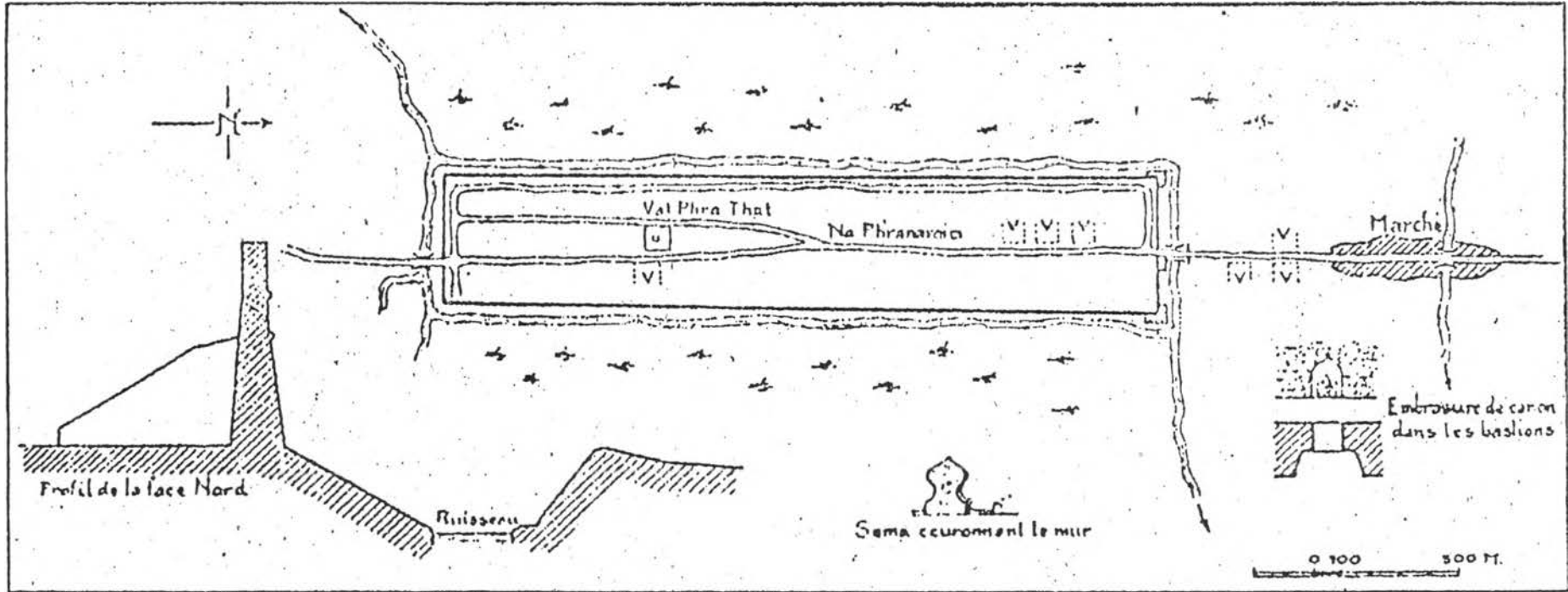
ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ตรงกับรัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และจัดรูปแบบการปกครองใหม่ในรูปของจังหวัด มณฑลนครศรีธรรมราชจึงถูกยกเลิก และมีฐานะเป็นจังหวัดนครศรีธรรมราชนับแต่นั้นมา โดยชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการที่สำคัญโดยตั้งอยู่ในบริเวณศาลากลางจังหวัดมาจนถึงปัจจุบัน

- ด้านเศรษฐกิจ : ศูนย์กลางการค้าและบริการ

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการของเมืองเนื่องจากในตัวเมืองโดยเฉพาะบริเวณตลาดท่าวังสามารถขนส่งสินค้าออกสู่ทะเลได้สะดวกและเรือสินค้าที่มาจากทะเลสามารถเข้าสู่ตัวเมืองได้ สินค้าต่าง ๆ จึงเข้าสู่ตลาดท่าวัง บริเวณดังกล่าวจึงเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าและบริการให้กับชาวเมืองโดยทั่วไปทั้งในเขตเมืองและอำเภอรอบนอก

ข. สภาพทางผังเมือง

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนครศรีธรรมราชปรากฏหลักฐานจากจดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมณฑลพิษณุโลกได้บรรยายถึงสภาพเมือง เอาไว้ว่า เมืองนครศรีธรรมราชยังมีรอยกำแพงเมืองโบราณอยู่โดยบริบูรณ์ทั้ง 4 ด้าน แต่ตัวกำแพงชำรุดทรุดโทรม เกือบเหลือเพียงเป็นขอบถนนอยู่แทบทุกด้าน เว้นแต่กำแพงด้านเหนือยังมีใบเสมาแลแนวป้อมเหลืออยู่ ตัวเมืองในร่วมกำแพงมีรูปเป็นหีบ 4 เหลี่ยม คือ โดยยาวด้านตะวันออก ตะวันตก 55 เส้น 5 วา โดยกว้างด้านเหนือใต้ 11 เส้น 10 วา ในร่วมกำแพงเมืองเวลานี้ปันเป็นหมู่บ้านมีชื่อเรียกเป็น 3 ตอน คือ ตอนเหนือเรียกตำบลประตูชัยเหนือ ตอนกลางเรียกตำบลพระเสื่อเมือง ตอนใต้เรียกตำบลประตูชัยใต้ คำที่เรียกว่าประตูชัย

แสดง แผนผังเมืองนครศรีธรรมราชในสมัย พ.ศ. 2455 เขียนโดย เดอ ลาจองกิแอ

แผนที่ 4.14

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

นั้นก็คือเดิมเป็นประตูเมืองด้านเหนือและด้านใต้นั่นเอง และตำบลที่เรียกว่าพระเสื่อเมืองซึ่งอยู่
ย่านกลางนั้น ยังคงมีศาลาพระเสื่อเมืองและเทวรูปพระเสื่อเมืองเป็นรูปปั้นกึ่งจมอยู่เวลานี้พวก
จีนที่เป็นพลเมืองนับถือเหมือนเป็นศาลเจ้าอันหนึ่ง (กรมศิลปากร 2505 : 224)

เมื่อ พ.ศ. 2455 คณะสำรวจทางโบราณคดีชาวฝรั่งเศส
ภายใต้การนำของ เดอ ลาจองกีเอ ได้มาสำรวจเมืองนคร รายงานการสำรวจในครั้งนั้นพร้อม
ด้วยแผนที่เมืองนครได้ตีพิมพ์ในวารสารการปฏิบัติงานทางโบราณคดีของชาวฝรั่งเศสในภูมิภาค
อินโดจีนปี พ.ศ. 2455 แผนที่ที่คณะสำรวจได้จัดทำขึ้นนั้นแสดงให้เห็นสภาพของเมืองนครโบราณ
อย่างชัดเจน ปรากฏว่าเมืองนครมีคูเมืองล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ถัดจากคูเมืองเข้ามาเป็นชาน
กำแพงเมืองทุกด้าน ถัดจากชานกำแพงเมืองเข้ามาอีกก็เป็นกำแพงเมืองมีอยู่ทั้ง 4 ด้านของตัว
เมืองโบราณ ที่มุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือและมุมกำแพงเมืองด้านตะวันออกเฉียง
เหนือมีป้อมทั้งสองมุม มุมละป้อม ส่วนที่มุมกำแพงเมืองด้านอื่น ๆ ไม่ปรากฏ ถัดเข้ามาจาก
กำแพงเมืองก็มีถนนเลียบภายในกำแพงเมือง (ชวัน เพชรแก้วและปรีชา นุ่นสุข 2520 : 65)

การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินของเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้ปรากฏราย
ละเอียดบางประการ จากแผนที่และเอกสารที่คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจเมื่อปี
พ.ศ. 2455 กล่าวคือ (ดูแผนที่ 4.14)

ในแผนที่ของคณะสำรวจทางโบราณคดีของชาวฝรั่งเศสคณะ
นี้ได้เขียนสถานที่ลงไว้เพียง 2 แห่งเท่านั้น คือ วัดมหาธาตุ (ในแผนที่เขียนไว้ว่า "Vat Phar
That") และหน้าพระนารายณ์ (คงจะหมายถึงชื่อสถานที่ซึ่งอยู่บริเวณหอพระนารายณ์ซึ่งชาวนคร
เรียกกันโดยทั่วไปว่า "หน้ารายณ์") ซึ่งคงจะหมายถึงหน้าหอพระนารายณ์ในแผนที่เขียนว่า "Na
Phranarai" นอกจากนั้นเขียนเป็นสัญลักษณ์สี่เหลี่ยมจัตุรัสมีอักษร "V" กำกับภายในสี่เหลี่ยมนั้น
หลายแห่งสันนิษฐานว่าคงจะหมายถึงวัด นอกเหนือจากที่กล่าวมาแผนที่ของคณะสำรวจทางโบราณ
คดีชาวฝรั่งเศสยังได้แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่มีประโยชน์ทางการศึกษาเมืองโบราณเมืองนอกหลาย
ประการกล่าวคือ

1. นอกคูเมืองออกไปทางด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของเมืองมีสัญลักษณ์บอกให้ทราบว่า เป็นทุ่งนาอันกว้างใหญ่ไพศาลทั้ง 2 ด้าน
2. ภายในกรอบของแผนที่ทางมุมล่างด้านซ้ายได้ทำภาพ
ขยายอันเป็นภาพตัดขวางของกำแพงเมือง แสดงให้เห็นองค์ประกอบของกำแพงเมืองขนาดของ
กำแพงเมือง และองค์ประกอบเหล่านี้ ตามลำดับ (เรียงจากภายนอกสุดเข้ามาโดยเอาเมืองเป็น

ศูนย์กลาง) คือ เนินดินด้านนอกคูเมือง คูเมือง ชานกำแพงเมือง กำแพงเมือง และเชิงเทินดินภายในกำแพงเมือง

3. ภายในกรอบของแผนที่ทางขวาดัดจากภาพตัดขวางที่กล่าวมาเป็นภาพเขียนแสดงลักษณะของใบเสมากำแพงเมือง โดยเขียนให้เห็นความหนาของใบเสมาด้วย (ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข 2520 : 78)

นอกจากรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพเมืองที่บอกไว้ในแผนที่ของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสแล้วก็ยังมีหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ ได้กล่าวถึงสภาพภายในเมืองนครศรีธรรมราชเอาไว้ คือ จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปากซ์ใต้ ได้บอกถึงสภาพการใช้ที่ดินในเมืองไว้พอสังเขปคือ

วัด

เจดีย์ฐานฝ่ายพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักสำคัญของบ้านเมือง คือ พระมหาธาตุ อันอยู่ค่อนไปข้างตำบลพระเสื่อเมืองและประตูชัยใต้ ทางถนนใหญ่ปากตะวันตกนั้น ยังคงได้รับความอภิบาลรักษาอยู่โดยกวดขันมีเจ้าพนักงานรักษาสัมบัติของวัดแต่เดิมวัดพระมหาธาตุนี้ไม่ใช่เป็นที่ซึ่งมีพระสงฆ์อยู่ บัดนี้ได้มีกุกุหมื่นหนึ่งสร้างขึ้นใหม่สำหรับพระสงฆ์ 5 รูปอาศัยดูแลรักษาองค์พระมหาธาตุ ในรวมกำแพงเมืองแลนอกกำแพงเมืองยังมีวัดอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากในหมู่วัดพระมหาธาตุตรงหน้าวัดริมถนนปากตะวันออก มีวัดหน้าพระธาตุ ข้างหลังวัดซึ่งมีถนนจากศาลพระเสื่อเมืองมาบรรจบอีกสายหนึ่ง มีวัดพระนครซึ่งเป็นที่ที่มีโรงเรือนอยู่ด้วยข้างวัดพระมหาธาตุด้านเหนือก็มีวัดพระเดิม

สถานที่ราชการ

ศาลากลางนั้นอยู่ย่านกลางเมืองปากถนนด้านตะวันตกเป็นตึกใหญ่ 2 ชั้น หลังคากระเบื้องมีมุขด้านหน้า 3 มุข แลมุขด้านสกัดอีกด้านละมุข ข้างศาลากลางเป็นหอพระสิงห์ มีช่อฟ้าใบระกาหลังคากระเบื้องสี เป็นหอเก่าของเดิมหลังหนึ่งหอสร้างขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่งมีลานใหญ่เป็นสนามในบริเวณศาลากลางนี้เดิมเป็นบ้านเจ้าเมืองนครเก่า

บ้านเรือน

ตั้งแต่ตำบลประตูชัยเหนือตลอดไปจนตำบลประตูชัยใต้นอกจากวัดของเก่าก็มีบ้านเรือนคนเป็นส่วนอยู่ทั้งสองปากถนน ตอนประตูชัยเหนือเป็นบ้านข้าราชการประจำเมืองโดยมาก รั้วบ้านปลูกต้นแก้วหรือต้นพุทธรัง (หรือพุทธรัง) ตัดเป็นพุ่มงามตาดี ย่านกลางมีโรงแถวเป็นร้านขายของแลร้านตัดเสื้อเย็บเสื้อ และมีตลาดของสดเป็นตลาดใหญ่หลังคาสังกะสี ตอนประตูชัยใต้เป็นส่วนบ้านคฤหบดีแลราษฎร (กรมศิลปากร 2505 : 225-226)

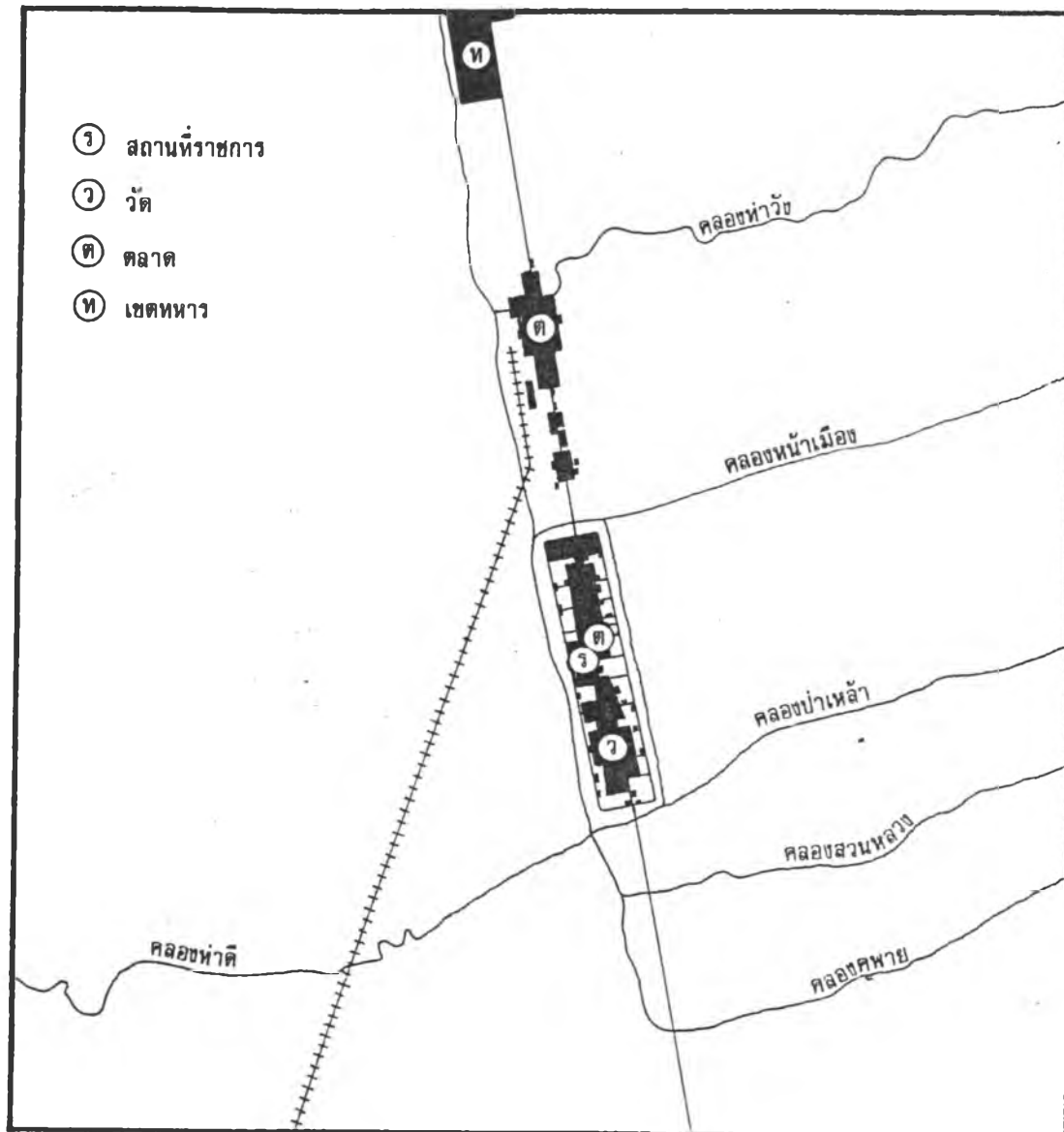
ย่านการค้า

สำหรับย่านการค้าบริเวณในเมือง (ในกำแพงเมือง) นั้น ได้มีการกล่าวถึงในจดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน เลียบมณฑลปักษ์ใต้ว่า "ย่านกลางมีโรงแถวเป็นร้านขายของแลร้านตัดเสื้อเย็บเสื้อ และมีตลาดของสดเป็นตลาดใหญ่หลังศาลาสังกะสี" บริเวณย่านกลางที่มีการค้าดังกล่าวก็คือ บริเวณตลาดท่าม้า ซึ่งอยู่ตอนกลางของเมืองเก่าในปัจจุบันนั่นเอง

นอกจากนั้นพื้นที่นอกเมืองบริเวณคลองท่าวังหรือคลองปากพญา นั้นได้แลเห็นชุมชนปรากฏในแผนที่ของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2455 ได้ลงรายละเอียด บริเวณคลองท่าวังว่าเป็น MARCHÉ (แปลว่า ตลาด) อันหมายถึง ตลาดท่าวังนั่นเอง พื้นที่บริเวณนี้เป็นท่าขนถ่ายสินค้าเข้าสู่ตัวเมือง และพัฒนามาเป็นย่านการค้าในที่สุด ส่วนเอกสารราชการ มณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 116 ของพระยาสุมนัชนิวัต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชได้บรรยายถึงสภาพบริเวณตลาดท่าวังเอาไว้ว่า "อนึ่งโรงร้านที่ตั้งจำหน่ายสินค้าตามตลาดท่าวัง และในเมืองมีมากขึ้น ขึ้นของต่างประเทศเช่น เครื่องแต่งตัวแลเครื่องใช้สร้อยก็มีจำหน่ายมาก ด้วยเวลาการประดับร่างกายแลที่อยู่คู่ประกวดประชันกันขึ้นมาก แต่ก่อนของเครื่องแต่งตัวอย่างยุโรปไม่มีใครจะใคร่แต่ง" (เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช 2520 : 171) จากคำบรรยายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าบริเวณตลาดท่าวังนั้นมีกิจกรรมการค้า และได้มีบทบาทสำคัญทางการค้าขึ้นมาแล้วในขณะนั้น พื้นที่บริเวณตลาดท่าวังแห่งนี้ได้เติบโตและขยายตัวเรื่อยมาจนในปัจจุบันนี้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญและใหญ่ที่สุดของชุมชน และมีการใช้ที่ดินหนาแน่นมากในบริเวณนี้

สถานที่ราชการทหาร

ในปี พ.ศ. 2459 ได้เริ่มมีการใช้ที่ดินในราชการทหารขึ้น บริเวณตอนเหนือของเมือง กล่าวคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระมหาธีรราชเจ้าในรัชกาลที่ 6 ทรงเสวยราชย์ในระบอบราชาธิปไตยในรัชสมัยของพระองค์ ได้ทรงส่งทหารไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในสงครามโลกครั้งที่ 1 พระองค์ได้ทรงเห็นว่าผืนแผ่นดินภาคใต้ของประเทศไทย ไม่มีกำลังทหารประจำอยู่เลยเนื่องจากขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งระบุไว้ว่า ทุกประเทศจะไม่มีหน่วยกำลังทหารอยู่ใกล้เขตแดนของแต่ละประเทศ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถอันดีเลิศของพระองค์ท่าน ได้ทรงขอร้องจากนานาประเทศขอให้มีการรักษาพระองค์ประจำอยู่ ณ ที่ประทับชั่วคราวแทนกำลังทหาร หลังจากประเทศข้างเคียงได้ยินยอมให้จัดตั้งขึ้นตามคำขอร้องของพระองค์ท่านแล้ว จึงตกลงพระทัยสร้างที่ประทับชั่วคราว

แสดง การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2460 แผนที่ 4.15

1. ชุมชนท่าวังพัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการค้า

2. บ้านเรือนตามแนวถนนราชดำเนิน

ชั้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นแห่งแรก โดยที่พระองค์ทรงเห็นว่าจะสามารถรักษาแผ่นดินภาคใต้ไว้ได้ จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีกำลัง 1 กองพัน คือ กองพันที่ 3 กรมทหารรักษาวังชั้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2459 ณ ตำบลสวนจันทร์ ซึ่งภายหลังได้ทรงขนานนามว่า "สวนรื่นฤดี" ในปัจจุบันคือบริเวณสนามบินของจังหวัดนครศรีธรรมราช (กองทัพภาคที่ 4 2508 : 12) พื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองจึงถูกใช้เป็นสถานที่ทางราชการทหารนับแต่นั้นมา

การสัญจร

- การติดต่อสัญจรภายในตัวเมือง มีโครงข่ายถนนติดต่อได้ตลอดทั้งเมือง แต่เส้นทางสายหลักที่ชาวเมืองใช้ติดต่อสัญจรคือ ถนนราชดำเนินซึ่งเป็นสายผ่ากลางเมือง ดังปรากฏในจดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเสียบมณฑลพิษณุโลกว่า ถนนสายใหญ่นั้นเรียกถนนราชดำเนิน ผ่านไปกลางเมืองแลออกไปนอกเมืองข้างเหนือ ข้างใต้ ถนนที่ออกนอกเมืองไปข้างเหนือ ตรงไปข้ามคลองท่าวัง (ซึ่งเป็นทำนบกั้นเรือมาจากปากพระยา) แลตรงตลอดไปถึงท่าแพ (ซึ่งเป็นทำนบกั้นเรือมาจากปากพนม) ถนนออกจากเมืองด้านใต้ตรงไปถึงศาลามีชัยไปบรรจบถนนซึ่งเป็นทางไปเมืองตรัง (ทางอำเภอรัตนพิบูลย์) รวมระยะถนนสายใหญ่นี้เป็นสายกลางเมืองนี้ยาวประมาณ 360 เส้นมีสะพานคอนกรีตข้าม 3 แห่ง คือ ข้างด้านเหนือริมกำแพงประตูชัยเหนือสะพานนครน้อยใกล้ค่ายหลวงสะพานหนึ่ง สะพานข้ามคลองท่าวังเรียกสะพานราเมศวร์ สะพานหนึ่ง ด้านใต้ออกประตูชัยมีสะพานเทวีตระคล สะพานหนึ่ง และมีถนนซอยเข้าละแวกบ้านตามระยะที่ประชม (กรมศิลปากร 2505 : 226)

สำหรับถนนสายอื่น ๆ ในตัวเมืองที่ปรากฏในแผนที่ของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2455 นั้นมีถนนเลียบริมกำแพงเมืองด้านในปรากฏในแผนที่ คือ

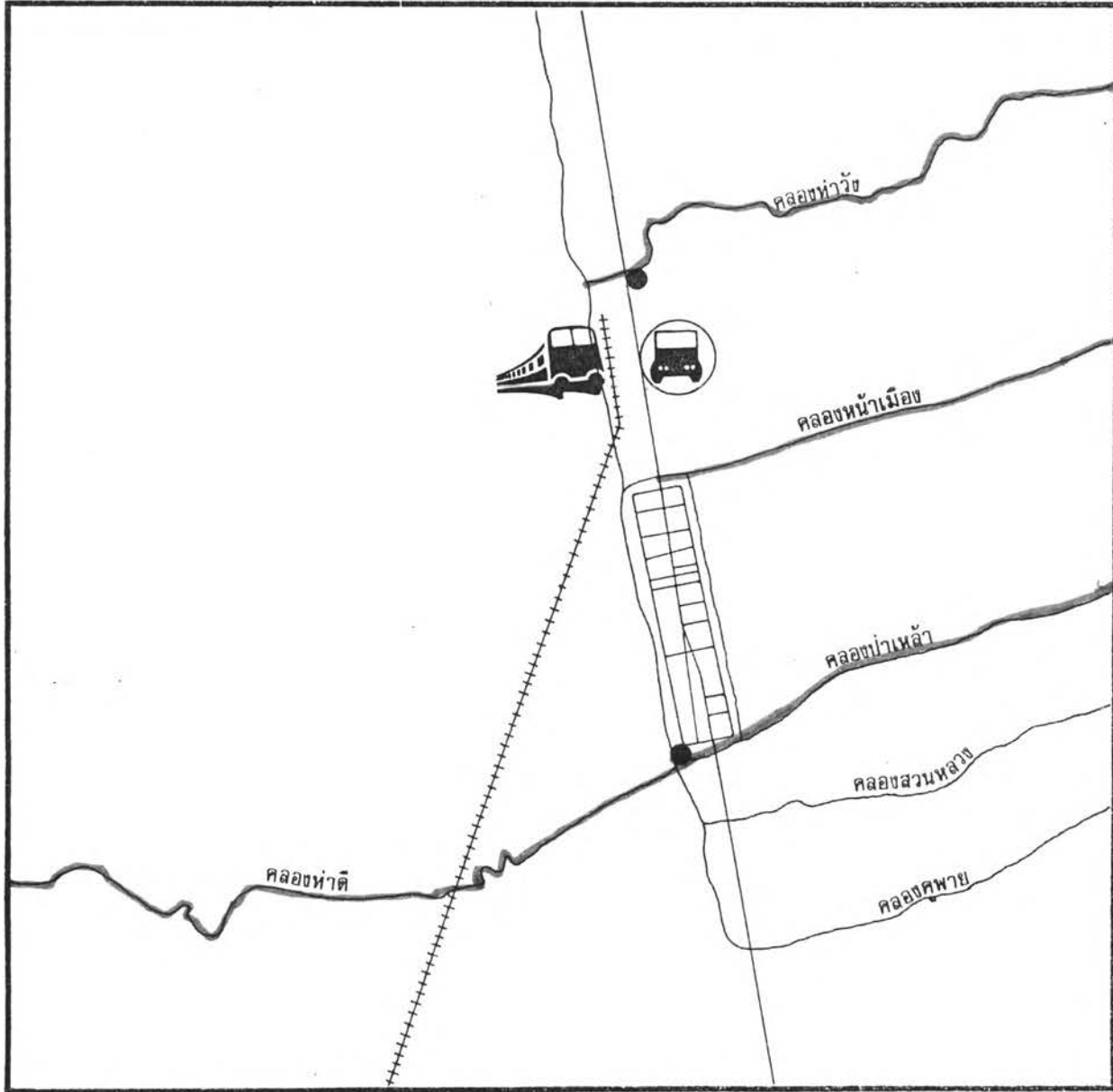
1. ตลอดด้านใต้ภายในกำแพงเมืองมีถนน 1 สาย
2. ตลอดด้านตะวันตกภายในกำแพงเมืองมีถนน 1

สาย และ

3. ด้านเหนือภายในกำแพงเมืองมีถนนเฉพาะจากประตูชัยเหนือ (ประตูเมืองด้านหน้าเมือง ซึ่งอยู่ด้านเหนือของเมือง) ไปจดมุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ถนนสายนี้ไปเชื่อมกับถนนซึ่งเลียบริมกำแพงเมืองด้านตะวันตก)

นอกจากนี้ในแผนที่ดังกล่าวปรากฏถนนตัด

ผ่านกลางเมือง ตั้งแต่ประตูชัยเหนือลงไปทางใต้เมื่อถึงตรงกึ่งกลางของเมือง (คงจะเป็นบริเวณหอานาฬิกาในปัจจุบันนี้) ถนนสายนี้ก็แยกออกเป็น 2 สาย โอบทั้งด้านหน้าและด้านหลังวัด

แสดง ระบบการสัญจร

— การสัญจรทางบก

== การสัญจรทางน้ำ

แผนที่ 4.16

พระมหาธาตุ โดยสายตะวันออกผ่านหน้าวัดพระมหาธาตุไปออกประตูชัยใต้ (ซึ่งเป็นประตูเมืองด้านใต้) ส่วนสายตะวันตกผ่านหลังวัดพระมหาธาตุไปพบกับถนนที่เลียบภายในกำแพงเมืองด้านใต้ ถนนภายในเมืองโบราณที่ปรากฏในแผนที่ของคณะสำรวจตั้งกล่าวมีเพียงเท่านั้น (ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่มสุม 2520 : 66)

- การติดต่อสัญจรกับชุมชนภายนอก

การติดต่อสัญจรกับชุมชนภายนอกนั้นจะใช้ทางน้ำและทางรถไฟเป็นหลัก

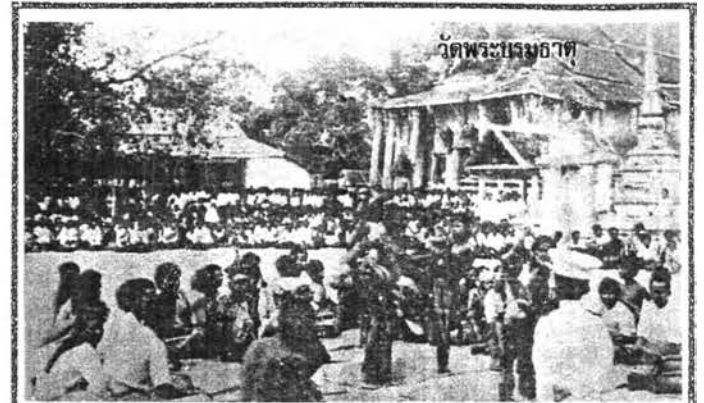
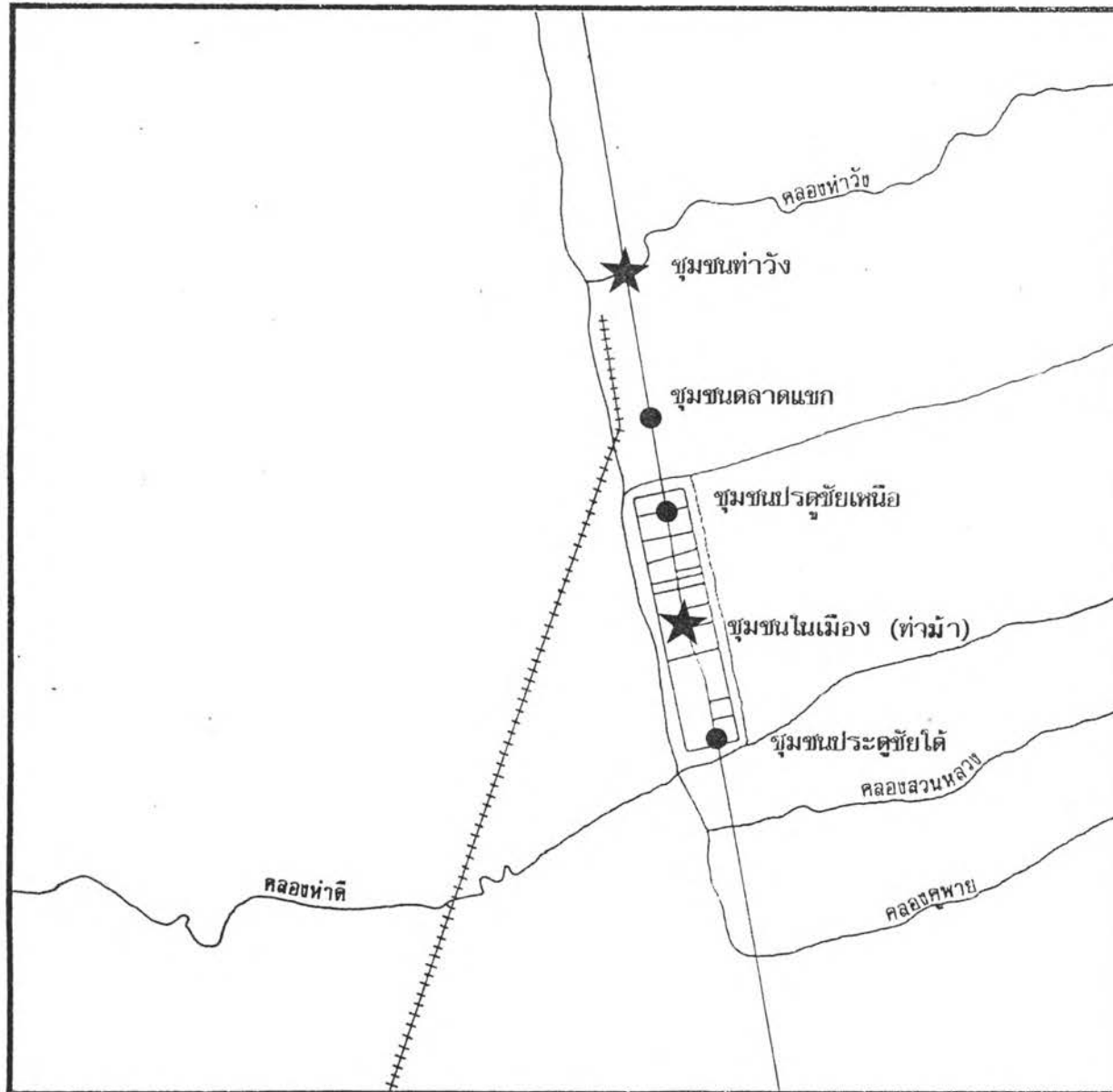
การสัญจรทางน้ำ ในยุคนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ใช้ติดต่อและขนส่งสินค้าระหว่างเมืองกับพื้นที่อำเภอต่าง ๆ โดยใช้คลองท่าแพและคลองท่าวัง เป็นเส้นทางติดต่อ คือ

ชุมชนด้านเหนือบริเวณที่เป็นอำเภอหนองมิลิซล ท่าศาลาในปัจจุบัน สามารถเดินเรือเข้าสู่ตัวเมืองทางคลองท่าแพ และคลองท่าวังโดยบริเวณ "ท่าแพ และท่าวัง" ในปัจจุบันเป็นท่าเรือ เช่นเดียวกับชุมชนทางด้านใต้ บริเวณที่เป็นอำเภอบางขัน หัวไทร เข็ญใหญ่ในปัจจุบัน ก็สามารถเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองโดยใช้คลองท่าแพ และคลองท่าวัง ส่วนชุมชนด้านตะวันตกบริเวณที่เป็นอำเภอพรหมคีรีในปัจจุบัน ก็สามารถเดินทางและขนส่งสินค้าทางเรือ โดยใช้คลองนอกท่าซึ่งเป็นต้นน้ำของคลองท่าแพมาขึ้นท่าที่ "ท่าแพ" แล้วเดินทางเข้าสู่เมือง ส่วนชุมชนด้านตะวันตกอีกแห่งหนึ่งคือ บริเวณอำเภอฉวางในปัจจุบัน ก็สามารถเดินทางและขนส่งสินค้าทางเรือ โดยใช้คลองท่าดีและมาขึ้นท่าที่บริเวณ "หัวท่า" ในปัจจุบัน (บริเวณหลังวัดพระบรมธาตุ) (เดิเรก เปรตตะเสน, สัมภาษณ์)

การสัญจรทางรถไฟ ในยุคนี้การสัญจรทางรถไฟเพิ่งเข้ามามีบทบาท โดยในปี พ.ศ. 2453 (รัชสมัย รัชกาลที่ 5) ได้มีการสร้างทางรถไฟจากชุมพรถึงนครศรีธรรมราช ทางเหล่านี้สร้างเสร็จและเปิดเดินรถได้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเปิดเดินรถในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2461 (เกื้อกุล ชินทองอินต์ 2520 : 125) หลังจากได้เปิดเส้นทางเดินรถสายนี้แล้วทำให้การติดต่อระหว่างเมืองกับชุมชนบริเวณอำเภอร่อนพิบูลย์ ท่งสง ฉวาง สะดวกยิ่งขึ้น อีกทั้งสามารถติดต่อกับเมืองหลวงคือ กรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ ได้สะดวก โดยเส้นทางรถไฟดังกล่าว

ระบบชุมชน

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้จะปรากฏชุมชนย่อยตามแนวสายของถนนราชดำเนิน ตั้งแต่วัดพระบรมธาตุด้านทิศใต้จนถึงตลาดท่าวัง ด้านทิศเหนือ

แสดง ระบบชุมชน

★ ศูนย์กลางชุมชน

แผนที่ 4.17

ซึ่งพอจะแบ่งได้เป็น 3 ชุมชน คือ ชุมชนในเมือง ชุมชนหน้าเมือง และชุมชนท่าวัง

ชุมชนในเมือง (ในกำแพงเมือง) ในยุคนี้ชุมชนในเมืองคงเป็นชุมชนใหญ่ที่สุด มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครอง คือ บริเวณศาลากลางจังหวัดในปัจจุบัน มีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางศาสนา คือ วัดพระบรมธาตุ อันเป็นมิ่งขวัญของชาวเมือง และมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้า อันได้แก่ บริเวณตลาดท่าม้า นอกจากนั้นแล้วก็ยังเป็นศูนย์กลางการพักอาศัยของคนในเมืองทั้งข้าราชการ และชาวพื้นเมืองเดิมอีกด้วย

ชุมชนหน้าเมือง (บริเวณตลาดแขก) ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนพักอาศัย และค้าขายของชาวอินเดียเป็นส่วนใหญ่

ชุมชนท่าวัง เป็นชุมชนการค้าที่ใหญ่ที่สุดของเมือง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจาก ท่าเรือขนส่งสินค้า ชุมชนแห่งนี้นับว่าเป็นชุมชนพักอาศัยและค้าขายของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่

ศูนย์กลางชุมชน บริเวณที่นับว่าเป็นศูนย์กลางใหญ่ของเมือง ในยุคนี้น่าจะเป็นบริเวณตลาดท่าม้าในปัจจุบัน ซึ่งเป็นบริเวณศูนย์กลางการปกครอง และศูนย์กลางการค้าในเมือง

ส่วนศูนย์กลางใหญ่อีกแห่งหนึ่งนั้นอยู่บริเวณนอกเมือง คือ บริเวณตลาดท่าวังในปัจจุบัน ซึ่งเป็นท่าเรือและย่านการค้าที่พัฒนาขึ้นมา

สรุป

เมืองนครศรีธรรมราชในยุคนี้นี้ได้มีการปฏิรูปและเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านการปกครอง ฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชได้เปลี่ยนจากหัวเมืองเอกทางปักษ์ใต้ มาเป็นมณฑลนครศรีธรรมราชแต่ก็ยังมีบทบาทในการปกครองดูแลเมืองต่าง ๆ ในปักษ์ใต้ตอนล่างรวมทั้งหัวเมืองมลายู จนต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และจัดระเบียบบริหารราชการใหม่ในรูปของจังหวัด มณฑลนครศรีธรรมราชถูกลบ และมีฐานะเป็นจังหวัดนครศรีธรรมราชนับแต่นั้นมา นอกจากในด้านการปกครองแล้วเมืองนครศรีธรรมราชก็ยังมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจนับว่าเป็นแหล่งผลิตสินค้าและอาหารที่สำคัญของภาค ซึ่งเปรียบเสมือนเมืองอู่ข้าวอู่น้ำโดยแท้ในด้านศาสนานับว่าเป็นเมืองศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญ เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นที่สักการะของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

ในด้านการเจริญเติบโตของเมืองนั้น เมืองนครศรีธรรมราชได้เริ่มขยายตัวออกสู่พื้นที่นอกเมืองทางด้านทิศเหนือ เนื่องมาจากได้เกิดศูนย์กลางการค้าขึ้นมาที่บริเวณตลาดท่าวัง ซึ่งเป็นบริเวณท่าเรือขนส่งสินค้า และศูนย์กลางการค้าแห่งนี้ก็ได้พัฒนาเติบโตเรื่อยมา

4.2.3.3 เมืองนครศรีธรรมราชยุคแผนพัฒนาประเทศ

(พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2504 ได้เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศขึ้นเพื่อวางแนวทางในการพัฒนาด้านต่าง ๆ คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 การกำหนดแผนดังกล่าวนี้ได้ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของเมืองต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค กล่าวคือ ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และ ฉบับที่ 2 นั้น ได้เห็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งจะเห็นได้จากในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2509) เมื่อพิจารณาขอยอดรายจ่ายจากงบประมาณแผ่นดิน ปรากฏว่างบประมาณเพื่อพัฒนาการคมนาคมขนส่งเป็นอันดับหนึ่ง คือ 1,599 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 29.3 ของงบประมาณทั้งหมดในการพัฒนาประเทศ คือ 5,454 ล้านบาท

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-พ.ศ. 2514) ก็ยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาการคมนาคมขนส่ง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมซึ่งงบประมาณรายจ่ายในแผนพัฒนาฉบับที่ 2 มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 57,800 ล้านบาท โดยแบ่งเป็นงบประมาณในการพัฒนาการคมนาคมขนส่งประมาณ 17,098 ล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 29.7 ของงบประมาณทั้งหมดในการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาตามแผนฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 นี้ ได้ส่งผลต่อการติดต่อระหว่างเมืองกับพื้นที่โดยรอบทำได้สะดวกยิ่งขึ้น รวมทั้งการขนส่งผลผลิตโดยเฉพาะผลผลิตทางการเกษตรเข้าสู่เมือง อันเป็นศูนย์กลางการค้าขาย อันเป็นผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศอีกทั้งยังส่งผลต่อการเจริญเติบโตของเมืองต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางอีกด้วย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-พ.ศ. 2519) เป็นต้นมาได้มีความพยายามที่จะกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคนอกเหนือจากการพัฒนาในด้านต่าง ๆ จึงได้มีการกำหนดแผนงานเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาเมืองในส่วนภูมิภาค รวมทั้งการกำหนดบทบาทของเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาคนี้ โดยการกำหนดแผนงานพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคต่าง ๆ ในส่วนของภาคใต้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 กำหนดให้สงขลา-หาดใหญ่ เป็นเมืองหลักของภาคใต้ และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ก็ได้เพิ่มเมืองหลักอีก 1 เมือง คือภูเก็ต ซึ่งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตก ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ก็ได้กำหนดให้สุราษฎร์ธานีเป็นเมืองหลักอีก 1 เมือง ที่จะเตรียมการพัฒนาต่อไป

สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชนั้นได้ถูกกล่าวถึง และให้ความสำคัญในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-พ.ศ. 2534) เป็นต้นมา โดยกำหนดให้เป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาคใต้ โดยเน้นบทบาทสำคัญในการเป็นเมืองศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง และเมืองศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรม ส่วนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-พ.ศ. 2539) ที่จะเตรียมการพัฒนาต่อไปนั้นกำหนดแต่เพียงให้นครศรีธรรมราชเชื่อมโยง การพัฒนากับภูเก็ตซึ่งเป็นศูนย์กลางทางฝั่งทะเลตะวันตก

ก. ฐานะและบทบาทของเมือง

บทบาทระดับภาค

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 5 นั้นมิได้กล่าวถึง และให้ความสำคัญกับจังหวัดนครศรีธรรมราชเลย แต่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 นั้นได้กำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภูมิภาค และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 นั้นกำหนดเพียงให้นครศรีธรรมราชเชื่อมโยงการพัฒนากับภูเก็ตที่จะพัฒนาเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศ การท่องเที่ยว การบริการ และอุตสาหกรรมส่งออกของภาคใต้ตอนบน บทบาทของเมืองนครศรีธรรมราชสามารถกล่าว ในรายละเอียดได้ดังนี้

- บทบาทด้านเศรษฐกิจ : เมืองอุตสาหกรรม

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (ปี พ.ศ. 2530-พ.ศ. 2534) ได้กำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางความเจริญของภูมิภาค และได้กล่าวถึงบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมไว้ว่าจะพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมของภาคใต้ โดยเร่งส่งเสริมการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การปศุสัตว์ อุตสาหกรรม ประมง ควบคู่ไปกับการปรับปรุงระบบชลประทาน เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่และขยายแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืด

ถึงแม้ว่าแนวทางดังกล่าวเพิ่งมาบรรจุและให้ความสำคัญกับเมืองนครศรีธรรมราชในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 แต่ก็นับว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรของภาคมาตั้งแต่อดีตมาแล้ว ทั้งนี้เนื่องมาจากนครศรีธรรมราชมีพื้นที่มากที่สุดในภาคใต้ และมีพื้นที่เกษตรถึง 3,341,736 ไร่ ในปัจจุบันซึ่งมากที่สุด ในภาคใต้เช่นกัน ผลผลิตของจังหวัดจะถูกส่งเข้าสู่ "ตลาดหัวอิฐ" ซึ่งอยู่บริเวณติดกับชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ตลาดแห่งนี้ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2513 และพัฒนาความสำคัญเรื่อยมาจนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญของภาคใต้ในปัจจุบัน

จึงอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้ นครศรีธรรมราชคือเมืองสำคัญในการผลิตพืชผลทางการเกษตรของภาคใต้ และชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางการค้าพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญที่สุดในภาคใต้เช่นกัน

- บทบาทด้านการเมืองการปกครอง : ศูนย์ราชการภาคใต้

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ได้กำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางความเจริญของภูมิภาค โดยมีแนวทางที่จะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลาง และสถานที่ตั้งของส่วนราชการที่สำคัญ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในขณะนี้ได้เกิดศูนย์ราชการแห่งใหม่ขึ้นมา แต่อยู่นอกตัวเมืองนครศรีธรรมราชคือ "ศูนย์ราชการนาสาร" อยู่ในพื้นที่ตำบลนาสาร อำเภอเมือง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก

นอกจากนั้นแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชยังมีบทบาทสำคัญในด้านความมั่นคงของภาคใต้มาตั้งแต่อดีต โดยเป็นที่ตั้งทางทหารที่สำคัญคือ กองบัญชาการกองทัพภาคที่ 4 หรือค่ายวชิราวุธ ตั้งอยู่ในเขตตำบลปากพูน อำเภอเมือง ซึ่งมีเขตติดต่อกับเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดูแลความมั่นคงในภาคใต้

- บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม : เมืองโบราณใน

แหลมมลายู

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองเก่าแก่ และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาช้านาน ซึ่งรู้จักกันในนาม "ตามพรลิงค์" หรือ "ลิเกอร" ในอดีตเมืองตามพรลิงค์มีสภาพเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็ง มีเมืองบริวารตั้งแต่ชุมพรถึงเมืองปาหังในมลายู เป็นเมืองท่าค้าขายชายฝั่งทะเล เป็นเมืองศูนย์กลางศาสนาที่สำคัญ อันมีพระบรมธาตุประดิษฐานอยู่ในระยะต่อมาเมืองนครศรีธรรมราชก็ขึ้นอยู่กับอาณาจักรไทย มีบทบาทที่สำคัญตลอดมานั้น เมืองนครศรีธรรมราชได้สั่งสมความเจริญมาตราบจนปัจจุบัน ได้ปรากฏร่องรอยโบราณวัตถุ โบราณสถาน โดยเฉพาะพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นหลักฐานเด่นชัดที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรือง นอกจากนั้นยังมีวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมและพัฒนาการที่ต่อเนื่องอีกทั้งความเป็นเมืองใหญ่มีประชากรมาก อุดมไปด้วยทรัพยากร และมีความเข้มแข็ง เมืองนครศรีธรรมราชจึงกลายเป็นเมืองใหญ่ และทรงคุณค่าในการเป็นเมืองโบราณและสำคัญทางประวัติศาสตร์ มาตราบจนปัจจุบัน

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6

นี้ก็ได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีความได้เปรียบในด้านการเป็นเมืองเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ โดยจะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางด้านศิลปวัฒนธรรม และส่งเสริม

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม แล้วอาศัยความได้เปรียบในด้านนี้มาใช้เป็นหลักในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว

- บทบาทด้านการศาสนา : เมืองพระธาตุยอกทอง

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันเมืองนี้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งสร้างมานานนับพันปีและเป็น ศูนย์รวมความศรัทธาของชาวนครศรีธรรมราชและชาวภาคใต้ ตลอดจนชาวพุทธโดยทั่วไป

บทบาทด้านการศาสนานี้เมืองนครศรีธรรมราชได้มี

บทบาทมาตั้งแต่ในอดีต โดยดินแดนนี้เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาที่สำคัญ กล่าวคือ ในสมัย พระเจ้าจันทระกษัตริย์ปกครองเมืองพระเวียง หรืออาณาจักรตามพรลิงค์ (พุทธศตวรรษที่ 17-18) ได้มีการติดต่อกับพวกลังกามีการส่งสมณทูตไปศึกษาลัทธิลังกาวงศ์ และลัทธินี้ได้แพร่เข้ามาและมีการซ่อมแซมองค์พระบรมธาตุจนกลายเป็นแบบทรงลังกาดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ต่อมานครศรีธรรมราชได้มีการติดต่อกับอาณาจักรทางเหนือคือ สรีรขัณฑ์ทำให้ลัทธิลังกาวงศ์นี้แพร่หลายในอาณาจักรสรีรขัณฑ์จนลัทธิมหายานที่ชาวเมืองนับถือแต่เดิมเสื่อมสลายลง

ปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงมีบทบาท สำคัญด้านการศาสนาไม่เสื่อมคลาย พระบรมธาตุที่ประดิษฐานอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชยังเป็น ศูนย์รวมของชาวพุทธ และเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเจริญงอกงามทางศาสนาอย่างมั่นคง

บทบาทระดับเมือง

: ศูนย์กลางการค้าพืชผลทางการเกษตร

เมืองนครศรีธรรมราชมีตลาดการค้าพืชผลทางการเกษตร คือ ตลาดหัวอิฐ ถึงแม้ตลาดแห่งนี้จะอยู่นอกเขตเทศบาลแต่ก็เป็นพื้นที่ที่ขยายตัวออกจากชุมชนเมือง และมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนเมือง ตลาดแห่งนี้เป็นตลาดการค้าพืชผลทางการเกษตรที่มีความสำคัญในระดับภาคและระดับจังหวัด กล่าวคือ ผลผลิตทางการเกษตรในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดรวมทั้งจังหวัดใกล้เคียงจะถูกนำเข้ามาซื้อ-ขายในตลาดแห่งนี้ และผลผลิตเหล่านี้จะถูกส่งไปเพื่อบริโภคยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาค

: ศูนย์กลางการบริหารการปกครองของจังหวัด

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่ตั้งสถานที่ราชการที่สำคัญของจังหวัดที่จะอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน และจัดการบริหารการปกครองภายในจังหวัด

: ศูนย์กลางการศึกษาของจังหวัด

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาที่สำคัญทั้งในระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ที่สามารถรองรับนักเรียน-นักศึกษาในอำเภอต่าง ๆ เข้ามาศึกษาต่อในชุมชนเมือง

: ศูนย์กลางการค้าและบริการแก่ชุมชนโดยรอบ

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์รวมการค้าและบริการด้านต่าง ๆ เช่น เครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร ชุมชนต่าง ๆ โดยรอบจำเป็นต้องใช้บริการจากชุมชนแห่งนี้

: ศูนย์กลางการพักอาศัย

เนื่องจากชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นแหล่งงาน เป็นศูนย์กลางการศึกษา ดังนั้นชุมชนเมืองนอกจากจะรองรับการพักอาศัยของคนในเมืองแล้ว ก็ยังรองรับการเข้ามาพักอาศัยของผู้เข้ามาทำงาน และผู้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย

: ศูนย์กลางทางศาสนา

บริเวณชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่ตั้งของศาสนสถานที่สำคัญโดยเฉพาะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเจดีย์เก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราช และชาวภาคใต้มาตั้งแต่อดีต

๒. สภาพทางผังเมือง

ในยุคแผนพัฒนาประเทศ ซึ่งได้เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติฉบับที่ 1 นั้นได้มีการส่งเสริมการลงทุนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการปรับปรุงระบบการคมนาคม อันส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมในด้านต่าง ๆ ของประเทศ เป็นเหตุให้ศูนย์กลางการค้าของเมืองได้เติบโตและขยายตัวขึ้นมาตามลำดับ

สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเป็นเมืองที่ตั้งบนสันทรายธรรมชาติ (Sand Dune) ตัวเมืองจึงมีลักษณะเป็นแนวยาวไปตามสันทราย จากตัวเมืองเดิมซึ่งอยู่ในกำแพงเมืองไปจนถึงบริเวณตลาดท่าวัง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่ได้เติบโตและพัฒนา มาเป็นศูนย์กลางที่ใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน การเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เมืองเก่ากับศูนย์กลางการค้าดังกล่าวทำให้พื้นที่สองส่วนนี้เจริญเติบโตเข้าหากันอีกทั้งสภาพพื้นที่จำกัดคือแนวสันทราย จึงทำให้เกิดเมืองในลักษณะเป็นแนวยาว (Linear Type) ซึ่งมีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตรในปัจจุบัน

การใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2508

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชหรือเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราชได้ยกฐานะจากสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลในปี พ.ศ. 2478 โดยมีเนื้อที่ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 ได้มีการขยายเขตเทศบาลใหม่โดยมีเนื้อที่ประมาณ 12 ตารางกิโลเมตรมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2508 ซึ่งอยู่ในช่วงปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ก็ได้มีการศึกษาเพื่อวางผังเมืองนครศรีธรรมราชเป็นครั้งแรกโดยสำนักผังเมือง โดยได้สำรวจการใช้ที่ดินของเมืองในขณะนั้นซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2,117.50 ไร่ หรือประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร (ก่อนขยายเขตเทศบาล) โดยมีรายละเอียดการใช้ที่ดิน ดังนี้

- บริเวณที่พักอาศัย ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีบริเวณที่พักอาศัย 433.67 ไร่ หรือ 20.47% ของพื้นที่ทั้งหมดในเขตเทศบาล บริเวณที่พักอาศัยของชาวเมืองนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่รวมกันเป็นกลุ่มหนาแน่นมากในบริเวณหน้าสถานีรถไฟ อันเป็นบริเวณย่านการค้าคือ ตลาดท่าวัง ส่วนบริเวณที่มีประชากรอาศัยหนาแน่นปานกลางคือ บริเวณรอบ ๆ เรือนจำ ถนนศรีธรรมโศกราช ถนนราชดำเนินคอนไต้ ถนนพระบรมธาตุ และถนนศรีธรรมราช นอกนั้นก็เป็นที่อยู่อาศัยอย่างเบาบาง กระจายอยู่ทั่วไป

- บริเวณพาณิชย์ยกรรม บริเวณพาณิชย์ยกรรม มีเนื้อที่ 102.57 ไร่ หรือ 4.85 % ของพื้นที่เทศบาล ส่วนใหญ่ของพื้นที่ใช้ประโยชน์ประเภทนี้รวมกันเป็นกลุ่มหนาแน่นอยู่บริเวณหน้าสถานีรถไฟคือ ตลาดท่าวัง ตามถนนอมราช ถนนเจ้าเจริญวิถี และถนนราชดำเนิน ซึ่งนับว่าเป็นพื้นที่ที่สะดวกต่อการติดต่อค้าขายกับประชาชน นอกจากนี้ บริเวณพาณิชย์ยกรรมก็จะกระจายอยู่ตามถนนต่าง ๆ โดยเฉพาะตามทางแยก ซึ่งเป็นร้านค้าย่อย

- บริเวณอุตสาหกรรมและคลังสินค้า บริเวณอุตสาหกรรมและคลังสินค้าของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช มีทั้งสิ้น 16.74 ไร่ หรือ 0.80 % ของพื้นที่เทศบาล อุตสาหกรรมที่มีอยู่จะเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมทั้งหมด อันได้แก่ โรงสีข้าว โรงงานทำเครื่องเหล็กและเครื่องถม โรงงานทำน้ำแข็ง โรงงานทำไม้แปรรูป โรงงานทำอิฐ เป็นต้น และจะมีบริเวณโกดังเก็บสินค้าของโรงงานเหล่านี้ ซึ่งจะอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟ และกระจายอยู่ทั่วไป

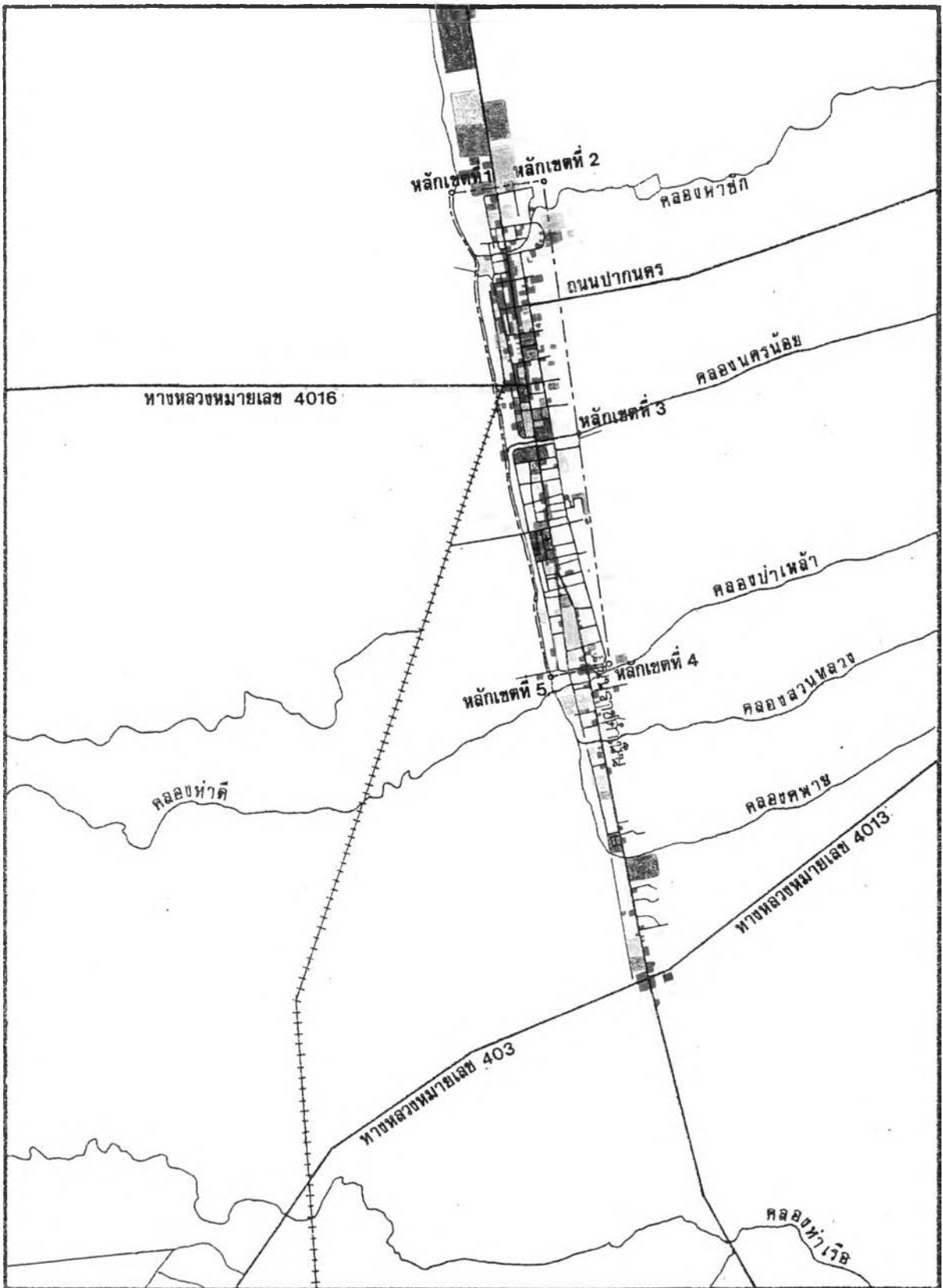
- บริเวณสถาบันราชการ มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ หรือ 4.72 % ของพื้นที่เทศบาล พื้นที่เหล่านี้จะตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง (บริเวณศาลากลางในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันหลายหน่วยงาน นอกจากนี้ก็จะกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น ที่ทำการเทศบาล หรือสถานีตำรวจ แต่ก็ยังเป็นบริเวณที่สะดวกต่อการติดต่อของประชาชน

- บริเวณสถานศึกษา เนื้อที่ของสถานศึกษามีประมาณ 59 ไร่ หรือ 2.79% ของพื้นที่เทศบาล สถานศึกษาเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปในเมือง ซึ่งสะดวกต่อการเดินทางของนักเรียน

- บริเวณศาสนสถาน ศาสนสถานในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 182.17 ไร่ หรือ 8.60% ของพื้นที่เทศบาล ศาสนสถานที่สำคัญได้แก่ วัดพระบรมธาตุ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองเก่า สุเหร่าในศาสนาอิสลาม ซึ่งอยู่บริเวณตลาดแขกและโบสถ์คริสต์ ซึ่งอยู่บริเวณหน้าที่ทำการเทศบาล นอกจากนี้ก็ยังมีวัดอีกจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไป

นอกจากการใช้ที่ดินประเภทที่สำคัญดังกล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการใช้ที่ดินประเภทอื่น ๆ และยังมีที่ว่างในเขตเทศบาลที่สามารถรองรับการเจริญเติบโตของเมืองอีก 997.90 ไร่ หรือ 47.11 % ของพื้นที่เทศบาล (ดูตาราง 4.1)

อนึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชจะขยายตัวออกจากบริเวณเมืองเก่าไปทางด้านทิศใต้และทิศเหนือ โดยเฉพาะทางด้านทิศเหนือจะมีสภาพการใช้ที่ดินหนาแน่นขึ้นมาแทนที่เมืองเก่าโดยเฉพาะบริเวณตลาดท่าวัง

แสดง การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2508		แผนที่ 4.18	
สัญลักษณ์	<ul style="list-style-type: none"> พักอาศัย ทานิชยกรรม อุตสาหกรรม-โกดัง สถาบันราชการ 	<ul style="list-style-type: none"> สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สันทนาการ ปศุสัตว์ 	<p>มาตราส่วน</p> <p>0 1 2 กม.</p>
ที่มา	สำนักผังเมือง		

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ตารางที่ 4.1 แสดงการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช
ปี พ.ศ. 2508 - พ.ศ.2521

ประเภท	พ.ศ. 2508		พ.ศ. 2521		การเปลี่ยนแปลง (%)
	พื้นที่ (ไร่)	%	พื้นที่ (ไร่)	%	
พักอาศัย	433.67	20.47	1,593.00	20.31	24.30
พาณิชย์กรรม	102.57	4.85	210.00	2.68	9.52
อุตสาหกรรม	1.37	0.07	8.10	0.10	44.66
คลังสินค้า	15.37	0.73	26.00	0.33	6.29
สถาบันราชการ	100.00	4.72	192.00	2.45	8.36
สถานศึกษา	59.00	2.79	290.16	3.70	35.62
สาธารณูปการ	5.45	0.26	16.00	0.20	17.60
ศาสนสถาน	182.17	8.60	462.04	5.89	13.97
พักผ่อนหย่อนใจ	29.65	1.40	93.55	1.19	19.57
ปศุสัตว์	1.45	0.07	9.00	0.12	47.33
ถนน ซอย	134.62	6.36	293.08	3.74	10.70
แม่น้ำ คลอง บึง	54.25	2.57	92.10	1.17	6.34
ที่ว่าง	997.90	47.11	4,558.72	58.12	32.44
พื้นที่รวม (ไร่)	2,117.50	100.00	7,843.75	100.00	22.53
พื้นที่รวม (ตร.กม.)	3.39		12.55		

ที่มา : ผังเมืองนครศรีธรรมราชปี พ.ศ. 2530 และรายงานวิจัยปี พ.ศ. 2531 สำนักผังเมือง

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2508-พ.ศ. 2521.

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมาได้มีการขยายเขตเทศบาล เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่เมืองจากเดิมที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตรเป็น 12 ตารางกิโลเมตร สภาพการใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2521 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2508 จำนวน 2165.97 ไร่ โดยมีสภาพการใช้ที่ดินแต่ละประเภทดังนี้

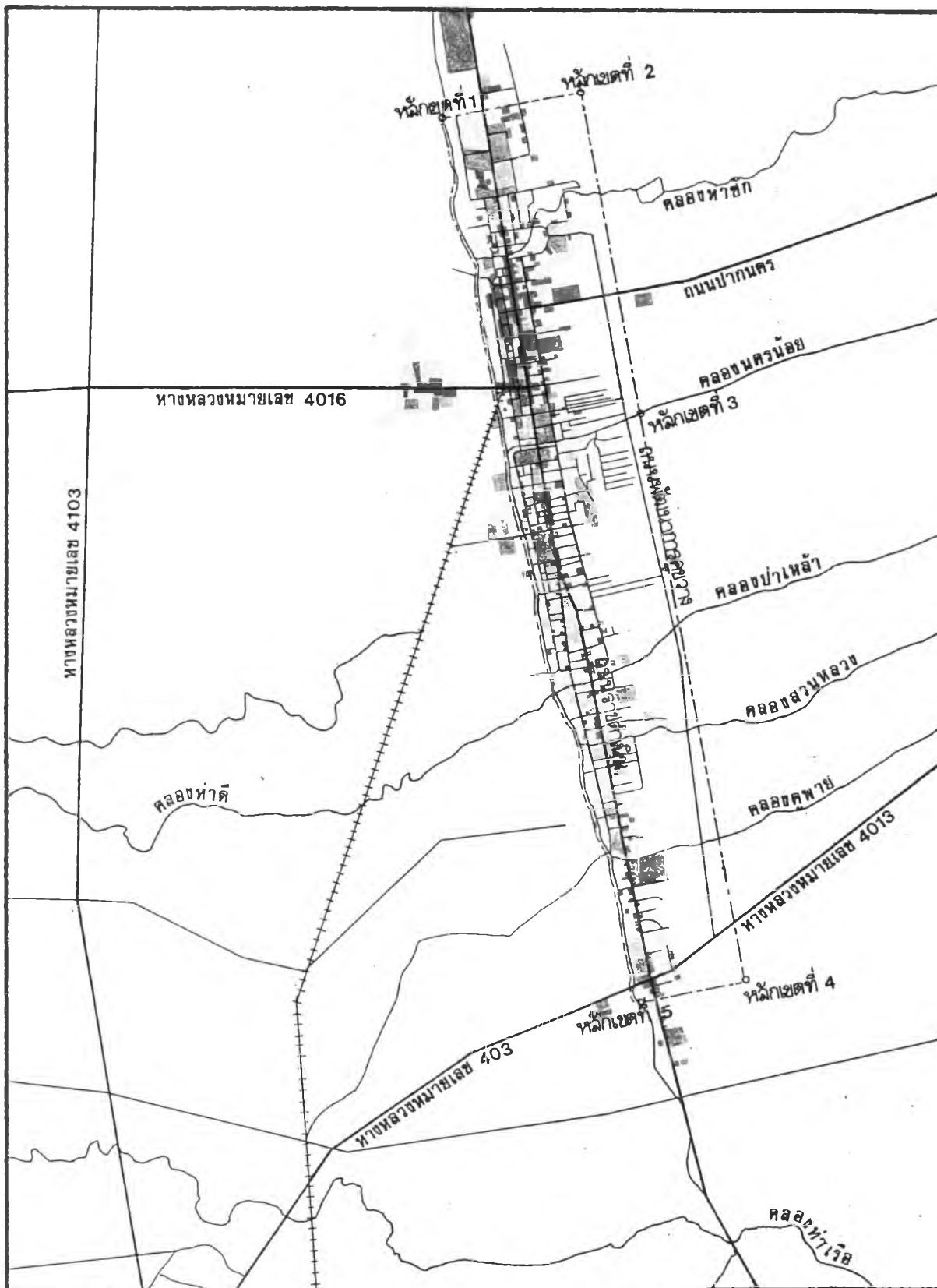
- บริเวณที่พักอาศัย พื้นที่พักอาศัยของเมืองเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2508 ซึ่งมีพื้นที่ 433.61 ไร่ เป็น 1593 ไร่ ในปี พ.ศ. 2521 คิดเป็นร้อยละ 20.31 ของพื้นที่เทศบาล โดยมีอัตราการขยายตัว ประมาณร้อยละ 24.30 พื้นที่พักอาศัยจะรวมกลุ่มอยู่หนาแน่นในบริเวณ ตลาดท่าวัง ตลาดแขก ส่วนบริเวณที่มีประชากรอาศัยหนาแน่นปานกลางก็คือ บริเวณในเมืองเก่า นอกจากนั้นก็เป็นบริเวณที่พักอาศัยอย่างเบาบาง กระจายอยู่ทั่วไป

- บริเวณพาณิชย์กรรม ในปี พ.ศ. 2521 พื้นที่พาณิชย์กรรมของเมืองนครศรีธรรมราชมีประมาณ 210 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.68 ของพื้นที่เทศบาล โดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2508 ประมาณร้อยละ 9.52 การใช้พื้นที่พาณิชย์กรรมจะรวมกลุ่มหนาแน่นบริเวณ ตลาดท่าวัง ตลาดท่าแขก ถนนเจ้าเจริญวิถี ถนนยมราช และถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นบริเวณที่สะดวกต่อการติดต่อค้าขาย นอกจากนั้นแล้วบริเวณพาณิชย์กรรม จะกระจายอยู่ตามทางแยกของถนนโดยเฉพาะถนนราชดำเนิน ซึ่งมีร้านค้าอยู่กระจายอยู่ทั่วไป

- บริเวณอุตสาหกรรมและคลังสินค้า บริเวณอุตสาหกรรมและคลังสินค้าของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีทั้งสิ้น 34.10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.43 ของพื้นที่เทศบาล โดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2508 ถึงร้อยละ 50.95 การใช้พื้นที่อุตสาหกรรมนั้น จะเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมเป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่โรงงานทำน้ำแข็ง โรงงานทำไม้แปรรูป โรงงานทำเครื่องเหล็กเครื่องถม เป็นต้น ส่วนโกดัง หรือคลังสินค้านั้นก็จะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับโรงงานดังกล่าว และบริเวณใกล้กับสถานีรถไฟ

- บริเวณสถาบันราชการ บริเวณสถาบันราชการมีเนื้อที่ประมาณ 192 ไร่ หรือร้อยละ 2.45 ของพื้นที่เทศบาล โดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2508 ร้อยละ 8.36 สถาบันราชการจะตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองเก่า หรือบริเวณศาลากลางจังหวัด ในปัจจุบัน นอกจากนั้นก็จะกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น สถานีตำรวจ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเจดีย์ชัยค์ เป็นต้น ซึ่งยังเป็นบริเวณที่สะดวกต่อการติดต่อ

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

แสดง การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2521		แผนที่ 4.19	
สัญลักษณ์	<ul style="list-style-type: none"> ที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม-โกดัง สถาบันราชการ 	<ul style="list-style-type: none"> สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สันทนาการ ปศุสัตว์ 	 0 1 2 กม.
ที่มา	สำนักผังเมือง		

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ตารางที่ 4.2 แสดงการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช
ปี พ.ศ. 2521 - พ.ศ. 2532

ประเภท	พ.ศ. 2521		พ.ศ. 2532		การเปลี่ยนแปลง (%)
	พื้นที่ (ไร่)	%	พื้นที่ (ไร่)	%	
พักอาศัย	1,593.00	20.31	2,487.17	31.70	5.10
พาณิชย์กรรม	210.00	2.68	341.06	4.35	5.67
อุตสาหกรรม	8.10	0.10	15.59	0.20	8.41
คลังสินค้า	26.00	0.33	32.12	0.41	2.41
สถาบันราชการ	192.00	2.45	329.48	4.20	6.51
สถานศึกษา	290.16	3.70	432.12	5.51	4.45
สาธารณูปการ	16.00	0.20	39.57	0.50	13.39
ศาสนสถาน	462.04	5.89	462.04	5.89	-
พักผ่อนหย่อนใจ	93.55	1.19	101.78	1.30	0.80
ปศุสัตว์	9.00	0.12	9.91	0.13	0.92
ถนน ซอย	293.08	3.74	341.31	4.35	1.50
แม่น้ำ คลอง บึง	92.10	1.17	106.64	1.36	1.43
ที่ว่าง	4,558.72	58.12	3,144.96	40.09	-2.82
พื้นที่รวม (ไร่)	7,843.75	100.00	7,843.75	100.00	-
พื้นที่รวม (ตร.กม.)	12.55		12.55		

ที่มา : รายงานการวิจัยปี พ.ศ. 2521 สำนักผังเมือง

: จากการวัดพื้นที่จากแผนที่การใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2532 สำนักผังเมือง

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินปีพ.ศ. 2521-พ.ศ. 2532

สภาพการใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2532 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2521 จำนวน 1,413.76 ไร่ โดยมีสภาพการใช้ที่ดินดังนี้ (ตาราง 4.2)

- บริเวณที่พักอาศัย ในปี พ.ศ. 2532 พื้นที่พักอาศัยของเมืองนครศรีธรรมราชมีประมาณ 2,487.17 ไร่ หรือร้อยละ 31.70 ของพื้นที่เทศบาล ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปีพ.ศ. 2521 ประมาณร้อยละ 5.10

พื้นที่พักอาศัยหนาแน่นมากจะเป็นบริเวณตลาดท่าวังไปจนถึงตลาดแขก ซึ่งเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมและพักอาศัยด้วย

พื้นที่พักอาศัยหนาแน่นปานกลาง จะเป็นพื้นที่บริเวณเมืองเก่าและพื้นที่ริมถนนราชดำเนิน ตั้งแต่บริเวณเมืองเก่าไปจนถึงสี่แยกหัวถนนทางด้านใต้ของเมือง พื้นที่ด้านเหนือตั้งแต่สะพานราเมศวร์ไปจนถึงตลาดเย็น พื้นที่ระหว่างถนนศรีปราชญ์กับถนนพัฒนาการคูขวางซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่พักอาศัยที่กำลังขยายตัวอยู่ในขณะนี้

ส่วนพื้นที่พักอาศัยเบาบางได้แก่ พื้นที่ระหว่างถนนราชดำเนินกับถนนพัฒนาการคูขวางทางตอนเหนือและตอนใต้ รวมทั้งบริเวณที่มีรัศมีห่างจากถนนราชดำเนินและถนนสายอื่น ๆ โดยทั่วไปที่ลำบากต่อการเข้าถึง

- บริเวณพาณิชย์กรรม บริเวณพาณิชย์กรรมของเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2532 มีทั้งสิ้นประมาณ 341.06 ไร่ หรือร้อยละ 4.35 ของพื้นที่เทศบาล โดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2521 ประมาณร้อยละ 5.67 พื้นที่พาณิชย์กรรมที่สำคัญและหนาแน่นที่สุดก็คือ บริเวณตลาดท่าวังซึ่งนับว่าเป็นศูนย์กลางเมืองในขณะนี้ นอกจากนี้ก็จะเป็นบริเวณตลาดแขกตามแนวถนนราชดำเนิน ตามแนวถนนจิวเรียววิถี ถนนสมราช ซึ่งเป็นบริเวณที่เชื่อมโยงจากท่าวังและสะดวกต่อการค้าขาย นอกจากนี้ก็จะกระจายอยู่ตามทางแยกของถนนราชดำเนิน ซึ่งมีร้านค้าอยู่กระจายอยู่ทั่วไป

- บริเวณอุตสาหกรรมและคลังสินค้า การใช้ที่ดินด้านอุตสาหกรรมและคลังสินค้าของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีทั้งสิ้น 47.71 ไร่ หรือร้อยละ 0.61 ของพื้นที่เทศบาลโดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2521 ประมาณร้อยละ 10.55

อุตสาหกรรมในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม อันได้แก่ โรงงานทำไม้แปรรูป โรงงานทำน้ำแข็ง โรงงานทำเครื่องเหล็กเครื่องถม เป็นต้น นอกนั้นส่วนใหญ่จะเป็นโกดัง หรือคลังสินค้า ซึ่งจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับโรงงานหรือกิจการดังกล่าว นอกจากนี้ก็มีอยู่บริเวณใกล้กับสถานีรถไฟ

- บริเวณสถาบันราชการ การใช้ที่ดินของสถาบันราชการ นั้นมีทั้งสิ้นประมาณ 329.48 ไร่ หรือร้อยละ 4.20 ของพื้นที่เทศบาลเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2521 ประมาณร้อยละ 6.51

สถาบันราชการในจังหวัดนครศรีธรรมราช จะอยู่บริเวณ ศาลากลางจังหวัด นอกจากนั้นก็กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ซึ่งสามารถติดต่อได้สะดวก เช่น สถานีตำรวจ ตั้งอยู่บริเวณตลาดแขก หรือหน้าเมือง ที่ทำการเทศบาล ตั้งอยู่บริเวณเจดีย์ยักษ์ รวมทั้งโรงพยาบาลมหาราช ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนินทางด้านใต้ของเมืองติดกับคลองคูหา

- บริเวณสถานศึกษา บริเวณสถานศึกษามีเนื้อที่ประมาณ 432.12 ไร่ หรือร้อยละ 5.51 ของพื้นที่เทศบาลซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2521 ร้อยละ 4.45

สถานศึกษาในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีทั้งสิ้น 43 แห่ง และตั้งอยู่บริเวณรอบ ๆ ชุมชนเมืองอีก 17 แห่ง โดยแบ่งเป็น

ระดับก่อนประถมศึกษา (อนุบาล) เปิดสอน 46 แห่ง

ระดับประถมศึกษา เปิดสอน 13 แห่ง

ระดับมัธยมศึกษา เปิดสอน 12 แห่ง

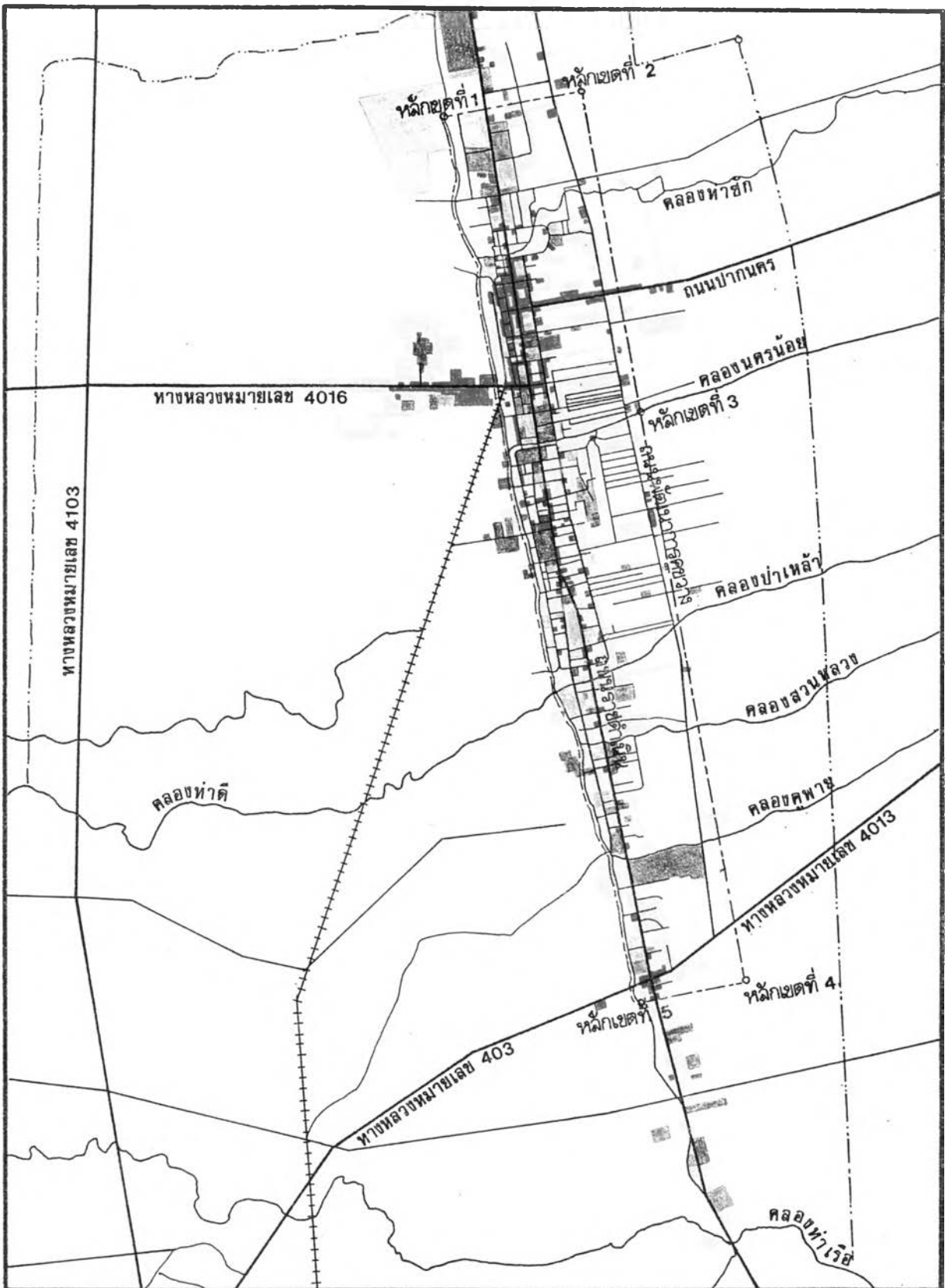
ระดับอุดมศึกษา เปิดสอน 2 แห่ง

สถานศึกษาในเมืองนครศรีธรรมราชกระจายอยู่ทั่วไป ตามแนวสายของถนนราชดำเนิน และสถานศึกษาที่สำคัญจะอยู่ติดถนนราชดำเนินเป็นส่วนใหญ่ หรืออยู่ในบริเวณที่ไม่ลำบากต่อการเดินทางของนักเรียนมากนัก

- บริเวณศาสนสถาน ศาสนสถานในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีพื้นที่ทั้งสิ้น 462.04 ไร่ หรือร้อยละ 5.89 ของพื้นที่เทศบาล โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนพื้นที่นับแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา

ศาสนสถานในชุมชนเมืองนั้นแบ่งเป็นวัด 34 แห่ง มีสังฆิ 4 แห่ง โบสถ์คริสต์ 1 แห่ง หรืออาจกล่าวได้ว่าทุกพื้นที่ 0.34 ตารางกิโลเมตรจะมีวัด 1 แห่ง

ศาสนสถานที่สำคัญได้แก่ วัดพระบรมธาตุ ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองเก่า สหะร่าในศาสนาอิสลาม ตั้งอยู่ที่ตลาดแขก ส่วนโบสถ์คริสต์ ตั้งอยู่หน้าทำการเทศบาล นอกจากนั้นแล้วยังมีวัดอีกจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไป

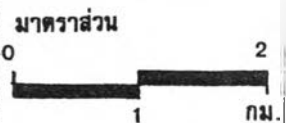
แสดง การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2532

สัญลักษณ์

	พักอาศัย		สถานบริการศึกษา
	พาณิชยกรรม		สถานศาสนา
	อุตสาหกรรม-โกดัง		สถานการ
	สถาบันราชการ		ปศุสัตว์

ที่มา สำนักผังเมือง

แผนที่ 4.20

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

- บริเวณพักผ่อนหย่อนใจ บริเวณพักผ่อนหย่อนใจของเมือง นครศรีธรรมราชมีทั้งสิ้น 101.78 ไร่ หรือร้อยละ 1.30 ของพื้นที่เทศบาล โดยมีพื้นที่เพิ่มขึ้นจาก ปี พ.ศ. 2521 ร้อยละ 0.80 (ไม่รวมสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ 84 ซึ่งเป็นสวนสาธารณะ แห่งใหม่ ซึ่งอยู่นอกเขตเทศบาล บริเวณ "ทุ่งท่าลาด" ในเนื้อที่ 1,251 ไร่)

สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ สวนสาธารณะริมคลองหน้าเมือง สวนสัตว์ริมกำแพงหน้าเมือง สนามหน้าเมือง สนามกีฬาประจำจังหวัดซึ่งอยู่ทางด้านเหนือสุดเขตเทศบาล นอกจากนี้ก็ยังมีสวนสาธารณะแห่ง ใหม่อยู่ด้านหลังสนามกีฬาประจำจังหวัดบริเวณ "ทุ่งท่าลาด" ในเนื้อที่ 1,251 ไร่ ซึ่งอยู่นอก เขตเทศบาล และอยู่ในความดูแลของเทศบาลเปิดให้บริการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529

นอกจากการใช้ที่ดินประเภทสำคัญ ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการใช้ที่ดินประเภทอื่น ๆ และยังมีที่ว่างรองรับการขยายตัวของเมืองได้อีก 3,144.96 ไร่ หรือร้อยละ 40.09 ของพื้นที่เทศบาล

จะเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครศรีธรรม - ราชได้ขยายตัวตามแนวชายของถนนราชดำเนินในแนวเหนือ-ใต้ ตลอดมาทั้งนี้เนื่องมาจากข้อ จำกัดทางภูมิศาสตร์ซึ่งสภาพเมืองตั้งอยู่บนสันทราย (SAND DUNE) เมื่อการใช้ที่ดินในเมือง อิ่มตัว อีกทั้งพื้นที่ด้านเหนือก็ไม่อาจขยายตัวต่อไปได้เนื่องจากเป็นพื้นที่ทางราชการทหาร ส่วน พื้นที่ด้านใต้ก็ไกลจากศูนย์กลางเมืองเกินไป เมืองก็ได้ขยายตัวออกสู่พื้นที่ด้านตะวันตก คือ บริเวณตลาดหัวอิฐ และพื้นที่ด้านตะวันออกบริเวณถนนพัฒนาการคูขวาง ซึ่งสามารถรองรับการ ขยายตัวได้

การสัญจร

การติดต่อสัญจรของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน นั้นจะใช้การคมนาคมทางบกเป็นหลัก ส่วนการสัญจรทางน้ำซึ่งใช้ติดต่อกับชุมชนโดยรอบในอดีตนั้น ปัจจุบันหมดความสำคัญไปแล้ว เนื่องจากการพัฒนาโครงข่ายถนนที่ทั่วถึง

การติดต่อระหว่างชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชกับชุมชนโดย รอบและจังหวัดต่าง ๆ โดยทางรถยนต์จะใช้เส้นทางหลัก คือ ทางหลวงหมายเลข 403 ติดต่อกับอำเภออ่อนพิบูลย์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง เป็นต้น ทาง หลวงหมายเลข 4013 ติดต่อกับอำเภอปากพะนิง ทางหลวงหมายเลข 4016 ติดต่อกับอำเภอ พรหมคีรี อำเภอฉวาง อำเภอลานสกา ทางหลวงหมายเลข 4017 ติดต่อกับอำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดสงขลา และทางหลวงหมายเลข 4013 ซึ่งติดต่อกับทางหลวงหมายเลข

4016 จะรับการจราจรจากทางหลวงหมายเลข 4016 จากตัวเมืองนครศรีธรรมราชสู่อำเภอท่าศาลา อำเภอขนอม อำเภอลิขิต และจังหวัดสุราษฎร์ธานีถึงกรุงเทพมหานคร

การติดต่อระหว่างชุมชนเมืองกับพื้นที่โดยรอบ และอำเภอ-จังหวัดต่าง ๆ จะใช้สถานีขนส่งของ บขส. ซึ่งตั้งอยู่บริเวณตลาดหัวอิฐ ท่ารถสองแถวบริเวณถนนคลองท่า และท่ารถแท็กซี่บริเวณตลาดพิทย (ข้างสุสานคริสเตียน) เป็นจุดรับ-ส่ง

สำหรับการติดต่อทางรถไฟนั้นชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชสามารถติดต่อกับอำเภอ และจังหวัดต่าง ๆ รวมทั้งกรุงเทพมหานครโดยมีสถานีรถไฟตั้งอยู่บริเวณตลาดท่าวัง

ส่วนการสัญจรในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีโครงข่ายถนนซึ่งจำแนกตามหน้าที่ออกเป็นประเภทต่าง ๆ คือ

ถนนสายประธาน คือ ถนนที่รองรับการจราจรจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้าสู่เมือง และรองรับการจราจรจากเมืองออกสู่พื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 4016 (ถนนสายนครศรีธรรมราช-บ้านดาล) ทางหลวงหมายเลข 403 (ถนนสายนครศรีธรรมราช-ร้อนพิบูลย์) ทางหลวงหมายเลข 4013 (ถนนสายนครศรีธรรมราช-ปากพื้ง) ทางหลวงหมายเลข 4017 (ถนนสายนครศรีธรรมราช-เชียรใหญ่) ทางหลวงหมายเลข 4012 (ถนนสายนครศรีธรรมราช-ปากนคร) เส้นทางเหล่านี้สามารถติดต่อกับอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ โดยรอบนับเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญในการเชื่อมโยงระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น

ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนราชดำเนิน หรือทางหลวงจังหวัดหมายเลข 4012 เป็นถนนที่ตัดผ่ากลางเมืองตลอดไปตามแนวยาวของเมืองผ่านชุมชนย่านต่าง ๆ นับเป็นถนนสายสำคัญที่สุดที่สามารถติดต่อสัญจรได้สะดวก ตั้งแต่ด้านใต้ (หัวถนน) ไปจนถึงด้านเหนือของเทศบาล (สนามกีฬา) และเชื่อมต่อไปจนถึงค่ายวิชราวุธและบ้านท่าแพ

ถนนสายรอง เป็นถนนที่คั่นนานไปกับถนนราชดำเนินซึ่งสามารถระบายการจราจรจากถนนราชดำเนินเข้าสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง ได้แก่ ถนนศรีธรรมโศกเชื่อมต่อไปจนถึงถนนศรีปราชญ์ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของถนนราชดำเนิน และถนนศรีธรรมราชเชื่อมต่อไปจนถึงถนนท่าช้าง และถนนยมราช ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของถนนราชดำเนิน ถนนสายรองทั้ง 2 เส้นทางนี้สามารถช่วยระบายความคับคั่งของการจราจรบนถนนราชดำเนินได้เป็นอย่างมาก

ถนนซอย เป็นถนนสายสั้น ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างอาคารและเป็นถนนที่เชื่อมต่อนถนนสายหลัก คือถนนราชดำเนินกับถนนสายรองที่คั่นนานกันมา รวมทั้งถนนต่าง ๆ ที่ตัดเข้าสู่ที่พักอาศัยทำให้เกิดโครงข่ายถนนแบบตาตาราง (GRID) ขึ้นเป็นจำนวนมาก

ในชุมชนเมือง และแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นบล็อก (BLOCK) จำนวนมากเช่นกัน ถนนซอยในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชจะมีขนาดความกว้างอยู่ระหว่าง 3-5 เมตรเป็นส่วนใหญ่

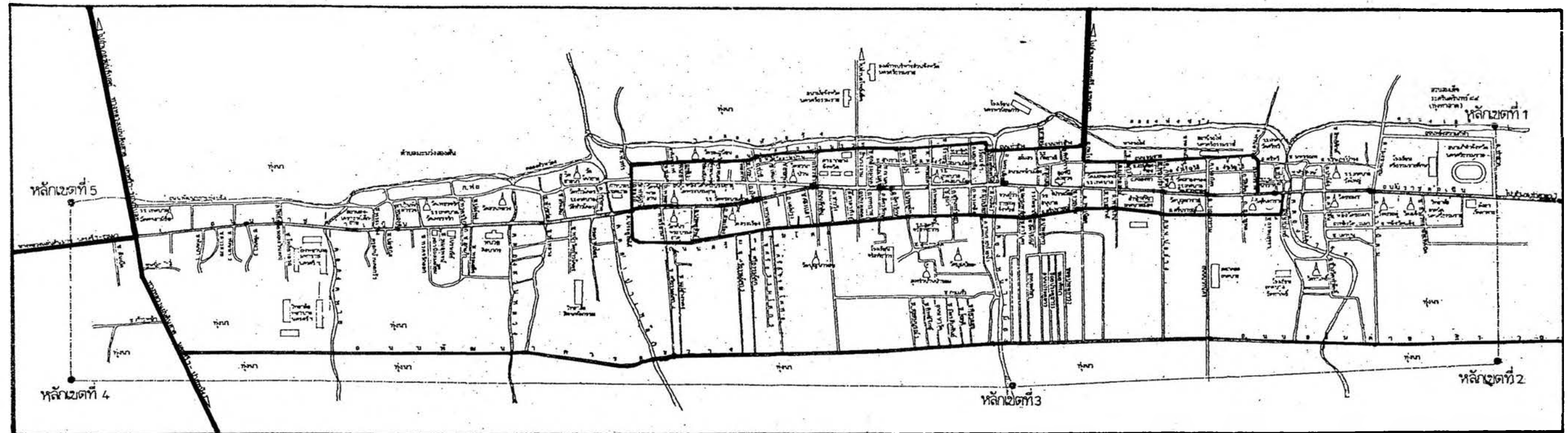
ถนนเลี้ยวเมือง (BY PASS) ได้แก่ ถนนพัฒนาการคูขวาง ถนนสายนี้ได้รับการปรับปรุง และตัดถนนต่อจากเดิมให้สามารถใช้เป็นเส้นทางเลี้ยวเมืองจากหัวถนนถึงบ้านท่าแพได้ในปี พ.ศ. 2527 สภาพถนนบางช่วงยังไม่ดีนักขณะนี้กำลังได้รับการปรับปรุงจากเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช

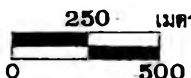
จะเห็นได้ว่าโครงข่ายถนนของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชนี้มีสภาพเป็นโครงข่ายถนนตามแนวขาวผสมกับโครงข่ายถนนตาราง (GRID) และทำให้เกิดทางแยกชนในเมืองเป็นจำนวนมาก แต่ก็สามารถเข้าถึงพื้นที่เมืองได้สะดวก

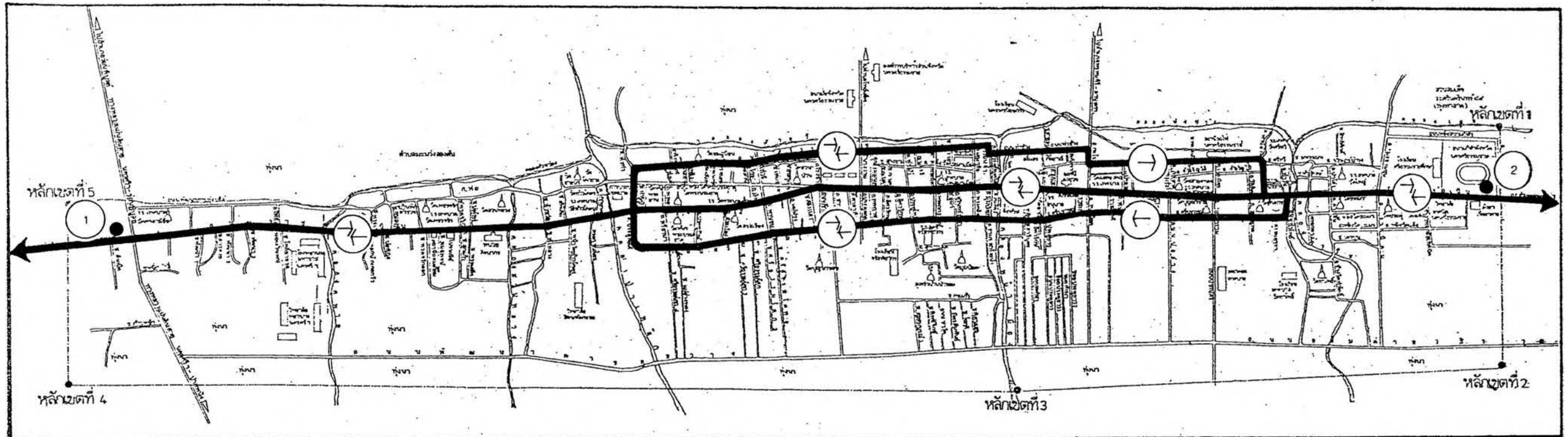
- สภาพการจราจร

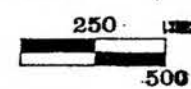
เนื่องจากชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชมีลักษณะเป็นเมืองยาว (LINEAR TYPE) และมีถนนแกนหลักเพียงสายเดียวที่ใช้ในการสัญจรได้สะดวกตั้งแต่ตอนเหนือถึงตอนใต้ของเมือง สภาพการจราจรจึงหนาแน่นบนถนนสายหลักคือ ถนนราชดำเนิน หรือทางหลวงหมายเลข 4012 โดยมีปริมาณการจราจรประมาณ 5,000 คันต่อวัน (ดูตารางที่ 4.3) โดยปริมาณการจราจรสูงสุดในชั่วโมงเร่งด่วนจะอยู่ในช่วงเวลา 7.00 น. - 9.00 น. และ 16.00 น. - 17.00 น. ซึ่งมีปริมาณการจราจรประมาณ 1,300 คันต่อชั่วโมง

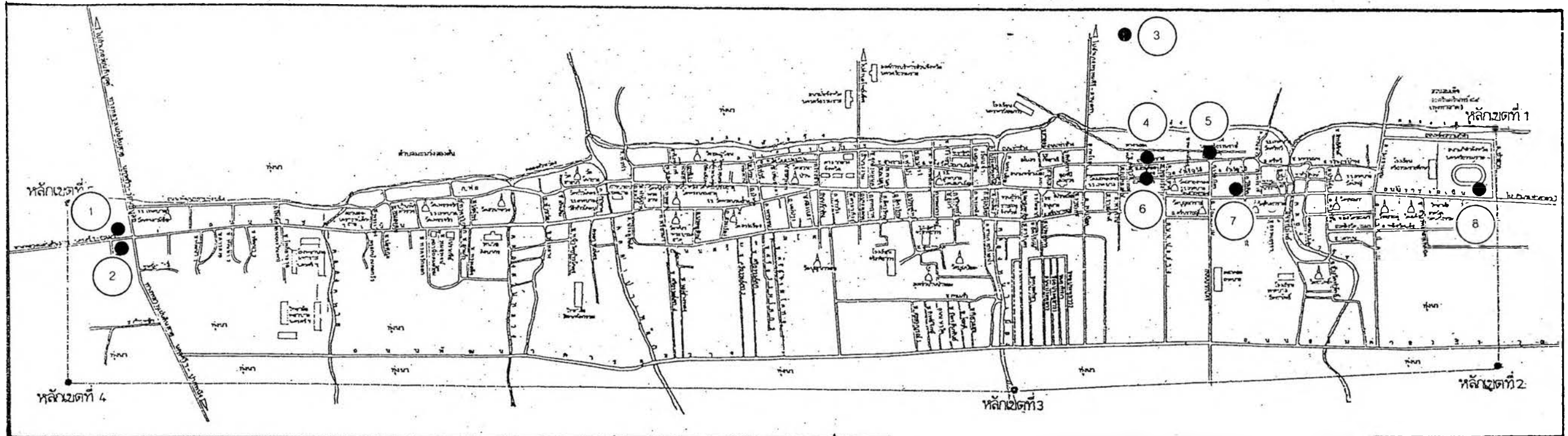
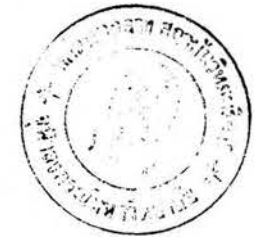
ปัญหาการจราจรของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชนั้นนับวันจะยิ่งเพิ่มขึ้นเนื่องจากถนนราชดำเนินยังเป็นถนนสายเดียวที่สามารถเดินทางสู่ที่ทำงาน สถานศึกษา สถานที่ราชการ ย่านการค้า ฯลฯ ได้สะดวกที่สุด ถนนสายนี้จึงต้องรองรับการจราจรในเมือง และการจราจรจากถนนสายต่าง ๆ ที่มุ่งเข้าสู่เมือง โดยเฉพาะชั่วโมงเร่งด่วนทั้งเช้าและเย็น ซึ่งได้เกิดปัญหาการจราจรคับคั่งในบริเวณสี่แยกท่าวัง และสี่แยกตลาดแขก นอกจากนี้แล้วถนนสายรอง และถนนซอยต่าง ๆ ยังมีผิวจราจรค่อนข้างแคบ ซึ่งมีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 5 เมตร จึงยังไม่สามารถรองรับปริมาณการจราจรจากถนนสายหลักได้ดีเท่าที่ควร

แสดง โครงข่ายการสัญจร		แผนที่ 4.21
สัญลักษณ์	<ul style="list-style-type: none"> —— ถนนสายประธาน —— ถนนสายหลัก —— ถนนสายรอง —— ถนนซอย —— ถนนเลี่ยงเมือง (BY PASS) 	 <p>มาตราส่วน</p>
การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช		

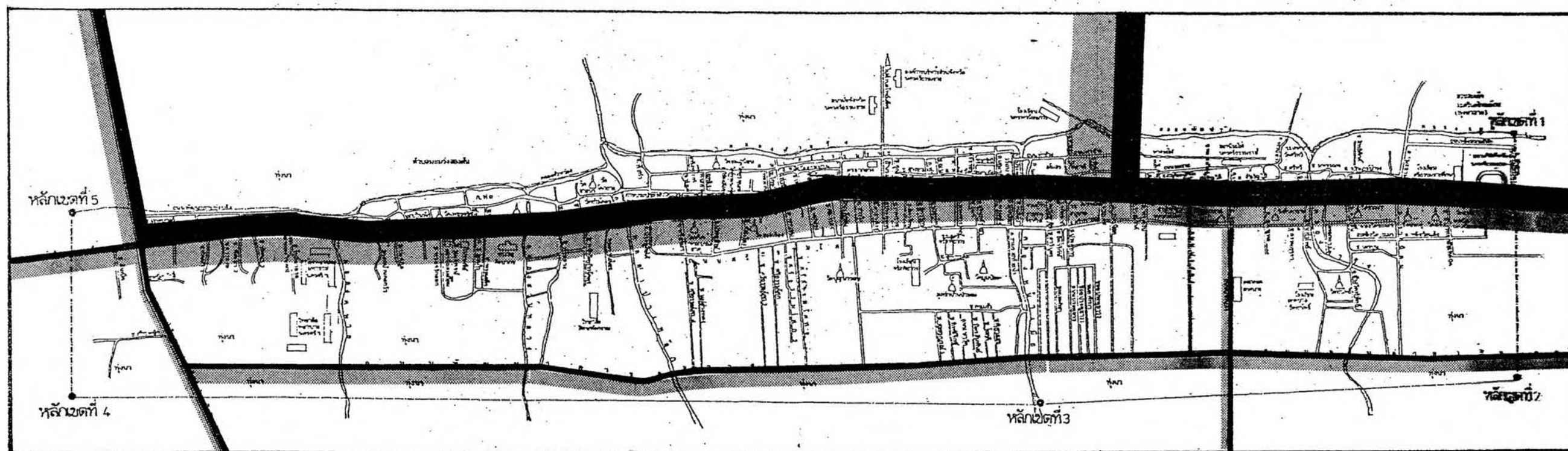

<p>แสดง ทิศทางการสัญจร</p>	<p>แผนที่ 4.22</p>
<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. ทำรถหัวถนน-สนามกีฬา 2. ทำรถสนามกีฬา-หัวถนน 	
<p>มาตราส่วน</p> 	
<p>การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช</p>	

1. ทำรถสองแถวหัวถนน-สนามกีฬา	6. ทำรถสองแถววงพระทศศิริ-ลานสภา
2. ทำรถสองแถวเขียร์ใหญ่	7. ทำรถสองแถวท่าแพ-ท่าศาลา
3. สถานีขนส่ง	8. ทำรถสองแถวสนามกีฬา-หัวถนน
4. ทำรถแท็กซี่ไปอำเภอต่าง ๆ	
5. สถานีรถไฟ	

แสดง ทำจุดรถโดยสาร	แผนที่ 4.23
	มาตราส่วน
การศึกษาวិวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช	

แสดง ปริมาณการจราจร ปี พ.ศ. 2528 และ พ.ศ. 2532
 สัญลักษณ์ ■ พ.ศ. 2528 ■ พ.ศ. 2532

10,001 - 15,000
 5,001 - 10,000
 3,001 - 5,000
 1,000 - 3,000

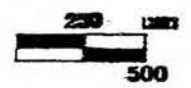
คั่น/วัน

ที่มา แขวงการทางนครศรีธรรมราช

แผนที่ 4.24

มาตราส่วน

การศึกษาวิวัฒนาการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ตารางที่ 4.3 แสดงปริมาณการจราจรบนทางหลวงสายสำคัญของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช
ปี พ.ศ. 2532

ทางหลวงหมายเลข	ชื่อทาง	ปริมาณการจราจร
4011	ถนนเลียงเมือง (พัฒนาการ)	3,209
403	นครศรีธรรมราช - ร่อนพิบูลย์	4,838
4012	นครศรีธรรมราช - ท่าแพ	4,979
4013	นครศรีธรรมราช - ปากพนัง	2,560
4016	นครศรีธรรมราช - บ้านตาล	11,560
4017	นครศรีธรรมราช - เข็ยรใหญ่	3,167
4102	นครศรีธรรมราช - ปากนคร	2,674
4103	นครศรีธรรมราช - ปากพน	3,347

ที่มา : แขวงการทางนครศรีธรรมราช

ระบบชุมชน

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชประกอบด้วยชุมชนย่านต่าง ๆ อยู่ตามแนวถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นถนนสายหลักของเมือง แต่ละชุมชนมีขนาดและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป เมืองนครศรีธรรมราชประกอบด้วยชุมชนดังต่อไปนี้

ชุมชนหัวถนน เป็นชุมชนที่อยู่ด้านใต้สุดของชุมชนเมือง ชุมชนแห่งนี้ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการสำรวจการใช้ที่ดินของเมือง เป็นชุมชนที่อยู่ในจุดที่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อไปยังอำเภอปากพนัง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอหัวไทร และจังหวัดต่าง ๆ เช่น สงขลา ตรัง ฯลฯ ชุมชนแห่งนี้ได้เติบโตเรื่อยมาจนมีบทบาทเป็นย่านพักอาศัยและย่านการค้าของพื้นที่บริเวณนี้ในปัจจุบัน

ชุมชนประตูลี เป็นชุมชนที่อยู่บริเวณประตูเมืองเก่าด้านใต้ ชุมชนแห่งนี้คงเกิดขึ้นมานานแล้วเนื่องจากอยู่ในบริเวณประตูเมือง ซึ่งเป็นจุดที่ชาวเมืองแวะพัก ก่อนจะเดินทางเข้าเมืองในอดีต ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนพักอาศัย และเป็นย่านการค้า ขนาดย่อมของพื้นที่บริเวณ

ชุมชนท่าม้า ชุมชนแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางของเมืองเก่าในอดีต เนื่องจากเป็นจุดที่อยู่กึ่งกลางเมือง เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการที่สำคัญ และเป็นศูนย์กลางการค้า ชุมชนแห่งนี้ได้เติบโตเรื่อยมาจนในปัจจุบันมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการแก่ชุมชน ในเขตเมืองเก่า เป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัด เนื่องจากเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด และส่วนราชการต่าง ๆ และเป็นย่านการค้าพักอาศัยของชาวเมืองดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่

ชุมชนตลาดแขก ชุมชนแห่งนี้ อยู่ด้านหน้าเมืองเก่าและไม่ไกลจากประตูเมืองมากนัก เป็นชุมชนพักอาศัยของชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชในอดีต ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ ก็ยังเป็นย่านพักอาศัยของชาวเชื้อชาติอินเดีย และชาวไทย-มุสลิมปะปนไปคล้ายชาวพื้นเมืองเดิม และชุมชนแห่งนี้ ก็เป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของเมือง ที่มีขนาดรองจากศูนย์กลางการค้าตลาดท่าวัง

ชุมชนท่าวัง ชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาจากท่าเรือ ชัน-ลง สินค้าในอดีต จนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุดของเมืองในปัจจุบันที่ให้บริการแก่ชุมชนเมือง และชุมชนในอำเภอต่าง ๆ โดยรอบ และนับว่าชุมชนแห่งนี้ เป็น "ศูนย์กลาง" ของชุมชนเมืองในปัจจุบัน ชุมชนท่าวัง เป็นย่านพักอาศัยของชาวเชื้อชาติจีนเป็นส่วนใหญ่ปะปนไปคล้ายชาวพื้นเมืองเดิม

ชุมชนตลาดเย็น หรือชุมชนวัดใหญ่ ชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนด้านเหนือสุดของเมือง เป็นชุมชนพักอาศัย และเป็นย่านการค้าขนาดย่อมที่ให้บริการแก่พื้นที่บริเวณ

นอกจากชุมชนย่านต่าง ๆ ที่อยู่ตามแนวถนนราชดำเนินดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีชุมชนที่ขยายตัวออกจากชุมชนเมือง คือ

ชุมชนหัวอิฐ ชุมชนแห่งนี้แต่เดิมเป็นชุมชนเล็ก ๆ อยู่ติดกับเขตเทศบาล ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 ได้มีการย้ายตลาดสินค้าเกษตรจากในชุมชนเมืองออกไปตั้งที่ชุมชนหัวอิฐแห่งนี้ ชุมชนได้ขยายตัวเรื่อยมาและกลายเป็นศูนย์กลางการค้าพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญของภาคใต้ในปัจจุบัน อีกทั้งสามารถรองรับการขยายตัวของชุมชนเมืองได้อีกด้วย

ชุมชนคชวาง ชุมชนแห่งนี้หมายถึงชุมชนที่อยู่ตามแนวถนน
พัฒนาการคชวาง และพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นจุดที่มีการขยายตัวของเมืองอย่างมากในช่วง 5 ปีที่
ผ่านมา นับว่าเป็นพื้นที่ที่สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคตได้

ศูนย์กลางชุมชน บริเวณที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองนคร
ศรีธรรมราชในปัจจุบันก็คือ บริเวณตลาดท่าวังซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าของเมือง และเป็นศูนย์
รวมของกิจกรรมต่าง ๆ

สรุปวิวัฒนาการชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชเป็นชุมชนที่กำเนิดขึ้นมาริมฝั่งทะเลตะวันออก แต่เดิมมีบทบาทเป็นเมืองท่าสำคัญในแหลมมลายู ต่อมาเมื่อฝั่งทะเลอยู่ห่างจากชุมชนออกไปบทบาทในการเป็นเมืองท่าก็ลดลงไป แต่ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของภูมิภาค จนในปัจจุบันนครศรีธรรมราชที่เคยยิ่งใหญ่ก็ยังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร เป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำของภาคใต้ เป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญตลอดมา และเป็นศูนย์กลางการปกครอง การค้า - การศึกษา การศาสนาของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชได้เริ่มสร้างบ้านสร้างเมืองในอาณาบริเวณที่เป็นเมืองเก่าในปัจจุบัน โดยมีศูนย์กลางชุมชนอยู่บริเวณตลาดท่าม้ากลางเมืองเก่า และบริเวณศาลากลางจังหวัดในปัจจุบัน ต่อมาการเกิดขึ้นของชุมชนการค้าย่านท่าวังซึ่งเป็นบริเวณท่าเรือขึ้น-ลงสินค้าได้พัฒนาเติบโตขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุดในชุมชน และนับเป็นศูนย์กลางชุมชนแห่งใหม่ได้ทำให้เกิดการขยายตัวออกจากศูนย์กลางแห่งนี้ และเกิดการเชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างชุมชนท่าวังกับชุมชนเมืองเก่า ชุมชนสองส่วนนี้ได้เจริญเติบโตเข้าหากัน อีกทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองซึ่งตั้งอยู่บนสันทราย (SAND DUNE) แนวยาวเป็นตัวกำหนดสภาพเมืองจึงได้เติบโตไปตามสันทรายจากบริเวณเมืองเก่าถึงชุมชนท่าวัง ทำให้เกิดเมืองในลักษณะแนวยาว (LINEAR TYPE) และเมืองก็ได้ขยายออกไปตามแนวเหนือ - ใต้ ตลอดมาจนมีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตรในปัจจุบัน

ในด้านการสัญจร ถนนราชดำเนินนับว่าเป็นถนนสายหลักที่ใช้ติดต่อภายในตัวเมืองมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากเป็นถนนที่ตัดผ่ากลางตามแนวยาวของเมือง ผ่านชุมชนย่านต่าง ๆ โดยตลอด ในปัจจุบันถนนราชดำเนินก็ยังทำหน้าที่เป็นถนนสายหลัก และได้เกิดถนนสาทรองมาช่วยระบายนการจราจรของเมือง คือ ถนนศรีธรรมราช ต่อไปจนถึงถนนท่าช้าง และถนนยมราชขนานไปกับถนนราชดำเนินทางด้านตะวันตกและถนนศรีธรรมโศก ต่อไปจนถึงถนนศรีปราชญ์ขนานไปกับถนนราชดำเนินทางด้านตะวันออก นอกจากนั้นยังมีถนนเลียบเมือง คือ ถนนพัฒนาการคูขวาง ซึ่งขนานกับเมืองทางด้านตะวันออก มาช่วยระบายนการจราจรของเมืองอีกด้วย

ในค่านระบบชุมชน ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชได้เริ่มเติบโตจากบริเวณเมืองเก่า (ภายในกำแพงเมือง) ต่อมาเมื่อเมืองได้ขยายออกนอกกำแพงเมืองตามแนวยาวทั้งด้านเหนือและด้านใต้ก็ได้เกิดชุมชนย่านต่าง ๆ ตามแนวยาวของเมือง จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ปรากฏชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่ด้านใต้ถึงด้านเหนือของเมือง คือ ชุมชนหัวถนน ชุมชนประตูชัย ชุมชนท่าม้า

ชุมชนตลาดแขก ชุมชนท่าวัง และชุมชนตลาดเย็น นอกจากนั้นก็เกิดชุมชนที่กำลังขยายตัวจากตัวเมือง คือ ชุมชนหัวอิฐด้านตะวันตกและชุมชนคูขวางด้านตะวันออก

ส่วนศูนย์กลางชุมชนนั้นในอดีตศูนย์กลางชุมชนอยู่ในบริเวณกลางเมืองเก่า คือ บริเวณตลาดท่าม้าในปัจจุบัน ซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางการค้าและศูนย์กลางการปกครอง ต่อมาเมื่อนพื้นที่บริเวณตลาดท่าวังพัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่ของเมือง ความหลากหลายของกิจกรรมได้เกิดขึ้นที่ศูนย์กลางแห่งนี้ จนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุด ที่ให้บริการแก่ชุมชนเมืองและชุมชนโดยรอบ และนับว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชได้ขยายตัวเรื่อยมา จนในปัจจุบันการใช้ที่ดินในเมืองเริ่มอึดตัว ประกอบกับความต้องการที่อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้นแต่ที่ดินใจกลางเมืองมีราคาแพง การเจริญเติบโตของเมืองจึงได้ขยายตัวออกสู่พื้นที่ด้านตะวันตกบริเวณตลาดหัวอิฐ และพื้นที่ด้านตะวันออกบริเวณถนนพัฒนาการคูขวาง และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวต่อไป

สรุปวิวัฒนาการชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

ยุค	บทบาท	การใช้ที่ดิน	การสัญจร	ศูนย์กลาง	
เมืองบ้านท่าเรือ (สมัยหินใหม่ - พุทธศตวรรษที่ 17)	เมืองท่า				สภาพเมืองเป็นเมืองท่า การใช้ที่ดินเกิดขึ้นริมลำน้ำและใช้ลำน้ำในการสัญจร
เมืองพระเวียง (พุทธศตวรรษที่ 17-18)	ศูนย์กลางการปกครอง (อาณาจักรตามพรลิงค์)				เมืองอยู่ลึกเข้ามาจากลำน้ำ บทบาทการเป็นเมืองท่าลดลงไปกลายเป็นศูนย์กลางการปกครอง
เมืองนครศรีธรรมราช ยุคส: สมความเจริญ (พุทธศตวรรษที่ 19 - พ.ศ. 2475)	ศูนย์กลางการปกครอง (หัวเมืองเอกฝ่ายใต้)				เมืองขนาดใหญ่ขึ้นมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครอง หัวเมืองปักษ์ใต้ มีศูนย์กลางชุมชนอยู่กลางเมืองเก่า
เมืองนครศรีธรรมราช ยุคปฏิรูป (พ.ศ. 2475-2500)	ศูนย์กลางการปกครอง (มณฑลนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช)				การใช้ที่ดินขยายตัวออกจากเมืองเก่า เกิดศูนย์กลางใหม่ขึ้นมาบริเวณท่าวัง เมืองยังมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครอง
เมืองนครศรีธรรมราช ยุคแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน)	ศูนย์กลางการปกครอง, ศูนย์กลางการศึกษา, ศูนย์กลางทางศาสนา และศูนย์กลางการทักอาศัของจังหวัดนครศรีธรรมราช				เมืองขยายตัวตามแนวยาว การสัญจรสะดวก มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของจังหวัดด้านต่าง ๆ
	จากเมืองท่าสู่การเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองและศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ของจังหวัด	การใช้ที่ดินขยายตัวออกจากศูนย์กลางแต่ตามสันทรายแนวยาว	การสัญจรทางน้ำมีบทบาทในระยะแรก ต่อมาการสัญจรทางถนนและรถไฟ เข้ามามีบทบาท	ศูนย์กลางเมืองเดิมอยู่กลางเมืองเก่าต่อมาย่านการค้าบริเวณท่าวังเติบโตขึ้นมาและกลายเป็นศูนย์กลางแทนที่	